

**การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดีที่ปรากฏใน
คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท**

**A CRITICAL STUDY OF THE ROLE OF SĀMĀVATĪ AS FOUND IN
THERAVĀDA BUDDHIST SCRIPTURES**

นางวนิดา ฉายาสุตบุตร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดี
ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

นางวนิดา ฉายาสุตบุตร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A CRITICAL STUDY OF THE ROLE OF SĀMĀVATĪ AS
FOUND IN THERAVĀDA BUDDHIST SCRIPTURES**

MRS. VANIDA CHAYASUTABUTR

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร-
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระศรีสิทธิมนี)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระมหาไพเราะ จิตสีโล)

. กรรมการ
(พระสุธีธรรมานุวัตร)

..... กรรมการ
(ผศ.บุญมี แท่นแก้ว)

..... กรรมการ
(ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์)

..... กรรมการ
(อาจารย์รังษี สุทนต์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระสุธีธรรมานุวัตร	ประธานกรรมการ
	ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์	กรรมการ
	อาจารย์รังษี สุทนต์	กรรมการ

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดีที่ปรากฏในคัมภีร์
พระพุทธรศาสนาเถรวาท
- ผู้วิจัย : นางวนิดา ฉายาสุตบุตร
- ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
- : พระสุธีธรรมานวัตร ป.ธ. ๙, MA., Ph.D.
 - : ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์ ป.ธ. ๖, พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง), ศษ.บ.,
M.Phil., M.A., Ph.D.
 - : อาจารย์รังษิ์ สุทนต์ ป.ธ.๙, พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)
- วันสำเร็จการศึกษา : ๑ เมษายน ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีจุดประสงค์ คือ (๑) เพื่อศึกษาประวัติของพระนางสามาวดี และความสัมพันธ์ของพระนางสามาวดี กับบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อวิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดี ที่มีต่อพระพุทธศาสนาในฐานะเอตทัคคะด้านเมตตา และ (๓) เพื่อประยุกต์รูปแบบการเจริญเมตตาของพระนางสามาวดี เพื่อแก้ปัญหาชีวิต และสังคม

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารซึ่งมีวิธีการที่เน้นการวิจัยตามกรอบของการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดี ในกรณีการเจริญเมตตาจิต โดยการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับชีวประวัติ และผลงานของพระนางสามาวดี ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่าพระนางสามาวดีเกิดในตระกูลเศรษฐีแต่เมื่อเติบโตขึ้นพระนางต้องประสบกับชะตากรรมที่มีทั้งความสุขและความทุกข์ แต่ไม่ได้ย่อท้อ และได้ใช้คุณธรรมด้านเมตตาช่วยแก้ปัญหาในชีวิตของพระนางและบริวาร พระนางยังได้บรรลุโสดาบันด้วยการฟังธรรมจากนางขุชชุตตราหญิงบริวารของพระนาง

พระนางสามาวดี นอกจากจะมีคุณสมบัติพิเศษ คือเป็นเอตทัคคะด้านเมตตาแล้ว พระนางยังเป็นผู้มีความกตัญญู เป็นผู้ฝึกฝนธรรม และไม่ประมาท ชีวิตของพระนางสามาวดีต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลต่างๆ มากมาย ตั้งแต่พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ พระเจ้าอุเทน

โสมสเศรษฐี พระนางมาคันธิยา นางชูชุตตรา และที่สำคัญ คือ พระนางเป็นผู้ชักนำให้
พระเจ้าอุเทน ผู้เป็นพระสวามี ศรัทธาเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา และเป็นอุบาสกที่สำคัญ
ของพระพุทธศาสนาในโอกาสต่อมา

พระนางสามาวดี มีบทบาทในการอุปถัมภ์พระศาสนา โดยการถวายทาน
การปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ในส่วนของการดำเนินชีวิตของพระนางสามาวดี
นั้นพบว่า เมตตาธรรมเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อบุคคลและสังคม

รูปแบบการเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดี สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการ
แก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้ โดยต้องพัฒนาให้มีเมตตาเป็นคุณธรรมอยู่ในจิตใจของตน
ก่อน เพื่อให้เป็นพื้นฐานในการมีเมตตาจิตต่อผู้อื่น ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้สามารถ
แก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้

Thesis Title : A Critical Study of the Role of Sāmāvatī as found in
Theravāda Buddhist Scriptures

Researcher : Mrs. Vanida Chayasutabutr

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory committee

: Phra Suthithammanuwat Pali IX, M.A., Ph.D.

: Dr.Veerachart Nimanong Pali VI, B.A., B.Ed., M. Phil.,
M.A., Ph.D.

: Arjarn Rangsi Suthon Pali IX, M.A.

Date of Graduation : April 1, 2008.

ABSTRACT

The objectives of this research are :- (1) to analyze Sāmāvatī's biography and her relationship with different people in Buddhism, (2) to analyze the role of Sāmāvatī as an excellent in Mettā to Buddhism and (3) to apply the pattern of practising Mettā of Sāmāvatī for solving life problems and social problems.

The study is a documentary research. The conceptual framework of the analysis is set and the data of the biography and the work of Sāmāvatī is gathered and analyzed.

From the study, it is found that Sāmāvatī was born in the family of a millionaire, but when she grew up, she had to face both the hard and the happy life. However, she was not discouraged by the hardship. She used her excellency in developing Mettā to help solve the problems arising to herself and her retinues in time of trouble. She could also attain the stream of path after listening to the doctrines from Khujjuttrā, her retinue.

In addition to her excellency in Mettā, she was grateful to her parents and those who took care of her. She was also indulged in Dhamma and she was not careless. Her life was related to many different people beginning from Lord Buddha, the monks, the king, Māgandiyā. She was the key person to persuade her husband, King Udena to become the significant patron of Buddhism.

Sāmāvatī played an important role in patroning Buddhism by offering alms to Lord Buddha and monks. She also strictly followed the doctrines. It was also found from studying her biography that Mettā is the fundamental virtue in Buddhism which is crucial to humanity and society.

The pattern of developing Mettā carried out by Sāmāvatī can be applied for solving individual and social life problems. Mettā must be developed to be a fundamental virtue in one's self in order to give Mettā to others which is the main condition in solving individual and social problems.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยดีเพราะได้รับความอนุเคราะห์เป็นอย่างดียิ่ง จากหลายท่านด้วยกัน ดังมีรายนามต่อไปนี้ คือ พระสุธีธรรมานุวัตร ประธานคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ดร.วีรชาติ นิ่มอนงค์ และ อาจารย์ รังษี สุทนต์ กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ที่ท่านได้มีเมตตาจิต เสียสละเวลาให้คำแนะนำ ปรีกษา ตรวจสอบ ปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์ แก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ และขอบคุณอาจารย์ทั้ง ๓ ท่านเป็นอย่างยิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระศรีสิทธิมนี (พล อาภากรโร) คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระมหาไพเราะ จิตสีโล ผู้อำนวยการสำนักส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการสังคม พร้อมทั้งคณาจารย์และเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกรูป/ท่าน ที่ได้ให้การศึกษอบรมและอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุดทุกท่าน ที่อำนวยความสะดวก ด้านการค้นข้อมูล

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูประสิทธิ์วิมล เจ้าอาวาสวัดสีหไกรสร บางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ขอขอบพระคุณ อาจารย์ แสง อุดมศรี ที่ให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ และให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยด้วยดีตลอดมา

ขอขอบคุณเพื่อนรุ่นที่ ๕ และรุ่นที่ ๖ โดยมีคุณแม่ชีปาริชาติ ทองนพคุณ, พ.อ.อ. อภิชาติ พรสี, อาจารย์ พูนทรัพย์ ขุนชิต, คุณสุวรรณี เลื่องยศสื่อชากุล, คุณจิตตกานต์ มณีนารถ คุณอภิญญาณี มีสวสสกุลวงศ์ ที่ให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลและให้กำลังใจผู้วิจัยมาโดยตลอด ขอขอบคุณครอบครัวที่สนับสนุนในการศึกษา ขอคุณ คุณเสาวภา มิตรเกษม น้องสาวซึ่งสนับสนุนทุนการศึกษาให้ส่วนหนึ่ง และขอบคุณผู้มีอุปการะคุณทุกท่าน ที่มีส่วนช่วยเหลือทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่ทำให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วง

คุณความดีที่เกิดจากการทำงานวิจัยครั้งนี้ ขอน้อมบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณพ่อวอน คุณแม่น้า อำพันมาก ผู้เป็นบุพการี คุณตาواد คุณยายเผือก โสมขັນเงิน ผู้เลี้ยงดูผู้วิจัยในวัยเยาว์ คุณครู อาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา ตลอดจนผู้มีอุปการะคุณทุกท่าน

นางวนิดา ฉายาสุตบุตร

๑๕ มีนาคม ๒๕๕๑

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	(๑)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(๓)
กิตติกรรมประกาศ	(๕)
สารบัญ	(๖)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(๘)

บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๕ ขอบเขตการวิจัย	๑๐
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๐
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐

บทที่ ๒ ประวัติของพระนางสามาวดีและความเกี่ยวข้องระหว่าง พระนางสามาวดีกับบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๑ ชีวิตประวัติในอดีตชาติ	๑๑
๒.๒ ชีวิตประวัติในปัจจุบันชาติ	๑๑
๒.๒.๑ ชาติกาล	๑๑
๒.๒.๒ การย้ายถิ่นฐาน	๒๑
๒.๒.๓ การแต่งงาน	๒๒
๒.๒.๔ การบรรพชาธรรม	๒๓
๒.๒.๕ คุณสมบัติพิเศษ	๒๕
๒.๒.๖ เหตุการณ์ที่สำคัญในชีวิต	๒๘

๒.๒.๓ ชีวิตในบั้นปลาย	๓๐
๒.๓ ความเกี่ยวข้องระหว่างพระนางสามาวดีกับบุคคลในพระพุทธศาสนา	๓๒
๒.๓.๑ ความเกี่ยวข้องกับผู้ประพันธ์	๓๓
๒.๓.๒ ความเกี่ยวข้องกับผู้แต่ง	๓๕
๒.๓.๓ ความเกี่ยวข้องกับผู้ประพันธ์	๓๖
๒.๓.๔ ความเกี่ยวข้องกับผู้ประพันธ์	๓๘
บทที่ ๓ วิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดีที่มีต่อพระพุทธศาสนา	
ในฐานะเอตทัคคะด้านเมตตา	๔๖
๓.๑ บทบาททั่วไปในการให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา	๔๖
๓.๑.๑ บทบาทในการช่วยเหลือสังคม	๔๖
๓.๑.๒ บทบาทในการถวายทาน	๔๗
๓.๒ แนวคิดเฉพาะในฐานะเอตทัคคะด้านการเป็นอยู่ด้วยการเจริญเมตตาจิต	๔๘
๓.๒.๑ แนวความคิดเรื่องเมตตาในทางพระพุทธศาสนา	๔๙
๓.๒.๒ พระนางสามาวดีกับตำแหน่งเอตทัคคะด้านการเป็นอยู่ ด้วยการเจริญเมตตา	๕๖
๓.๒.๓ บทบาทและรูปแบบการเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดี	๕๗
๓.๒.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างเมตตาจิตกับกรรมเก่ากรณีพระนางสามาวดี	๖๐
๓.๒.๕ คุณค่าการศึกษาเรื่องบทบาทด้านเมตตาจิตของพระนางสามาวดี	๖๑
บทที่ ๔ การประยุกต์ใช้เมตตาจิตแก้ปัญหาชีวิตและสังคม	๖๕
๔.๑ ปัญหาสังคมปัจจุบันมีแนวโน้มทางด้านขาดเมตตาจิต	๖๘
๔.๑.๑ สังคมขาดเมตตาจิตเพราะปัจจัยภายใน	๖๘
๔.๑.๒ สังคมขาดเมตตาจิตเพราะปัจจัยภายนอก	๗๑
๔.๒ สรุปปัญหาการขาดเมตตาในสังคม	๗๕
๔.๒.๑ ผลเสียต่อบุคคล	๗๕
๔.๒.๒ ผลเสียต่อสังคม	๗๖

	(๘)
๔.๓ การประยุกต์รูปแบบการเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดี เพื่อแก้ปัญหาชีวิตและสังคม	๗๖
๔.๓.๑ การประยุกต์รูปแบบการเจริญเมตตาจิตของ พระนางสามาวดีในการแก้ไขปัญหาวิต	๗๘
๔.๓.๒ การประยุกต์รูปแบบการเจริญเมตตาจิตของ พระนางสามาวดี ในการแก้ไขปัญหาสังคม	๗๙
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๘๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๘๕
บรรณานุกรม	๙๑
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก. สุวรรณสามชาดก	๙๖
ภาคผนวก ข. เหตุแห่งความโกรธ ๑๐, อุบายระงับความโกรธ	๑๐๑
ภาคผนวก ค. วิธีการแผ่เมตตา, คำแผ่เมตตาให้ตนเอง, คำแผ่เมตตาให้แก่ผู้อื่น	๑๐๗
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อที่ใช้ในนี้ เป็นการอ้างอิงจากคัมภีร์ไตรปิฎกภาษาบาลี และภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ส่วนอรรถกถาภาษาบาลี ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอรรถกถาภาษาไทย ใช้ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามเล่ม ดังนี้

ก. คำย่อกัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปิณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปิณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปิณณาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
ส.นิ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคฺคตฺรนิคาย	เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคฺคตฺรนิคาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	องคฺคตฺรนิคาย	ติกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)

อง.จตุกก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ฉกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.นวกก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	นวกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.เอกาทสก. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกาทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ข.ข. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาบาลี)
ข.ธ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ข.อ. (บาลี)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทานปาฐะ	(ภาษาบาลี)
ข.อุ. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อุทาน	(ภาษาไทย)
ข.ชา. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ข.ม. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ข.จู. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิทเทส	(ภาษาไทย)
ข.ป. (ไทย)	=	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

ข. ค่ายอัครัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.อ. (บาลี)	=	วินัยปิฎก สมณุตปาสาทิกา ปาราชิกกณฺฑ-สัมมาทิเสสชาติ- มหาวคฺคาที อฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
--------------	---	---	------------

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

ที.ม.อ. (บาลี)	=	ทีฆนิกาย สุมงฺคฺลวิลาสินี มหาวคฺคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
ส.นิ.อ. (บาลี)	=	สํยุตฺตนิคาย สารตฺตอุปฺปกาสินี นิทานวคฺคอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก.อ. (บาลี)	=	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรธปุรณิ เอกกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.อ. (บาลี)	=	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรธปุรณิ ติกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.เอกาทสก.อ. (บาลี)	=	องฺคุตฺตรนิกาย มโนรธปุรณิ เอกาทสกนิปาตอฏฺฐกถา	(ภาษาบาลี)

(๑๑)

จุ.จุ.อ.	(ไทย) =	จุททกนิกาย ปรมัตถ์โชติกา จุททกปาจอรรรถถา	(ภาษาไทย)
จุ.ธ.อ.	(บาลี) =	จุททกนิกาย ธรรมปทอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
จุ.ธ.อ.	(ไทย) =	จุททกนิกาย ธรรมบทธอรรถถา	(ภาษาไทย)
จุ.ชา.อ.	(ไทย) =	จุททกนิกาย ชาดกอรรถถา	(ภาษาไทย)

อรรถถาพระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.อ.	(บาลี) =	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงฺคณี อฏฺฐสาลินีอฏฐกถา	(ภาษาบาลี)
-----------	----------	---	------------

ค. คำย่อคัมภีร์ปกรณ์วิเสส

วิสุทธิมรรค

วิสุทธิ.	(ไทย) =	วิสุทธิมรรคปกรณ์	(ภาษาไทย)
----------	---------	------------------	-----------

คำชี้แจงการใช้หมายเลขในคัมภีร์พระไตรปิฎก

การใช้หมายเลขย่อในพระไตรปิฎกจะแจ้ง เล่มที่ / ข้อที่ / หน้า ดังนี้

ตัวอย่าง : ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๔/๑๒๑ หมายถึง พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๑๔ หน้า ๑๒๑

คำชี้แจงการใช้หมายเลขในคัมภีร์อรรถถา

การใช้หมายเลขย่อในคัมภีร์อรรถถา จะแจ้ง เล่มที่ / ข้อที่ / หน้า ดังนี้

ตัวอย่าง : จุ.ธ.อ.(บาลี) ๓/๕๗-๕๘ หมายถึง จุททกนิกาย ธรรมปทอฏฐกถา (ภาษาบาลี) เล่ม ๓ หน้า ๕๗-๕๘

คำชี้แจงการใช้หมายเลขในคัมภีร์ปกรณ์วิเสส

การใช้หมายเลขย่อในปกรณ์วิเสสจะแจ้ง ภาคที่ / ข้อ / หน้า ดังนี้

ตัวอย่าง : วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๘/๓๓๔ หมายถึง วิสุทธิมรรค (ภาษาไทย) เล่ม ๑ ข้อ ๒๔๘ หน้า ๓๓๔

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นมาในโลก เมื่อ ๒,๕๐๐ ปีก่อน พระพุทธองค์ได้ทรงก่อตั้งสังคมแห่งพระพุทธศาสนาขึ้นมาในรูปของการแสวงหาจุดร่วมระหว่างคนในสังคม โดยเฉพาะการปลูกฝังให้คนในสังคมมีสติปัญญา มีเหตุผลรู้แจ้งและเข้าใจเหตุปัจจัยต่าง ๆ ตามความเป็นจริง เน้นเรื่องการสร้างความสามัคคีในสังคม ให้เกิดในสังคม^๑ การจะรักษาตัวองค์กร หรือเนื้อหาของพระพุทธศาสนาไว้ให้มั่นคงยืนยาวได้นั้น จะต้องเกิดจากการร่วมมือกันระหว่างสมาชิกในสังคมทั้งหมด มิใช่เกิดจากเพียงคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น^๒ กลุ่มของบุคคล อันจัดเป็นองค์ประกอบทางด้านสังคมในทางพระพุทธศาสนานั้นแบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม คือ (๑) ภิกษุ (๒) ภิกษุณี (๓) อุบาสก (๔) อุบาสิกา^๓ ทั้ง ๔ กลุ่มนี้เป็นผู้มีหน้าที่ในการรักษาพระธรรมวินัย อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

การรักษาความมั่นคงของพระพุทธศาสนานั้นมิได้ขึ้นอยู่กับบุคคลเพียงกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นความรับผิดชอบของทุกคนในสังคม เมื่อครั้งพระพุทธองค์จะปรินิพพาน มิได้ทรงมอบอำนาจในการบริหารปกครองแก่ใคร แต่ทรงรับสั่งให้คณะสงฆ์หรือทุกคนในสังคม ถือหลักการสำคัญคือพระวินัย^๔ ความมั่นคงหรือไม่มั่นคงของพระธรรมวินัย

^๑ พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๕๔๑๕๓.

^๒ ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๕๖/๒๑๕, ส.นิ. (ไทย) ๑/๑๕๖/๒๖๒-๒๖๓ และดู ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๑๕๕/๑๘๔, ที.ม.อ. (ไทย) ๒ / ๑ / ๔๒๒.

^๓ กลุ่มของภิกษุยังหมายถึงความรวมเอา สามเณร ซึ่งถือศีล ๑๐ เข้ามาด้วย กลุ่มภิกษุณีนี้นับรวมเอา สามเณรี-สิกขมานา ซึ่งเป็นผู้ที่เตรียมตัว จะเป็นภิกษุณีในอนาคตเข้าด้วย กลุ่มอุบาสก หมายถึง บรรดาอุบาสกผู้ถือศีล ๕-๘ รวมถึงชีปะขาว ผู้ถือวัตรเตรียมจะบรรพชา-อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ส่วนกลุ่มอุบาสิกา นั้น หมายถึงกลุ่มสตรีชาวพุทธ (ผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา) ทุกประเภท ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง กับพระพุทธศาสนา - ผู้วิจัย

^๔ “โย โว อานนท มชา ธมโม จ. เทสิโต ปญฺญโต โส โว มมจฺเชน สตุลา”.

ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๒๑-๑๒๒, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๑๔๘.

(สัทธรรม) นั้นย่อมขึ้นอยู่กับพฤติกรรมและการเอาใจใส่ในการศึกษาของบริษัท ๔ คือ (๑) ภิกษุ (๒) ภิกษุณี (๓) อุบาสก (๔) อุบาสิกา^๕

การดำรงอยู่ของพระสัทธรรม ก็คือการทำพุทธบริษัททั้งสองฝ่ายคือฝ่ายวัด ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณีทุกระดับตั้งแต่ระดับเถระ มัชฌิมา และนวกะ และฝ่ายบ้านคืออุบาสก อุบาสิกา เอาใจใส่ในการประพฤติธรรม เป็นผู้มีความสามารถในการศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยการศึกษาทำความเข้าใจในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ และลงมือปฏิบัติตามคำสอนนั้นตามสมควรแก่ตน หากมีการกล่าวจาบจ้วงพระธรรมวินัยขึ้น ก็สามารถที่จะหักท้วงหรือโต้แย้ง เพื่อปรับข้อผิดพลาดเหล่านั้นให้ตรงตามหลักคำสอนเดิมมากยิ่งขึ้นได้^๖

สังคมของพระพุทธศาสนานั้น จะรักษารังสัทธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ เอาไว้ให้ยืนนาน ย่อมขึ้นกับหลักของการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ทั้งฝ่ายวัดและฝ่ายชาวบ้าน เพราะถือว่าทุกฝ่ายเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการรับผิดชอบในความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในอนาคต

การปกป้องรักษาพระธรรมวินัยนั้น มิใช่แต่ภิกษุ ภิกษุณีเท่านั้น ที่มีบทบาทสำคัญในการปกป้องรักษา ที่จริงอุบาสก อุบาสิกา ก็มีบทบาทสำคัญในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ทรงยกย่องอุบาสก อุบาสิกา ผู้สร้างคุณประโยชน์ให้กับพระพุทธศาสนาจำนวนมาก โดยทรงยกย่องให้เป็นเลิศหรือเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ เทียบเท่าหรือคล้าย ๆ กับฝ่ายพระภิกษุ และภิกษุณี เช่น ทรงแต่งตั้งเอตทัคคะฝ่ายอุบาสก คือ สุทัตต อนาคตปิณฑิกเศรษฐีเป็นเอตทัคคะในด้านการถวายทาน จิตตคหบดี ชาวเมืองมัจฉิกาสณฑ์ เป็น เอตทัคคะในด้านการแสดงธรรม ส่วนในฝ่ายอุบาสิกาที่แต่งตั้ง นางสุชาดาเป็นเอตทัคคะด้านการถึงสรณะ ๓ ก่อนใคร นางวิสาขาเป็นเอตทัคคะด้านการถวายทาน นางบุชชุตตรา เป็นเอตทัคคะฝ่ายพหูสูต นางสาวาดีเป็นเอตทัคคะในด้านมีจิตเมตตา นางอุตตรานันทมาตา เป็นเอตทัคคะด้านชานาญฉาน^๗

บทบาทในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา ของอุบาสกอุบาสิกา นั้น ก็มีความสำคัญ เทียบเท่ากับบทบาทของภิกษุและภิกษุณี เฉพาะบทบาทของอุบาสกอุบาสิกา ๒ กลุ่มนี้ ตามวัฒนธรรมปิตาธิปไตยในอดีต ในยุคอินเดียบราหฺมณมักจะให้ความสำคัญกับผู้ชาย

^๕ ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๕๖/๒๑๓-๒๑๕, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๖๑๒๖๒-๒๖๓.

^๖ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๑๖๘/๕๓, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๑๓-๑๑๔.

^๗ คุราละเอชชใน อ.เอกก. (บาลี) ๒๐/๒๔๕/๒๖, อ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๔๕/๓๑.

เป็นใหญ่ เมื่อกล่าวถึงอุบาสกอุบาสิกา เพราะสังคมอินเดียถือว่าผู้ชายมีสิทธิเสรีภาพและได้รับการยกย่องมากกว่าผู้หญิง แต่ในสมัยพุทธกาลนั้นพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญระหว่างสตรีกับบุรุษเท่าเทียมกัน ดังนั้นในการตั้งเอตทัคคะจึงมิได้ปิดกั้นหรือเจาะจงแต่งตั้งเฉพาะผู้ชาย เพราะสตรีก็จัดได้ว่าเป็นผู้ที่มีศักยภาพในการสร้างคุณงามความดีได้เช่นกัน^๘

เมื่อกล่าวถึงเฉพาะบทบาทของอุบาสิกา ถือว่าเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในด้านการถวายปัจจัย เครื่องบริโภคอันจำเป็นสำหรับการเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์ อุบาสิกาที่เป็นผู้นำในการถวายปัจจัยเครื่องดำรงชีพ อันสมควรแก่สมณบริภค ได้แก่ บาตร จีวร ก็คือนางวิสาขาอุบาสิกา พระนางสามาวดี เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผู้ มีความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งบทบาทดังกล่าวถือว่าเป็นบทบาทหลัก ส่วนบทบาทรองลงมาคือการเป็นผู้ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น นางชุชชุตตรา ที่เป็นพหูสูต ซึ่งสามารถจำบทคำสอนของพระพุทธองค์ได้มากแล้วนำไปสอนแก่สตรีอื่น ให้รู้เห็นธรรมตามที่ตนได้ฟังมาได้เป็นจำนวนมาก^๙

ในบรรดาอุบาสิกาผู้ได้รับการแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ นั้น พระนางสามาวดี ถือว่าเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการธำรงรักษาพระพุทธศาสนา ถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญทั้งในส่วนที่เป็นบทบาทโดยทั่วไป และบทบาทที่มีคุณลักษณะพิเศษของตนเอง

พระนางสามาวดี เป็นผู้วิวัติชีวิตที่น่าศึกษาในเรื่องที่พระนางได้ทำหน้าที่ของความเป็นพุทธสาวิกา โดยมีความศรัทธาในบวรพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน จนได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าพระนางนั้นเป็นเลิศในด้านการเป็นอยู่ด้วยการเจริญเมตตาจิต ซึ่งถือว่าเป็นคุณลักษณะที่หาได้ยากและทำได้ยาก เพราะการดำเนินชีวิตของมนุษย์เรานั้นจำเป็นจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องต่าง ๆ มากมาย ทั้งในส่วนดีและส่วนไม่ดี การที่เราจะตั้งมั่นอยู่กับการเจริญเมตตาจิต โดยไม่หวั่นไหวกับการกระทบกระทั่ง จากสิ่งแวดล้อมภายนอก ก็คงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก แต่สำหรับพระนางสามาวดีนั้น เราจะพบว่าพระนางได้ปฏิบัติตนให้ดำเนินตามครรลองดังกล่าวมาจนเป็นแบบอย่าง ให้เราศึกษาและนำไป เป็นแนวทางสำหรับการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

ผู้วิจัยเลือกวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ เพราะต้องการทราบถึงบทบาทของพระนางสามาวดีในทางพระพุทธศาสนาทั้ง ๒ ด้าน คือ ด้านบทบาททั่วไป และบทบาทเฉพาะ คือบทบาทความ

^๘ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๓๘/๘๓.

^๙ พ.ร.อ. (ไทย) ๒/๕๕-๕๖.

เป็นเหตุทักเคาะด้านการเป็นอยู่ด้วยการเจริญเมตตาจิต ซึ่งบทบาททั้ง ๒ นั้น ถือว่าเป็นบทบาทที่มีความสำคัญในแง่ของการใช้เป็นแบบอย่างสำหรับการกำหนดกรอบพฤติกรรมของชาวพุทธ ในระยะต่อมา ที่จะนำเอาแง่คิด สารประโยชน์จากการศึกษาเรื่องบทบาทของพระนางสามาวดี โดยเฉพาะเรื่องการเจริญเมตตาจิตนั้น ไปประยุกต์ใช้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์กับชีวิตได้ อย่างไร หรือมีแนวทางที่จะสามารถสร้างปฏิบัติตามรูปแบบของการเจริญเมตตาจิต ตามหลักพระพุทธศาสนาได้อย่างไร อนึ่งการทำวิจัยเรื่องนี้ เพื่อต้องการที่จะทราบว่า การเจริญเมตตาจิต กับแนวคิดเรื่องวิบากกรรมนั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร เพราะปรากฏในประวัติพระนางสามาวดีว่า พระนางถูกเผาทั้งเป็นเพราะอำนาจกรรมเก่าที่เคยเผาพระปิจเจกพุทธเจ้า ซึ่งประเด็นดังกล่าวเราสามารถหาคำตอบว่าอำนาจของการเจริญเมตตาจิตกับอำนาจของกรรมเก่า นั้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร และเราสามารถนำหลักการของการเจริญเมตตาจิตเพื่อลบล้างกรรมเก่าได้หรือไม่ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ นับว่าเป็นปัญหาที่น่าสนใจนอกจากนั้น ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างพระนางสามาวดีกับบุคคลสำคัญอื่น ๆ ซึ่งจากการศึกษาประวัติ ของพระนางสามาวดีพบว่าพระนางมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคลหลายคน เช่น โฉมสกลเศรษฐี พระเจ้าอุเทน นางขุขชุตตรา และพระนางมัทนันทิยา เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระนางสามาวดีนั้น ถือว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจและเมื่อศึกษาจนได้ข้อสรุปในรายละเอียดแล้ว ก็คิดว่าคงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ใดต่อการศึกษาค้นคว้าในโอกาสต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาประวัติของพระนางสามาวดี และความสัมพันธ์ของพระนางสามาวดี กับบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดีที่มีต่อพระพุทธศาสนาในฐานะเหตุทักเคาะด้านเมตตา

๑.๒.๓. เพื่อประยุกต์รูปแบบการเจริญเมตตา ของพระนางสามาวดี เพื่อแก้ปัญหาชีวิตและสังคม

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

อุบาสิกา หมายถึง ผู้หญิงที่นุ่งใกล้พระรัตนตรัย คนใกล้ชิดพระศาสนาที่เป็นหญิง

บพบาท หมายถึง บพบาทของพระนางสามาวดี อุบาสิกาในด้านทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและด้านมีเมตตาจิต จนได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะ

เอตทัคคะ หมายถึง พระสาวกหรือพระสาวิกา อุบาสก อุบาสิกา ที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้า ว่าเป็นเลิศกว่าคนอื่นในทางด้านใดด้านหนึ่ง ซึ่งเป็นคุณสมบัติพิเศษเฉพาะตน เช่น เป็นเอตทัคคะทางด้านการบำเพ็ญทาน หมายถึง การเป็นผู้ขอดเยี่ยมในการเข้ามาน

การเจริญเมตตาจิต หมายถึง การดำรงชีวิต โดยการตั้งจิตอธิษฐานอยู่เป็นนิจว่าขอความสุขสวัสดิ์พิบังเกิดมีกับตัวเราและผู้อื่น ขอสรรพสัตว์จงเป็นอยู่โดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน

๑.๔ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๑ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ รากฐานพุทธจริยศาสตร์สำหรับสังคมไทยร่วมสมัย สรุปได้ว่า “ความแตกต่างระหว่างไตรสิกขาสำหรับพระสงฆ์และสำหรับคฤหัสถ์นั้น อยู่ที่จุดเน้นหรือแง่มุมที่ตอกย้ำ ในไตรสิกขาของพระสงฆ์ จุดเน้นอยู่ที่การบรรลุธรรมส่วนตน ในขณะที่สำหรับคฤหัสถ์ส่วนที่เกี่ยวกับชีวิตทางสังคมจะสำคัญกว่า ทั้งนี้เพราะคฤหัสถ์ต้องใส่ใจกับความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดี และต้องการทำเพื่อประโยชน์แก่สังคมในลักษณะที่เป็นการกระทำโดยตรงหรือเป็นรูปธรรมมากกว่า ด้วยเหตุนี้การบำเพ็ญศีล ซึ่งเป็นความรับผิดชอบทางสังคมประการเดียวของสงฆ์ จึงแยกเป็นทานและศีลสำหรับคฤหัสถ์เพื่อให้ชัดเจนและก่อผลต่อสังคมอย่างเป็นรูปธรรม ในทางตรงกันข้าม ส่วนที่เป็นการฝึกฝนด้านในเฉพาะตัวคือ สมาธิและปัญญา ท่านจัดรวมกันไว้เป็นข้อเดียวสำหรับคฤหัสถ์คือจัดเป็นภาวนา จะเห็นได้ว่าภาวนาในส่วนของคฤหัสถ์ซึ่งเน้นย้ำที่การปลูกฝังเมตตา

พร้อมทั้งทานและศีลนั้น มีความมุ่งหมายสำคัญเพื่อให้โลกนี้เป็นสุขสงบ ปราศจากความเดือดร้อนระส่ำระสาย”^{๙๐}

๑.๔.๒ พระคุณฐิ เมธงุโร ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ผู้หญิงกับการปฏิบัติธรรม สรุปได้ว่า “สตรีคือผู้มีสติ นี่เป็นความหมายที่ท่านอาจารย์พุทธทาสอธิบายว่า มีสติในการนั่ง ห่ม ในการลุกนั่ง การยืน การนอน การเดิน การกิน การพูด มีสติตลอดเวลา จึงเป็นผู้หญิงที่งาม ซึ่งเป็นความงามแท้จริง อยู่ที่ใจและกิริยา ถ้าเป็นคนที่ทำความดี มีจิตใจงาม เป็นเด็ก ก็ เป็นเด็กที่มีกิริยามารยาทงาม เป็นคนแก่ ก็เป็นคนแก่ที่สงบเสงี่ยมสง่างาม มีความรู้แบบนี้ ก็ เป็นที่พึงปรารถนา ทุกคนอยากจะเข้าใกล้ เพราะได้รับประโยชน์และสบายใจ ที่ต้องสร้างให้มี ขึ้นในจิตใจของเรา เพราะว่าเราเป็นสตรี และสตรีคือผู้มีสติ ถ้ามีสติแล้วก็จะทำให้ชีวิตของเรา พัฒนาครบทั้ง ๔ อย่าง ทั้งกาย ศีล จิต และปัญญา ในการปฏิบัติธรรมไม่ว่าบุรุษเพศ อิตถีเพศ หรือเพศหญิง มีวัตถุประสงค์เหมือนกัน คือ ลดความเห็นแก่ตัวให้มากที่สุด ลดความสำคัญ มั่นหมายให้ตัวเอง ลดตัวตนคือ ลดทิฐิ ตัณหา มานะ การเป็นชายและหญิงถึงเป็นการถูกต้อง รู้จักหน้าที่ และทำหน้าที่ให้ถูกต้อง ผู้ชายผู้หญิงต่างกันแค่ร่างกายเท่านั้น แต่จิตใจก็มีกิเลส และมีความทุกข์เหมือนกัน ในด้านการเข้าถึงจุดสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ผู้หญิงผู้ธรรมะ และเข้าถึงธรรมะได้เหมือนกันเช่นเดียวกับผู้ชาย การเข้าถึงธรรมะแล้วไม่มีความเป็นชายหรือ หญิง จิตใจมันบริสุทธิ์ไม่มีกิเลส แบ่งแยกเป็นชายหรือหญิง พ้นจากอติถิภาวะและปฐิภาวะ แล้ว นั่นคือจิตใจที่กลมกลืนไม่มีขอบเขต ไม่มีการติดยึดสำคัญมั่นหมาย”^{๙๑}

๑.๔.๓ พระศรีปริยัติโมลีและคณะ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ สตรีใน พระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า “สถานภาพของสตรีในสังคมอินเดีย สมัยก่อนและหลังพุทธกาล คือ ในสังคมพราหมณ์และฮินดูในแต่ละยุคนั้น ยุคพระเวท สตรีถูกกีดกันเรื่องการศึกษา และการประกอบพิธีกรรม ยุคอุปนิษัตติเริ่มมีบทบาทในการเรียนและการออกบวช และยุค คัมภีร์ธรรมศาสตร์ สตรีไม่มีสิทธิเท่าเทียมกับบุรุษ ไม่มีสิทธิในการประกอบพิธีกรรมทาง ศาสนา เพราะสตรีเป็นหญิงไม่น่าไว้วางใจ ล่อลวงชายและไม่อาจดูแลตนเองได้ ต้องมีบุรุษ ค้ำครองตลอดเวลา ทั้งยังไม่มีสิทธิในการรับมรดก หรือมีสมบัติเป็นของตนเอง และบุรุษมี

^{๙๐} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), รากฐานพุทธจริยศาสตร์สำหรับสังคมไทยร่วมสมัย, (กรุงเทพ - มหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓), หน้า ๓๕-๔๐.

^{๙๑} พระคุณฐิ เมธงุโร, ผู้หญิงกับการปฏิบัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕-๓๒.

สิทธิที่จะเขียนดีผู้หญิงหรือแม้แต่สังหารสตรีก็ได้ แม้ก่อนจะมีความผิดเพียงเล็กน้อย แต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงอนุญาต ให้พระนางปชาบดีโคตมีและเจ้าหญิงสาकยะจำนวนมากเข้ามาบวชเป็นภิกษุณี ก็เท่ากับว่าพระพุทธองค์ได้ยกฐานะสตรีให้สูงขึ้น โดยเห็นว่าหญิงและชายมีสิทธิเท่าเทียมกันในการที่จะศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม ปกป้องพระศาสนา และสามารถบรรลุธรรมได้เช่นเดียวกัน ในด้านบทบาทและหน้าที่ พระพุทธศาสนาถือว่าสตรีและบุรุษมีหน้าที่และบทบาทแตกต่างกันไปตามธรรมชาติ เช่น สตรีมีหน้าที่และบทบาทในการเป็นภรรยา เป็นมารดา เป็นอุบาสิกา ในขณะที่บุรุษก็มีหน้าที่และบทบาทในการเป็นสามีที่ดี เป็นบิดา และเป็นอุบาสกที่ดีของพระศาสนา ทั้งสตรีและบุรุษต่างก็สามารถบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคม พระศาสนาและประเทศชาติได้เท่าเทียมกันด้วยสถานภาพแห่งหน้าที่และบทบาทของตน^{๑๒}

๑.๔.๔ พระมหาชัยวัฒน์ อภิธานจารี ได้ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาพบว่า “นางวิสาขากเกิดในตระกูลเศรษฐีเป็นคนเพียบพร้อมทุกอย่าง ทั้งด้านโภคทรัพย์และสติปัญญาเฉลียวฉลาด ชีวิตของนางแวดล้อมไปด้วยบุคคลผู้เป็นบัณฑิต จึงเป็นเหตุให้นางเรียนรู้คุณธรรม และยังได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า จนสำเร็จเป็นพระโสดาบันตั้งแต่เยาว์ นางวิสาขามีความประพฤติชอบทั้งกาย วาจา และใจ รู้จักการวางตนให้เหมาะสมในการเข้าสังคม นางได้ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการบริจาทานก่อนจะแนะนำให้ผู้อื่นบริจาทาน นางเป็นอุบาสิกาคนหนึ่งที่ไม่ใจอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา เป็นผู้ริเริ่มถวายเครื่องอุปโภคบริโภคที่ควรเหมาะสมแก่สมณะ เช่น ถวายข้าวยาสูบ ผ้าอาบน้ำฝน ยารักษาโรค เป็นต้น จึงเป็นบ่อเกิดประเพณีการทำบุญที่ชาวพุทธได้ถือปฏิบัติสืบ ๆ ต่อกันมา แม้แต่เรื่องการรักษาศีลและเจริญภาวนา นางไม่ได้เพิกเฉยต่อความประพฤติของพระอุทายี นางเข้าไปบอกด้วยเมตตาจิต เพื่อให้ท่านประพฤติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย นางวิสาขามีความศรัทธามั่นคงต่อพระรัตนตรัยและยังได้ชักชวนมิคารเศรษฐีให้หันมานับถือพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพราะความดีที่นางได้ประพฤติเสมอต้นเสมอปลาย เป็น

^{๑๒} พระศรีปริยัติโมลีและคณะ, สตรีในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๓-๓๓, ๕๑-๕๖.

อุบาสิกายี่สิบคนในพระรัตนตรัย ดังที่นางพูดว่า ตลอดชีวิตของข้าพเจ้าจะว่างเว้นจากการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาไม่ได้”^{๑๓}

๑.๔.๕ ดวงกมล ทองคนารักษ์^{๑๔} กล่าวไว้ในงานวิจัย เรื่องบทบาทและความสำคัญ ของอุบาสิกในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลงานวิจัยได้ข้อสรุปว่า อุบาสิกในสมัยพุทธกาล มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนามากกว่าอุบาสิกในสมัยปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะอุบาสิกในสมัยพุทธกาลนั้น มีความมุ่งมั่นต่อพระศาสนา ในฐานะที่ต้องการสำเร็จมรรคผลนิพพานโดยตรง โดยมีได้มุ่งเพียงแค่นิพพานหรือสวรรค์เท่านั้น เช่นการบำรุงพระศาสนาของนางวิสาขาเป็นต้น ซึ่งผลการบำรุงพระศาสนาเป็นเหตุให้นางบรรลุธรรม หรือกรณี ขุชชุตตราที่สามารถแสดงธรรมให้กลุ่มอุบาสิกของพระนางสามาวดีบรรลุธรรม ได้แสดงให้เห็นว่า บทบาทในการบำรุงพระศาสนาของอุบาสิกในสมัยพุทธกาลนั้น มิได้จำกัดอยู่แค่เพียงผลบุญอันจะนำไปสู่สวรรค์เท่านั้น

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แยกบทบาทของอุบาสิกที่มีในสมัยพุทธกาล โดยระบุถึงบทบาทของพระนางสามาวดีไว้ โดยกล่าวว่าพระนางสามาวดีมีบทบาทในด้านการอุปถัมภ์พระศาสนาเป็นอย่างมาก ซึ่งบทบาทดังกล่าวเป็นบทบาทที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยของผู้วิจัย ในด้านการศึกษาบทบาทของพระนางสามาวดี แต่อย่างไรก็ตาม ผลงานวิจัยฉบับนี้ก็ได้อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับชีวประวัติของพระนางสามาวดีไว้มากนัก

๑.๔.๖ เปรม หิมจันทร์ ได้กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์ เรื่องบทบาทของสตรีในวรรณคดีบาลี พอสรุปได้ว่า พระนางสามาวดีเป็นอีกคนหนึ่งที่มีบทบาทในการบำรุงพระพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นผู้ได้รับเอตทัคคะทางเจริญเมตตาคจิต และได้ถวายทาน จีวร แต่พระสงฆ์เป็นจำนวนมาก ซึ่งถือว่าบทบาทดังกล่าว เป็นบทบาทที่น่ายกย่อง^{๑๕}

^{๑๓} พระมหาชัยวัฒน์ อภิธานจารี (สิงห์โงน), “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหาอุบาสิกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๑, หน้าบทคัดย่อ.

^{๑๔} ดวงกมล ทองคนารักษ์, “บทบาทและความสำคัญของอุบาสิกในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๗, หน้า ๑-๑๐.

^{๑๕} เปรม หิมจันทร์, “บทบาทของสตรีในอินเดียในวรรณคดีบาลี”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๒, หน้าบทคัดย่อ.

๑.๔.๓ เรื่องอุไร กุศลาสัย^{๑๖} ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง สตรีในวรรณคดี พระพุทธศาสนา เกี่ยวกับบทบาทและความสำคัญของสตรีในสมัยพุทธกาล ซึ่งได้ถูกบันทึกไว้ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้เขียนได้อธิบายเกี่ยวกับลักษณะบทบาทของสตรีอินเดีย ตั้งแต่การแต่งงาน อาชีพ ลักษณะและบทบาทที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น นางวิสาขา นางขุชุตตรา เป็นต้น แต่ไม่ได้กล่าวถึงพระนางสามาวดีว่าเป็นสตรีที่มีชื่อเสียง เพียงกล่าวว่า พระนางได้รับฟังธรรมจากนางขุชุตตราจนบรรลุธรรม อย่างไรก็ตาม ผลงานวิจัยฉบับนี้ ก็ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทและความสำคัญของสตรีที่มีต่อพระพุทธศาสนาไว้ค่อนข้างละเอียด ซึ่งข้อมูลดังกล่าวย่อมมีประโยชน์ต่อการทำวิจัยฉบับนี้เป็นอย่างยิ่ง

๑.๔.๔ วสิน อินทสระ^{๑๗} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล สรุปได้ว่า “นางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นผู้ที่มีศรัทธา มีศีล มีจริยวัตรอันงาม และมีปัญญารู้เหตุรู้ผลอันต้องแท้ เธอเพียบพร้อมด้วยคุณธรรม ให้ความสุข ความอบอุ่น ความสบายใจแก่บุคคลผู้เข้าใกล้คบหาสมาคม ให้ความรู้สึที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ขณะเดียวกันนางก็เชิดชูเกียรติแห่งสตรีให้สูงส่งด้วยการปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับฐานะของตน นอกจากนั้นนางยังเป็นเพศแห่งมารดา ซึ่งมีความหมายอันยิ่งใหญ่ต่อโลก เป็นบุคคลที่น่าเคารพนับถือ

๑.๔.๕ สุนทรี สุริยะรังษี^{๑๘} ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกาผู้ได้รับเอตทัคคะ โดยได้กล่าวถึงบทบาทที่สำคัญของอุบาสิกาผู้ได้รับเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ จำนวน ๑๐ ท่าน ที่มีบทบาทในการเผยแผ่และให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา โดยได้กล่าวถึงบทบาทของพระนางสามาวดี ในด้านต่าง ๆ ๒ ประการ คือ (๑) ในด้านการให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาโดยการถวายทานและจีวรแก่พระพุทธองค์และเหล่าสาวก (๒) ในด้านการช่วยเหลือสังคม อันเป็นการทำนุบำรุง สืบสานพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง โดยการทำหน้าที่เป็นผู้แจก

^{๑๖} เรื่องอุไร กุศลาสัย, สตรีในวรรณคดีพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : ศยาม, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐-๑๕.

^{๑๗} วสิน อินทสระ, ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๑๘} สุนทรี สุริยะรังษี, “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกาผู้ได้รับเอตทัคคะ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔.

ท่าน คุณเลขาของท่านของโสมสกลเศรษฐี ซึ่งบทบาทดังกล่าวก็เป็นทีกล่าวขาน ในผลงานวิจัยดังกล่าว เป็นการกล่าวถึงบทบาทโดยภาพรวมของพระนางสามาวดีเท่านั้น ไม่ได้กล่าวรายละเอียดในเรื่องของประวัติและความเป็นอัตตคัคคด้านการเจริญเมตตาจิตมากนัก แต่ก็นับได้ว่าผลงานการวิจัยดังกล่าวได้ให้คำตอบอันจะเป็นประโยชน์ต่อการศีกษาของผู้วิจัยอยู่ไม่น้อย

๑.๕ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยหลักฐานข้อมูลในพระไตรปิฎก และอรรถกถาฎีกาที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ในด้านรายละเอียดของการอธิบาย ผู้วิจัยจะได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เขียนโดยนักวิชาการทั่วไป แล้วนำเสนอในรูปแบบ ของการเรียบเรียงเอกสารตามนัย และกรอบของการวิจัย เพื่อให้ได้ความสมบูรณ์มากที่สุด

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเกี่ยวกับเอกสาร ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยตามกรอบของการศีกษาวิเคราะห์บทบาท ของพระนางสามาวดี ในกรณีการเจริญเมตตาจิต ดังนี้

๑.๖.๑ รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ ชีวิตประวัติและผลงาน ของพระนางสามาวดี
อุบาสิกา

๑.๖.๒ ศีกษาแปล และวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๖.๓ เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบประวัติของพระนางสามาวดี และความสัมพันธ์ของพระนางสามาวดี กับบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ทำให้ทราบบทบาทของพระนางสามาวดีที่มีต่อพระพุทธศาสนา ในฐานะอัตตคัคคด้านเมตตา

๑.๗.๓ ทำให้ทราบการประยุกต์รูปแบบ การเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดี เพื่อแก้ปัญหาชีวิตและสังคม

บทที่ ๒

ประวัติพระนางสามาวดีและความเกี่ยวข้องระหว่างพระนางสามาวดี กับบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา

๒.๑ ชีวิตประวัติในอดีตชาติ

อดีตชาติของนางสามาวดี นางได้ถือกำเนิดในเรือนของผู้มีสกุลในเมืองหงสาวดี ในสมัยของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยถ้าจะนับเวลาย้อนกลับหลังไปจากภทรภนี้ ได้หนึ่งแสนกัป เมื่อนางได้ไปฟังธรรมของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้เห็นพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งอุบาสิกคนหนึ่งไว้ในตำแหน่งผู้เป็นเลิศกว่าอุบาสิกทั้งหลาย ผู้มีปกติอยู่ด้วย “เมตตา” นางมีจิตปรารถนาในตำแหน่งนั้นและบรรลุลหรรณในอนาคต จึงทำบุญถวายทานเป็นอันมาก จากชาตินั้นนางได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลก และมนุษย์โลกเป็นเวลา ๑ แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลก ก็ได้รับความสำเร็จตามที่ตั้งจิตปรารถนาทุกประการ^๑

๒.๒ ชีวิตประวัติในปัจจุบันชาติ^๒

๒.๒.๑ ชาตีกาล

หลังจากพระนางสามาวดีได้จุติ^๓จากเทวโลกแล้ว ได้ถือปฏิสนธิในเรือนของภททวดีเศรษฐีในแคว้นภททวดี และได้รับการตั้งชื่อว่า “สามา” ซึ่งมีความหมายว่าทอง

^๑ คุรุยละเอียดใน อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๑/๓๖๓-๓๖๔.

^๒ อง.เอกก.อ. (บาลี) ๓๓/๑๑๒-๑๒๕.

^๓ จุติ หมายถึง เคลื่อนจากภพหนึ่งไปสู่ภพอื่น, ตาย (ส่วนมากใช้แก่เทวดา), พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๘.

สันนิษฐานว่านางมีผิวเหลืองเหมือนทองจึงได้รับการตั้งชื่อเช่นนั้น บิดาของนางคือ ภัททวดีศรีเศรษฐีนั้นได้เป็นเพื่อนกับโสมสเศรษฐี แต่เป็นเพื่อนที่ไม่เคยพบเห็นกันเลย ต่างฝ่ายต่างได้รับรู้เรื่องราวของกันและกันผ่านพ่อค้า จึงได้ส่งเครื่องบรรณาการไปให้กันจนนับเนื่องเป็นเพื่อนกันในที่สุด

พระนางสามาวดี มีความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าอุเทน โสมสเศรษฐี และพระนางมัทนันทิยา จะขอกล่าวถึงเรื่องของพระเจ้าอุเทน โสมสเศรษฐี และพระนางมัทนันทิยาด้วย เพราะมีความเกี่ยวเนื่องกับอนาคตของนางสามาผู้จะมีชื่อว่า นางสามาวดี และได้เป็นพระนางสามาวดี

พระเจ้าอุเทน

มีพระราช ๒ องค์ คือพระเจ้าอโศกกับปะ ครองแคว้นอโศกกับปะ พระเจ้าเวฐทูปกะ ครองแคว้นเวฐทูปกะ ทรงเป็นพระสหายกันตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทรงศึกษาศิลปวิทยาด้วยกัน เมื่อพระบิดาสวรรคตทั้งสองพระองค์ต่างก็ได้ขึ้นครองราชบัลลังก์ในแคว้นของตน ต่อมาพระราชทั้งสองพระองค์นี้ทรงเบื่อหน่ายในราชสมบัติ ทรงปรึกษากันแล้วตกลงกันว่า จะออกบวชจึงได้ทรงมอบราชสมบัติให้กับพระราชโอรส และพระมเหสีแล้วทรงผนวชเป็นฤๅษีที่ป่าหิมวันต์ เมื่อทรงผนวชก็ได้แยกกันอยู่โดยตกลงกันว่าทุกวันอุโบสถให้ต่างคนต่างจุดไฟขึ้นเพื่อให้รู้ว่าต่างยังมีชีวิตอยู่ ถ้าวันไหนไม่มีควันไฟก็แสดงว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้เสียชีวิตแล้ว

พระฤๅษีทั้งสองต่างปฏิบัติธรรม และส่งสัญญาณให้ทราบว่ายังมีชีวิตอยู่โดยการจุดไฟให้ควันลอยขึ้นเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นทุกวันอุโบสถ จนกาลล่วงเลยมานานพอควร พระฤๅษีเวฐทูปกะสิ้นพระชนม์ชีพลง ฝ่ายพระฤๅษีอโศกกับปะจุดไฟขึ้นแล้วก็รอดูสัญญาณควันไฟจากอีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อเห็นว่าเวลาล่วงเลยมานานพอสมควรแล้วไม่เห็นควันไฟก็ทราบได้ว่าสหายได้สิ้นพระชนม์แล้ว

พระฤๅษีเวฐทูปกะได้จัดเป็นมหาเทพ แล้วทรงไคร้ครวญถึงกรรมต่าง ๆ ที่ตนได้เคยกระทำไว้จนได้ทราบถึงกรรมของตนเมื่อครั้งสละราชสมบัติออกผนวชพร้อมพระสหายจึงเสด็จจากสวรรค์ปลอมพระองค์เป็นคนหลงทางเข้าไปยังที่พำนักของพระฤๅษีอโศกกับปะ เมื่อได้สนทนากันครู่หนึ่งทำวมหาเทพจึงได้ทูลความเป็นไปของตนให้พระสหายทราบ และสอบถามถึงความเดือดร้อนของพระฤๅษี เมื่อทำวมหาเทพได้ทราบว่ามีพระฤๅษีอโศกกับปะได้รับความเดือดร้อนเพราะโขลงช้างมารบกวนจึงได้นำพิณหส์ดีกัณฑ์ มามอบให้พร้อมทั้งสอนมนต์ที่จะใช้กับพิณนั้นแล้วลากลับเทวโลก

ในกรุงโกสัมพีมีพระราชพระนามว่าปรีนตปะ พระมเหสีกำลังทรงพระครรภ์แก่ ใกล้ประสูติ วันหนึ่งในเวลาเช้าพระราชาทรงนำพระมเหสีออกมานั่งรับแสงแดดอุ่นหน้าพระตำหนัก พระมเหสีทรงห่มภูษาทึบพลีแดง ขณะที่นั่งสนทนากันอยู่นั้นพระมเหสีได้ถอดพระธำมรงค์ที่สวมนิ้วพระหัตถ์ของพระราชารอมาสวมที่นิ้วพระหัตถ์ของพระนางแล้วทรงสนทนากันต่อ ในขณะนั้นมีนกหัสติลิงค์ตัวหนึ่งบินผ่านมาเห็นพระมเหสีห่มผ้าสีแดงก็เข้าใจว่าเป็นลูกสัตว์จึงบินโฉบลงมาจับไปเป็นอาหารโดยไม่มีใครสามารถช่วยได้ทัน พระราชเทวีทรงมีความฉลาดจึงไม่คิดร้องขอความช่วยเหลือ ในขณะที่นกใช้กรงเล็บอันแข็งแรงจับพระนางบินไป เพราะพระนางรู้ว่าโดยปกติสัตว์เครื่องจลนจะกลัวเสียงมนุษย์ ถ้าพระนางส่งเสียงร้องนกอาจตกใจกลัวแล้วปล่อยพระนางทิ้งลงไปก็จะเป็นอันตรายถึงแก่ชีวิต นกพาพระนางไปยังต้นไม้ใหญ่แล้ววางลงบนคาบไม้ พระนางยังหาทางลงจากต้นไม้ไม่ได้ จนกระทั่งรุ่งเช้าของวันรุ่งขึ้นพระนางจึงประสูติพระราชโอรสออกมา และทรงตั้งพระนามว่าอุเทน

พระฤๅษีอัลลกะปปะอยู่ในอาศรมไม่ไกลจากต้นไม้ใหญ่ โดยปกติพระฤๅษีจะเข้าป่าหาอาหารหรือบางวันจะมาเก็บเศษกระดูกที่ได้ต้นไม้ที่นกยักษ์ทิ้งไว้เพื่อนำไปต้มกินน้ำหวานจากกระดูก วันนั้นเมื่อพระฤๅษีมาถึงใต้ต้นไม้ใหญ่ก็ได้ยินเสียงทารกร้อง เมื่อพระฤๅษีมองขึ้นไปก็เห็นผู้หญิงและทารก ครั้นได้ทราบที่มาแล้วพระฤๅษีจึงช่วยนำทารกมาลงจากต้นไม้ในตอนแรกพระราชเทวีทรงลังเลที่จะลงจากต้นไม้ เพราะตามพระราชประเพณีนั้น การคลุกคลีกับสามัญชนเป็นการไม่เหมาะสม แต่เมื่อทราบว่าพระฤๅษีเป็นกษัตริย์พระราชเทวีจึงเสด็จลงจากต้นไม้และอาศัยอยู่กับพระฤๅษีและในที่สุดก็ทรงเป็นมเหสีของพระฤๅษี

เวลาล่วงเลยไปจนพระราชกุมารเติบโตเป็นหนุ่ม วันหนึ่งพระฤๅษีได้ตรวจดูดวงเมืองและทราบว่าพระเจ้าปรีนตปะเสด็จสวรรคตแล้ว เมื่อพระราชเทวีได้ทราบก็ได้ทูลเรื่องที่พระนางเป็นพระมเหสีในพระเจ้าปรีนตปะให้พระฤๅษีซึ่งเป็นพระสวามีใหม่ และพระราชกุมารอุเทนทรงทราบ พระราชกุมารนั้นปกติจะต้องได้สืบราชสมบัติจากพระราชบิดา พระฤๅษีจึงหาทางช่วยเหลือให้พระกุมารได้สืบราชสมบัติโดยทรงสอนให้ใช้พิษหัตถ์กัณฑ์ในการเรียกโขลงช้างและบังคับโขลงช้าง ส่วนพระราชเทวีก็ทรงเล่าประวัติของพระราชกุมารและบอกชื่ออำมาตย์และเสนาบดีคนสำคัญ ๆ ของกรุงโกสัมพีให้พระกุมารทราบ พร้อมทั้งมอบผ้าทึบแดงและพระธำมรงค์ของพระเจ้าปรีนตปะให้พระราชกุมารเพื่อไปแสดงยืนยันความเป็นพระราชกุมารผู้มีสิทธิได้รับพระราชสมบัติ

พระราชกุมารกราบลาพระราชมารดาและพระฤๅษีเพื่อเดินทางไปกรุงโกสัมพีโดยทรงคิดพาเรียกฝูงช้างป่าแล้วนำกองทัพช้างเดินทางและชักชวนคนในหมู่บ้านที่เดินทางผ่าน

เข้าร่วมกองทัพได้เป็นอันมาก เมื่อเข้าใกล้กรุงโกสัมพีก็ตั้งกองทัพล้อมพระนครแล้วส่งสาส์นไปยังผู้รับผิดชอบพระนครแจ้งความประสงค์ของการยกกองทัพมา ฝ่ายผู้รับผิดชอบเมืองได้ขอให้พระราชกุมารส่งหลักฐานแสดงว่าเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปรีดปะจิง พระราชกุมารแสดงพระขำรงค์ ฝ้ากัมพลสีแดงของพระราชเทวีและบอกชื่ออำมาตย์และเสนาบดีคนสำคัญ ๆ ของเมืองได้ถูกต้อง เสนาบดีทั้งหลายจึงแน่ใจว่าพระราชกุมารคือพระราชโอรสของพระเจ้าปรีดปะจิงอัญเชิญเข้าเมือง และทำพิธีราชาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งกรุงโกสัมพีและทรงพระนามว่าพระเจ้าอุเทน

โสมสกลเศรษฐี

ก่อนกาลที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายทรงบังเกิดขึ้น ได้เกิดทุกข์ภิกขุ^๔ ขึ้นในแคว้นอัลลกะปะ มีชายคนหนึ่งชื่อ โกตุหลิก เขามีภรรยาชื่อ กาฬี และมีลูกชายคนหนึ่งซึ่งยังเป็นทารกอยู่ นายโกตุหลิกเห็นว่า ถ้าอยู่แคว้นอัลลกะปะต่อไป เขาและบุตรภรรยาคงไม่สามารถเลี้ยงชีวิตอยู่ได้แน่ จึงตัดสินใจพาบุตรภรรยาอพยพไปทำมาหากินที่กรุงโกสัมพี ระหว่างการเดินทางเสบียงอาหารที่เตรียมมาหมดลง ทำให้เกิดความทุกข์ทรมานเพราะความหิวจนแทบไม่มีเรี่ยวแรงอุ้มลูกต่อไปได้ นายโกตุหลิกจึงบอกกับภรรยาว่าควรจะทิ้งลูกไว้เพื่อให้สองคนพอมีเรี่ยวแรงเดินทางต่อไปถึงกรุงโกสัมพีได้ ฝ่ายภรรยาไม่ยอม ทั้งสองจึงต้องผลัดเปลี่ยนกันอุ้มลูกเดินทางต่อไป จนเมื่อเวียนมาถึงวาระของพ่ออีกครั้งหนึ่ง ผู้เป็นพ่อจึงแกล้งให้ภรรยาล่วงหน้าไปก่อน แล้ววางลูกให้นอนไว้ใต้ร่มไม้ แล้วเดินตามภรรยาไป ฝ่ายภรรยาเมื่อไม่เห็นลูกก็รำไห่พร้อมกับบอกให้สามีไปนำลูกกลับมา แต่เมื่อสามีกลับมาปรากฏว่าลูกน้อยได้สิ้นชีวิตแล้ว กรรมที่นายโกตุหลิกทอดทิ้งลูกไว้จนถึงแก่ความตายในครั้งนั้นยังผลให้เขาต้องชดใช้กรรมนั้นโดยการถูกทอดทิ้งในขณะที่ตัวเองเป็นทารกถึง ๗ ครั้ง ๗ คราวด้วยกัน

หลังจากสูญเสียลูกน้อยไปแล้ว สองสามีภรรยาเดินทางต่อไปจนถึงบ้านของนายโคบาลแห่งหนึ่ง ในวันนั้นที่บ้านของนายโคบาลมีการทำขวัญแม่โคนม จึงได้จัดเตรียมของไว้มากมาย โดยปกติที่บ้านของนายโคบาลนั้นมีพระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่ง มาฉันอาหารเป็นประจำ วันนั้นเมื่อได้นิมิตพระปัจเจกพุทธเจ้าฉันอาหารเรียบร้อยแล้วก็ได้ทำมณฑปพิธี เมื่อ

^๔ทุกข์ภิกขุ หมายถึง ภัยอันเกิดจากข้าวยากหมากแพง หรือการขาดแคลนอาหารในเมือง, ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒). หน้า ๕๓๕.

เจ้าของบ้านเห็นนายโกตุหฺลิกและภรรยา ได้สอบถามที่มาจนทราบเรื่องทั้งหมดแล้ว ก็สั่งให้คนจัดหาอาหารมาให้สองสามีภรรยารับประทาน นายโกตุหฺลิกได้รับประทานอาหารเข้าไปมากเกินพอดี จึงเสียชีวิตในคืนนั้นเอง ระหว่างที่นายโกตุหฺลิกรับประทานอาหารนั้น ได้เห็นนายโคบาลโยนข้าวสุกให้สุนัขกิน นายโกตุหฺลิกจึงคิดว่าสุนัขตัวนี้ได้กินดีอยู่ดีกว่าตน เมื่อนายโกตุหฺลิกเสียชีวิตลง จึงได้ไปเกิดในท้องสุนัขตัวนั้น

นางกาฬิภรรยา เมื่อจัดการเรื่องศพของนายโกตุหฺลิกแล้ว ได้ทำงานรับจ้างอยู่ในเรือนของนายโคบาลนั่นเอง นางเป็นคนมีจิตใจเลื่อมใสในพระปัจเจกพุทธเจ้าจึงได้ใส่บาตรพระปัจเจกพุทธเจ้าอยู่เป็นนิตย์

ต่อมาแม่สุนัขตัวนั้นออกลูกมาหนึ่งตัวเป็นตัวผู้ นายโคบาลเอาน้ำนมแม่วัวมาให้กินเป็นประจำ ทำให้ลูกสุนัขเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ลูกสุนัขตัวนี้ ยังเป็นที่โปรดปรานของพระปัจเจกพุทธเจ้าที่มานั่งอาหารที่บ้านนายโคบาลด้วย ทุกครั้งที่ท่านฉันอาหารเสร็จ ท่านจะแบ่งก้อนข้าวให้ ลูกสุนัขจึงมีความผูกพันกับท่านมาตั้งแต่เล็กแต่น้อย โดยปกตินายโคบาลจะไปยังสำนักของพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นประจำ และทุกครั้งที่ไปก็จะนำลูกสุนัขนั้นไปด้วย วันหนึ่งนายโคบาลได้กราบเรียนพระปัจเจกพุทธเจ้าว่า ถ้าวันไหนตนไม่มีเวลาวางก็จะส่งลูกสุนัขตัวนี้มารับแทน เมื่อถึงวันที่นายโคบาลไม่สามารถไปนิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยตนเองได้ จึงส่งลูกสุนัขไป เมื่อไปถึงลูกสุนัขก็จะเห่าขึ้น ๓ ครั้ง เพื่อให้ท่านรู้ว่ามิสุนัขมาแล้ว และจะนอนหมอบรออยู่ เมื่อเดินไปด้วยกันพระปัจเจกพุทธเจ้าต้องการทดสอบความแสนรู้ของสุนัข จึงแกล้งเดินหลงทาง สุนัขเห็นดังนั้นก็จะไปยืนขวางเอาไว้แล้วเห่าและนำท่านกลับมายังทางที่จะไปบ้านนายโคบาล

ต่อมา เมื่อนายโคบาลเห็นว่าจิ๋วของพระปัจเจกพุทธเจ้าเก่ามากแล้ว ก็ให้จัดหาผ้าสำหรับทำจีวรมาถวายท่าน เมื่อท่านได้ผ้าแล้ว พระปัจเจกพุทธเจ้าจึงต้องไปที่อื่นอีกสักระยะหนึ่งเพื่อทำจีวร โดยรับปากกับนายโคบาลว่า เมื่อท่านทำจีวรเสร็จ ท่านจะกลับมาและจะมานั่งอาหารที่บ้านนายโคบาลเป็นประจำเหมือนเดิม

ฝ่ายสุนัขซึ่งมีความผูกพันกับพระปัจเจกพุทธเจ้าก็ยืนมองตามด้วยความอาลัยและใจแตกสลายเสียชีวิตลงฉับพลัน และได้ไปเกิดในสวรรค์ เทพบุตรผู้นี้มีเสียงดังก้องกังวานเพราะอานิสงส์ที่เมื่อตอนเป็นสุนัขได้ใช้เสียงเห่าเพราะความรักในพระปัจเจกพุทธเจ้าดังนั้นเทพบุตรผู้นี้จึงชื่อว่า “โสมสเทพบุตร”

โสมสเทพบุตร ดำรงภาพเป็นเทพบุตรอยู่ไม่นาน ต้องเคลื่อนลงมาจุติในโลกมนุษย์อีกครั้ง สาเหตุที่ทำให้เทวดาหรือเทพบุตรต้องเคลื่อนจากเทวโลก มี ๔ ประการด้วยกัน คือ

๑. ด้วยความสิ้นอายุ เทพบุตรองค์ใดได้เคยทำบุญไว้มาก เมื่อสิ้นอายุ ก็จะได้ไปเกิดในเทวโลกชั้นสูงขึ้น ๆ ไปอีก

๒. ด้วยความสิ้นบุญ เทพบุตรองค์ใดได้เคยทำบุญไว้มาก ก็ดำรงความเป็นเทพบุตรอยู่ได้นาน องค์ใดทำบุญไว้น้อย ก็ดำรงความเป็นเทพบุตรได้ไม่นาน ก็จุติในระหว่างอายุเช่นนี้ เรียกว่าจุติด้วยความสิ้นบุญ

๓. ด้วยความสิ้นอาหาร เทพบุตรองค์ใดมักมัวเมาบริโภคมกคุณ จนเปลอสติลืมบริโภคมอาหาร มีร่างกายอันเหนียวอ่อนแล้วจุติ อย่างนี้เรียกว่า จุติด้วยความสิ้นอาหาร

๔. ด้วยความโกรธ เทพบุตรองค์ใด ทนดูสมบัติของผู้อื่นไม่ได้ โกรธเคืองแล้วจุติ อย่างนี้ ถือว่าจุติด้วยความโกรธ

โสมสกเทพบุตร หลงมัวเมาบริโภคมกคุณจนเปลอสติไม่บริโภคมอาหาร จึงจุติด้วยความสิ้นอาหาร และเมื่อจุติจากเทวโลกแล้วก็ถือปฏิสนธิในครรภ์ของหญิงงามกลางเมือง ในเมืองโกสัมพี ในวันคลอดลูกหญิงงามเมืองถามนางทาสีว่า ลูกเป็นหญิงหรือเป็นชาย เมื่อทราบว่าเป็นชายก็สั่งให้นางทาสีนำไปทิ้ง

นางทาสีจึงนำทารกน้อยคนนั้นไปทิ้งไว้ที่กองขยะ พวกกาและสุนัขพากันมาล้อมหมายจะจิกกินแต่ด้วยผลบุญที่ทารกน้อยเคยกระทำไว้กับพระปัจเจกพุทธเจ้าเมื่อครั้งดำรงภพเป็นสุนัขแสนรู้ จึงทำให้สัตว์ที่ห้อมล้อมไม่สามารถทำอันตรายได้ จนกระทั่งมีชายคนหนึ่งมาพบเห็นเกิดความสงสาร จึงเก็บไปเลี้ยงเหมือนกับบุตรของตน

ครั้งนั้น เศรษฐีชาวเมืองโกสัมพีคนหนึ่ง ได้ไปยังพระตำหนักพระราชา เมื่อได้สวนทางกับโหรหลวงประจำราชสำนัก ก็ได้สนทนากันและทราบว่าเด็กที่เกิดในวันนั้นจะเป็นเศรษฐีในเมืองนี้ต่อไป เศรษฐีจึงให้คนไปดูภรรยาของตนซึ่งมีครรภ์แก่ ว่าคลอดแล้วหรือยัง เมื่อได้คำตอบว่ายังไม่คลอด เศรษฐีก็เข้าเฝ้าพระราชาตามหน้าที่ เมื่อเสร็จกิจแล้ว จึงกลับบ้านและเรียกหญิงรับใช้ชื่อกาลิมาแล้ว มอบเงินให้ ๑ พันกหาปณะ^๕ แล้วสั่งให้ไปตรวจดูว่าบ้านใดมีเด็กเกิดวันนี้บ้าง เมื่อพบแล้วให้ขอชื่อมาด้วยเงินจำนวนนี้ นางกาลิได้นำเด็กผู้ชายที่เกิดในวันนั้นมาให้เศรษฐี ๑ คน

เมื่อได้ทารกมาแล้ว เศรษฐีก็คิดว่าถ้าตนได้ลูกเป็นผู้หญิงก็จะให้อยู่ร่วมกับเด็กคนนี้นี้ แต่ถ้าลูกของตนเป็นผู้ชาย ก็จะฆ่าเด็กคนนี้เสีย อีก ๒-๓ วันต่อมาภรรยาเศรษฐีก็คลอดลูก

^๕ กหาปณะ ชื่อมาตราเงินในสมัยโบราณ ๑ กหาปณะ เท่ากับ ๒๐ มาสกหรือ ๑ ตำลึง คือ ๔ บาท, ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๖๗.

ออกมาเป็นผู้ชาย เศรษฐีจึงคิดกำจัดทารกที่ซื้อมา จึงให้นางกาลิหึงรับใช้นำเด็กไปวางไว้ตรงประตูคอกโค โดยหวังให้แม่โคทั้งหลายเหยียบเด็กคนนี้ให้ตาย และกำชับให้นางกาลิเฝ้าดูให้รู้แน่ว่าเด็กนั้นตายแล้ว นางกาลิทำตามทีที่เศรษฐีสั่งแล้วเฝ้าดูอยู่ พอได้เวลาที่คนเลี้ยงโคมาเปิดคอก ก็ปรากฏว่า วัวที่เป็นจำฝูงซื้ออุสกะได้ออกไปก่อนตัวอื่นแล้วยืนคร่อมเด็กนั้นไว้ วัวตัวอื่น ๆ จึงเบียด ๒ ข้างของจำฝูงออกไป เด็กนั้นจึงไม่ได้รับอันตราย คนเลี้ยงวัวเห็นทารกก็นึกเอ็นดู จึงอุ้มทารกนั้นกลับบ้านของตนหมายจะเอาไปเลี้ยงเป็นลูก

ฝ่ายนางกาลิ เมื่อเห็นเหตุการณ์เปลี่ยนไปเช่นนั้น จึงกลับไปรายงานเศรษฐี เศรษฐีก็ให้นางกาลินำเงิน ๑ พันกหาปณะไปซื้อเด็กนั้นกลับมา และสั่งให้นางกาลินำเด็กไปวางไว้ที่ทางเกวียนเพื่อให้พวกโคที่ลากเกวียนเหยียบหรือลื้อเกวียนทับตัวเด็ก โดยให้นางกาลิดูแลแน่ชัดแล้วกลับมารายงาน นางกาลิทำตามคำสั่งของเศรษฐีแล้วซุ่มดูอยู่ ในกาลนั้นหัวหน้ากองเกวียนได้เตรียมนำกองเกวียน ออกเดินทาง แต่เมื่อนายกองเกวียนเอาแอกลากเกวียนไปวางบนคอกโค โคก็สลัดหลุด จนกระทั่งรุ่งสางกองเกวียนไม่สามารถเคลื่อนขบวนได้ นายกองเกวียนสงสัยจึงตรวจตราดูเห็นเด็กนอนอยู่จึงอุ้มเด็กกลับมาหมายจะเอาไปเลี้ยง นางกาลิจึงกลับไปแจ้งให้เศรษฐีทราบ เศรษฐีก็สั่งให้นางกาลิเอาเงิน ๑ พันกหาปณะ ไปซื้อตัวเด็กนั้นกลับมา แล้วสั่งให้นางกาลิเอาเด็กนั้นไปวางไว้ในป่าช้าฝิบ เพื่อหวังจะให้สัตว์ที่มากินซากศพในป่าช้านั้นกัดกิน แต่ไม่มีสัตว์ใด ๆ ทำร้ายเด็กนั้นได้เลย จนกระทั่งคนเลี้ยงแพะมาพบก็อุ้มเด็กกลับไป เมื่อเศรษฐีทราบเรื่องก็ให้เงินนางกาลิไปซื้อเด็กคืนมาจากคนเลี้ยงแพะ แล้วให้นางกาลินำเด็กนั้นไปโยนทิ้งลงเหว แต่เด็กนั้นกลับรอดชีวิตมาได้อีก เศรษฐีจึงซื้อเด็กกลับมาและเลี้ยงไว้จนโต

สาเหตุที่เด็กน้อยคนนี้อาจจะรอดจوعวระกรรมและพยายามฆ่าด้วยวิธีการต่าง ๆ ก็เพราะกรรมที่ได้กระทำไว้เมื่อครั้งยังดำรงภพเป็นนายโกตุหฺลิกและทอดทิ้งบุตรของตนจนเสียชีวิตในที่สุด เมื่อเคลื่อนภพมาเกิดเป็นทารกบ้างจึงต้องมาชดใช้กรรมที่ได้กระทำไว้ด้วยการถูกทอดทิ้งและถูกปองร้ายด้วยวิธีการต่าง ๆ

เด็กชายคนนั้นเมื่อโตขึ้นได้ชื่อว่า “โฆสกะ” เศรษฐีก็ยังตรึกตรองหาอุบายที่จะฆ่าโฆสกะตลอดเวลา จนกระทั่งวันหนึ่งได้ไปปรึกษากับช่างปั้นหม้อผู้เป็นสหายแล้วตกลงให้ช่างปั้นหม้อฆ่าโฆสกะและเผาไฟผสมกับการเผาหม้อ เมื่อตกลงนัดหมายกันเรียบร้อยแล้ว วันรุ่งขึ้นเศรษฐีก็สั่งโฆสกะให้ไปทำธุระแทนที่บ้านช่างหม้อ ขณะที่นายโฆสกะกำลังเดินทางไปบ้านช่างหม้อนั้นได้พบกับลูกชายของเศรษฐีที่กำลังเล่นคล้อยอยู่กับเพื่อน ๆ วัยเดียวกัน เมื่อ

เห็นนายโสมกะเดินผ่านมา ลูกชายเศรษฐีซึ่งเข้าใจว่านายโสมกะเป็นพี่ชายแท้ ๆ ของตน ก็เรียกให้นายโสมกะมาเล่นแทน และรับอาสาจะไปทำธุระที่บ้านนายช่างหม้อให้

นายช่างหม้อ เมื่อเห็นลูกชายเศรษฐีมาถึง ก็จัดการฆ่า แล้วยัดเข้าเตาเผาพร้อมกับหม้อ ฝ่ายโสมกะเล่นคล้อยจนตึกเย็นก็กลับบ้าน เศรษฐีเห็นเข้าก็แปลกใจ เมื่อสอบถามก็ได้รับความว่าลูกชายเศรษฐีขอให้ตนเล่นคล้อยให้โดยอาสาไปทำธุระที่บ้านนายช่างหม้อแทน เศรษฐีได้ฟังคำบอกเล่าของนายโสมกะแล้วก็ได้รับไปที่บ้านนายช่างหม้อ แต่ทุกอย่างก็หายไปเสียแล้ว

เศรษฐีก็ยังครุ่นคิดหาอุบายที่จะฆ่าโสมกะให้ได้ เขาจึงได้จัดการเขียนจดหมายถึงคนเก็บส่วยให้ฆ่าโสมกะ โดยให้นายโสมกะนำจดหมายนี้ไปให้คนเก็บส่วย คือเอาจดหมายผูกไว้กับชายผ้าของนายโสมกะ โดยที่ไม่รู้ใจความของจดหมายนั้น เศรษฐีได้แนะนำให้นายโสมกะแวะกินอาหารที่บ้านเศรษฐีคนหนึ่งซึ่งเป็นเพื่อนกัน เมื่อโสมกะได้มาถึงบ้านเศรษฐีสหายของพ่อเลี้ยงของตน ก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี

ลูกสาวเศรษฐีเจ้าของบ้านทราบจากสาวใช้ว่ามีบุตรเศรษฐีจากเมืองโกสัมพินธ์ชื่อโสมกะมาพักอยู่ที่บ้านก็อยากลงไปดู ด้วยความรู้สึกที่มีใจปฏิพัทธ์เมื่อได้ยินชื่อ เพราะแท้จริงแล้วลูกสาวเศรษฐีได้เคยเป็นภรรยานายโสมกะ ในเวลาที่เขาเป็นนายโกตุหลักในภพก่อน และด้วยอานุภาพแห่งผลทานที่นางเคยถวายข้าวสุกแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า นางจึงมาเกิดในตระกูลเศรษฐีนี้

ลูกสาวเศรษฐีจึงชวนหญิงรับใช้ไปยั้งที่ ๆ นายโสมกะนอนอยู่ นางเห็นจดหมายที่ชายผ้านี้ก็อยากรู้ จึงแก้ชายผ้านำเอาจดหมายมาที่ห้องนอนของตน เมื่อได้อ่านจดหมายจึงรู้ว่า เป็นจดหมายที่เศรษฐีผู้เป็นพ่อเลี้ยงของโสมกะสั่งการให้นายส่วยฆ่าโสมกะ นางจึงฉีกจดหมายฉบับนั้นไปและเขียนจดหมายขึ้นใหม่ โดยบอกให้นายส่วยกระทำการมงคลนายโสมกะกับลูกสาวเศรษฐีในชนบทนี้ แล้วส่งข่าวให้ทราบด้วย

นายโสมกะนอนหลับตลอดคืน พอตื่นขึ้นมารับริโกอาหารแล้วจากไป เมื่อถึงบ้านของนายส่วย ได้ยื่นจดหมายให้ เมื่อนายส่วยได้ทราบความในจดหมาย ก็จัดการปลุกเร้าขึ้นท่ามกลางหมู่บ้านส่วย และนำเครื่องบรรณาการมาจากส่วย ๑๐๐ บ้าน แล้วทำพิธีสู่ขอลูกสาวเศรษฐีในชนบทมาทำการมงคลสมรส แล้วนายส่วยก็ส่งข่าวถึงเศรษฐีว่าได้กระทำการงานนั้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว เศรษฐีเมื่อได้ฟังข่าว ก็เกิดความเสียใจอย่างใหญ่หลวงเป็นเหมือนผู้ถูกเผาอยู่ในกองไฟ เกิดความเร่าร้อนขึ้นมาในท้องเกิดเป็นโรคอดิสาร^๖ มีอาการเจ็บไข้เข้าขั้นตาย

^๖ โรคลงแดง, ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๓๒๓.

แต่ยังคงคิดอาฆาตแค้น โหมสกะ โดยตั้งใจว่าจะไม่ให้ป็นเจ้าของทรัพย์สินของตนจึงบอกให้คนรับใช้ไปตามโหมสกะมา

ลูกสาวเศรษฐีชนบทกรรยานายโหมสกะ เมื่อทราบว่ามีคนมาจากบ้านเศรษฐีพ่อเลี้ยงสามิ ก็จัดให้พักอยู่ก่อนและไม่แจ้งให้โหมสกะทราบ จนเศรษฐีต้องส่งคนมาใหม่ กรรยานายโหมสกะจัดที่พักให้และยังไม่อนุญาตให้กลับ จนกระทั่งคนของเศรษฐีมาแจ้งว่าอาการป่วยของเศรษฐีหนักมากจึงแจ้งนายโหมสกะว่าควรจะไปเยี่ยม เมื่อเศรษฐีรู้ว่านายโหมสกะมาแล้วต้องการจะบอกว่าตนไม่ต้องการจะยกสมบัติให้ แต่กลับพูดออกไปว่ายกทรัพย์สินสมบัติให้ ฝ่ายกรรยาของนายโหมสกะรู้ความคิดของพ่อสามิ จึงแกล้งทำเป็นเศร้าเสียใจอย่างหนัก ร้องไห้ซบหน้าลงบนอกพ่อสามิ แล้วเกลือกกลิ้งศีรษะพลางรำพึงรำพัน เพื่อไม่ให้เศรษฐีมีโอกาสด่าว่าแก้ตัว ฝ่ายเศรษฐีเมื่อรู้ว่าตนกล่าวผิดไปและคิดจะกล่าวแก้แต่ไม่มีโอกาสเพราะถูกลูกสะใภ้แกล้งเอาหน้าผากกระแทกแรงจนหายใจไม่ออกและตายในที่สุด

เมื่อเศรษฐีเสียชีวิตแล้ว เสมิยนั้นก็จัดการตามคำพูดของเศรษฐีก่อนตาย คือจัดการมอบทรัพย์สินสมบัติทั้งหมดให้นายโหมสกะ ในเวลาต่อมาพระเจ้าอุเทนพระราชแห่งกรุงโกสัมพีทรงแต่งตั้งนายโหมสกะให้เป็นผู้มีทรัพย์สินมั่งคั่งดำรงตำแหน่งเศรษฐี นายโหมสกะจึงได้เป็นเศรษฐีตามคำทำนายของโหร

ลูกสาวเศรษฐีกรรยานายโหมสกะจึงเล่าเรื่องทั้งหมดให้โหมสกะเศรษฐีฟังว่าถูกเศรษฐีผู้เป็นพ่อบุญธรรมพยายามฆ่าตั้งแต่ยังเป็นเด็กแต่ทำการไม่สำเร็จ โหมสกะเศรษฐีได้ฟังโดยตลอดแล้วจึงคิดถึงตัวเองว่าตนได้ทำกรรมหนักจึงประสบชะตากรรมเช่นนี้ ต่อไปนี้ควรใช้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท จึงได้สละทรัพย์สินวันละ ๑ พันกหาปณะ เพื่อแจกทานแก่ผู้ยากไร้และตั้งกุฎุมพีชื่อมิตตะเป็นผู้จัดการโรงงาน

พระนางมาคันธียา

พระนางมาคันธียาเกิดในครอบครัวพราหมณ์ในแคว้นกุรุ มีบิดาชื่อมาคันธียะและมารดาชื่อมาคันธียา เมื่อเจริญวัยขึ้นเป็นสาวนั้น พระนางมาคันธียามีรูปโฉมงดงามมากเป็นที่หมายปองของคนหนุ่ม ๆ ในตระกูลพราหมณ์เป็นอย่างมาก แต่มาคันธียาพราหมณ์เป็นคนหวงลูกสาวและเห็นว่าลูกสาวของตนมีความงามเป็นเลิศกว่าหญิงอื่นมากนัก จึงควรจะได้คู่ครองเป็นบุรุษสง่างามพร้อมด้วยสติปัญญา ทรัพย์สินสมบัติและชาติตระกูล ซึ่งมาคันธียาพราหมณ์ก็ยังไม่เห็นใครที่มีคุณสมบัติเช่นนี้ ดังนั้นเมื่อมีคนมาสู่ขอลูกสาวมาคันธียาพราหมณ์ก็ปฏิเสธทุกครั้ง

พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ที่แคว้นกุรุ ในเวลาใกล้รุ่ง วันหนึ่งขณะที่พระองค์กำลังตรวจสัตว์โลกว่ามีใครพอที่พระองค์ควรเสด็จไปโปรด ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอนาคามิผล^๗ ของมคังคิยพราหมณ์และภรรยา จึงเสด็จไปยังบ้านของมคังคิยพราหมณ์ เมื่อมคังคิยพราหมณ์เห็นพระวรกายที่งดงามของพระพุทธองค์จึงคิดว่าบุรุษผู้นี้เหมาะสมกับบุตรสาวของตน จึงบอกให้พระองค์รออยู่ ส่วนตนจะไปตามลูกสาวออกมา มคังคิยพราหมณ์บอกกับภรรยาว่าได้พบกับบุรุษที่คู่ควรกับลูกสาวของตนแล้ว และให้แต่งตัวให้ลูกสาวเพื่อออกไปพบกับพระพุทธองค์ ชาวเมืองรู้ข่าวต่างรำลือกันไปทั่วและสงสัยว่าใครหนอที่มคังคิยพราหมณ์จะขกูกสาวให้ ต่างชวนกันออกมาดู เมื่อมคังคิยพราหมณ์นำลูกสาวมา พระพุทธองค์มิได้ทรงประทับยืนอยู่ที่นั่น แต่ได้ทรงแสดง “ปทเจดีย์” คือรอยพระบาทไว้ แล้วเสด็จไปประทับยืนที่อื่น

เมื่อมคังคิยผู้เป็นภรรยาเห็นปทเจดีย์แล้ว ด้วยความที่เป็นผู้ชำนาญวิชาไตรเภทและการทำนาลักษณะคน จึงบอกกับพราหมณ์ผู้เป็นสามีว่า รอยเท้านี้ไม่ใช่รอยเท้าของผู้เสพกามคุณ มคังคิยพราหมณ์ไม่สนใจคำพูดของภรรยา แต่ได้เที่ยวมองหาพระพุทธเจ้า จนพบแล้วจึงบอกขกูกสาวให้ พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบรับหรือปฏิเสธ แต่ทรงเล่าเรื่องที่มารติดตามพระองค์ตั้งแต่ทรงผนวชออกบวช แล้วตรัสพระคาถาว่า

“ทิสฺวาน ตณฺหา อรติ จ ราคี
 นาโหสิ จฺนฺโท อปี เมถุนสุมี
 กิเมวิทํ มตฺตกริสฺสพฺพณฺณํ
 ปาทาปี นํ สมมุติสฺส น อิจฺเญ”

พระองค์ไม่มีความพอใจในเมถุน ร่างกายนี้ เต็มไปด้วยของไม่สะอาด แม้แต่เท้าเราก็ไม่ปรารถนาจะแตะต้อง^๘

เมื่อพระองค์ตรัสพระคาถาจบ มคังคิยพราหมณ์และภรรยา ได้สำเร็จพระอนาคามิผล ส่วนนางมคังคิยผู้เป็นลูกสาวได้ผูกอาฆาตพระศาสดาไว้ มคังคิยพราหมณ์และภรรยาได้นำลูกสาวไปฝากไว้กับจูฬมคังคิยะผู้เป็นน้องชาย แล้วบุคคลทั้งสอง พากันไปเฝ้าพระบรมศาสดา ได้บรรพชาแล้วบรรลุลูกผล

^๗ ผลที่ได้รับจากการละสังโยชน์ คือ กามราคะ และปฏิฆะด้วยอนาคามิผล อันทำให้เป็นพระอนาคามี, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๐.

^๘ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๔๓.

๒.๒.๒ การย้ายถิ่นฐาน

นางสามา เป็นลูกสาวของภททวดีศเรษฐ อยู่ใแคว้นภททวดีศ ภททวดีศเรษฐ เป็นสหายของนายโฆสกะเรษฐแต่ไม่เคยพบเห็นกันเลย ในกาลต่อมา เกิดโรคระบาดใแคว้นภททวดีศ ผู้คนล้มตายเป็นอันมาก ภททวดีศเรษฐกับภรรยาและลูกสาวคือนางสามา คิดกันว่า ถ้ายังขึ้นอยู่ต่อไปคงจะต้องตายด้วยโรคร้ายนั้นเป็นแน่ จึงชวนกันอพยพไปยังเมืองโกสัมพี เพื่อหวังพึ่งพาโฆสกะเรษฐผู้เป็นสหายซึ่งไม่เคยเห็นหน้า คนทั้งสามเดินทางมาเป็นระยะไกล และเสบียงอาหารหมดสิ้นลงระหว่างทางจึงมีสภาพร่างกายอดโรยเพราะแดดเผาและความหิวกระหาย จนกระทั่งถึงเมืองโกสัมพี ด้วยความลำบากยากเข็ญ เมื่อได้อาบน้ำและเข้าพักในศาลาแห่งหนึ่งแล้ว ภททวดีศเรษฐปรารภกับภรรยาว่า สภาพของตนในตอนนี้ไม่ควรเข้าไปพบใครแม้กระทั่งแม่บังเกิดเกล้า แต่ได้ข่าวว่า โฆสกะเรษฐผู้เป็นสหายได้ตั้งโรงทานแก่คนเดินทางและคนยากไร้ไว้วันละ ๑ พันกหาปณะ เราควรจะไปพักอยู่ที่นี่แล้วให้ลูกสาวไปขออาหารจากโรงทานเหล่านั้นมากินให้สมบูรณ์สักสองสามวัน แล้วจึงค่อยไปหาเขา ภรรยาเห็นด้วยคนทั้งสามจึงพักอยู่ที่ศาลาหลังนั้น เมื่อได้เวลาอาหารภททวดีศก็ให้ลูกสาวไปรับแจกอาหารที่โรงทานของโฆสกะเรษฐ ซึ่งมีนายमितตะดูแลอยู่

นางสามาจึงไปขอรับอาหารจากโรงทานสำหรับคน ๓ คน นายमितตะก็จัดอาหารให้ตามจำนวนนั้น เมื่อได้อาหารมาแล้ว ภรรยาและลูกสาวก็จะยื่นกะยอให้เรษฐทานอาหารให้มาก ๆ โดยทั้งภรรยาและลูกสาวแบ่งอาหารในส่วนของตนให้ ด้วยความหิวอันเนื่องมาจากอดอาหาร ทำให้เรษฐบริโภคอาหารมากเกินไป อาหารย่อยไม่ทัน จึงทำให้ ภททวดีศเรษฐเสียชีวิตไปในคืนนั้นเอง ยังความเศร้าเสียใจให้กับภรรยาและลูกสาวอย่างยิ่ง

วันรุ่งขึ้นนางสามาก็ไปรับอาหารที่โรงทานอีก แต่วันนี้นางขอรับอาหารเพียงสองส่วน เพราะเหลือเพียงนางกับแม่สองคนเท่านั้น นายमितตะก็จัดการให้ตามจำนวนนั้น ครั้นเมื่อได้อาหารมาแล้ว นางสามาก็จะยื่นกะยอให้แม่รับประทานมาก ๆ เพราะเห็นดีเห็นงามหลายวันแล้ว โดยนางรับประทานเพียงส่วนน้อย ภรรยาเรษฐบริโภคอาหารมากเกินไปอาหารย่อยไม่ทัน ก็เสียชีวิตในคืนนั้นเอง นางสามาเศร้าใจหนักเพราะเหลือตัวคนเดียว จึงมีความทุกข์อันเกิดจากความหิวและความทุกข์ใจที่ต้องสูญเสียพ่อและแม่ไป

วันรุ่งขึ้น นางก็ไปโรงทานแห่งนั้นอีกและแจ้งกับคนดูแลโรงทานว่านางต้องการอาหารเพียง ๑ ส่วน นายमितตะจำนางได้ว่านางลดอาหารลงวันละ ๑ ส่วน เขาจึงคิดเอาเองว่า ครั้งแรกนางคงจะโลภมาก วันต่อ ๆ มาคิดได้จึงลดปริมาณอาหารลง จึงต่อว่านางว่าพึงรู้จักประมาณตนหรือ เมื่อได้ฟังดังนั้นนางสามาซึ่งเกิดในตระกูลเรษฐซึ่งย่อมได้รับการอบรมให้

มีหิริและโอตต^๕ ใจจึงเล่าเรื่องตั้งแต่ต้นจนกระทั่งมาเหลือนางเพียงคนเดียวในขณะนี้ให้นายมิตตะฟัง ครั้นนายมิตตะทราบเช่นนั้น ก็บังเกิดความสงสารนางขึ้นมาจับใจ จึงพูดลอบใจและน่านางกลับไปที่บ้านแล้วเลี้ยงดูอย่างดีเหมือนกับเป็นบุตรสาวของตนคนหนึ่ง

ขณะที่พักอยู่ที่บ้านของนายมิตตะ นางสามาได้ยินเสียงอึกที่กจากโรงทานทุกวัน จึงถามนายมิตตะว่า ทำไมไม่ทำให้คนเหล่านั้นเงียบเสียงแล้วจึงค่อยแจกทาน นายมิตตะบอกว่า เสียงอึกที่กที่โรงทาน เกิดจากการแก่งแย่งกันเองของคนที่มารับทาน ไม่สามารถทำให้เงียบเสียงลงได้ นางสามาจึงบอกวิธีว่าให้ล้อมโรงทานแล้วทำทางเข้าและออกไว้ ๒ ทาง แต่ละทางเข้าและออกให้มีความกว้างขนาดคน ๆ เดียวเดินผ่านไปได้ และบอกให้คนที่มารับทานเข้าใจว่าทางหนึ่งนั้นเป็นทางออก นายมิตตะเห็นด้วยกับข้อเสนอและนำมาทำตาม คนที่มารับทานเข้าออกเป็นระเบียบมากขึ้น ทำให้เสียงอึกที่กที่เคยมีเงียบหายไป จนกระทั่งโหมสกเศรษฐีซึ่งเคยได้ยินเสียงนั้นทุกวันเกิดความสงสัยที่เสียงอึกที่กที่โรงทานเงียบไป จึงเรียกนายมิตตะมาถามก็ได้ความว่าลูกสาวภักทวดีเศรษฐีที่ตนอุปการะไว้ มาช่วยจัดระเบียบในโรงทาน จึงทำให้เสียงอึกที่กเงียบไป ลูกสาวภักทวดีเศรษฐีเดิมมีชื่อว่า “สามา” แต่เพราะนางได้กระทำ “วดี หรือวดี” ซึ่งแปลว่ารู้ นางจึงได้ชื่อว่า “สามาวดี”

เมื่อโหมสกเศรษฐีรู้ว่าลูกสาวภักทวดีเศรษฐี ผู้เป็นสหายของตนอยู่ในที่นั้น ก็เรียกให้มาพบแล้วถามความเป็นมา เมื่อทราบเรื่องต่าง ๆ จากเธอแล้ว โหมสกเศรษฐีก็รับนางสามาวดี ไว้ในความอุปการะ โดยยกย่องให้เป็นบุตรสาวคนหนึ่งของตน นางสามาวดีได้รับการเลี้ยงดูอยู่ในบ้านโหมสกเศรษฐีอย่างดี ได้รับความสะดวกสบาย พร้อมด้วยบริวารที่คอยรับใช้ตามที่โหมสกเศรษฐีจัดหาให้

๒.๒.๓ การแต่งงาน

การแต่งงานของนางสามาวดีไม่ได้มีพิธีอะไรมาอย่างนางวิสาขา เพราะนางสามาวดีได้รับการแต่งตั้งเป็นอัครมเหสีของพระราชาอุเทน ซึ่งมีเรื่องเล่าพอสรุปได้ว่า ที่กรุงโกสัมพีนังงานนักขัตฤกษ์ เมื่อถึงโอกาสเช่นนี้กุลธิดาทั้งหลายซึ่งไม่เคยออกไปนอกบ้าน ต่างพากันเดินไปแม่น้ำเพื่ออาบน้ำกับเหล่าบริวารของตน นางสามาวดีพร้อมหญิงบริวารได้เดินผ่านพระราชวังของพระเจ้าอุเทนเพื่อไปทำน้ำ ฝ่ายพระเจ้าอุเทนประทับยืนอยู่ที่สีหบัญชรทอดพระเนตรเห็นนางเข้าก็เกิดความสนใจ จึงตรัสถามเสนาอำมาตย์ว่า กุลธิดานี้เป็นสนมของใคร เมื่อได้รับคำตอบว่าไม่ได้เป็นสนมของใครนางเป็นธิดาของโหมสกเศรษฐีชื่อว่าสามาวดี พระเจ้าอุเทนจึงรับสั่ง ให้ส่งพระราชสาสน์ไปถึงโหมสกเศรษฐี เพื่อขอให้ส่งนางมาให้ ฝ่ายโหมส

^๕ หิริ คือความละอายต่อความชั่ว โอตต^๕ คือความเกรงกลัวต่อความชั่ว, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๐๑ และ ๓๖๔.

เศรษฐีปฏิเสธไม่ยอมยกนางให้ พระเจ้าอุเทนทรงกริ้ว ให้จับโหมสเศรษฐีและภรรยาของโหมสเศรษฐีมัดมือและนำออกไปไว้ในนอกบ้าน เมื่อนางสามารถกลับจากอาบน้ำมาถึงบ้านแล้วเข้าบ้านไม่ได้ จึงสอบถามเศรษฐีถึงเรื่องที่เกิดขึ้น เมื่อทราบสาเหตุแล้ว นางจึงบอกให้โหมสเศรษฐีส่งนางไปให้พระเจ้าอุเทน พระเจ้าอุเทนทรงตั้งนางไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี พร้อมทั้งรับหญิงบริวารทั้งหมดให้เป็นบริวารของพระนางโดยให้ประทับอยู่ในปราสาทหลังหนึ่ง

๒.๒.๔ การบรรลุมรรณ

ในกาลนั้นในกรุงโกสัมพี มีเศรษฐีใหญ่อยู่ ๓ คน คือ โหมสเศรษฐี ผู้เป็นบิดาของพระนางสามาวดี ถูกกฏเศรษฐี และปาวาริกเศรษฐี เศรษฐีทั้ง ๓ คนนี้เป็นคนใจบุญ แต่ตอนนั้นเศรษฐีทั้ง ๓ คนไม่รู้จักพระพุทธศาสนา จึงยังคงเลื่อมใสในกบวชลัทธิต่าง ๆ ที่มีอยู่ในกรุงโกสัมพี ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นฤๅษี โดยปกติเมื่อเข้าฤดูฝน ฤๅษีจะเข้ามาในเมือง ทั้งนี้เพราะฤดูฝนไม่เหมาะกับการบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่า ชาวเมืองที่เลื่อมใสศรัทธา ก็จะให้การอุปถัมภ์เรื่องอาหารการกิน เศรษฐีทั้ง ๓ คนของเมืองโกสัมพี ก็ให้การอุปฐาก บำรุงฤๅษีตลอดฤดูฝน จนกระทั่งเมื่อเหล่าฤๅษีทราบถึงการอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนา และทราบว่าพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี พวกฤๅษีอยากจะไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้บอกลาเศรษฐีทั้ง ๓ คน เมื่อเศรษฐีทราบข่าวก็ขอตามไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วย โดยจัดเตรียมข้าวของแล้วตามไปทีหลัง

ฝ่ายพวกฤๅษีก็เดินทางจากกรุงโกสัมพีไปยังกรุงสาวัตถี ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร พระพุทธองค์ได้ตรัสสอน อนุปพุทฺธิกา^{๑๑} แสดงธรรมแก่ฤๅษีเหล่านั้น ครั้นจบพระธรรมเทศนานั้นฤๅษีซึ่งมีนิสัยแห่งอรหัตผลอยู่แล้ว ก็บรรลุมรรณเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด และทูลขอบรรพชาับพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงบรรพชา โดยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา^{๑๒} ฝ่ายเศรษฐีทั้ง ๓ ซึ่งเดินทางตามไปทีหลังก็ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ฟังธรรมเทศนาแล้วบรรลุโสดาปัตติผล ทุกคนเลื่อมใสในพระศาสนาและพระภิกษุสงฆ์จึงทูลอาราธนาพระศาสดาให้เสด็จไปประทับ ณ กรุงโกสัมพี เมื่อพระศาสดาทรงรับแล้วได้กลับมา

^{๑๑} อนุปพุทฺธิกา คือ เทศนาที่แสดงโดยลำดับ คือทานกถา (เรื่องทาน) ศีลกถา (เรื่องศีล) สัคคกถา (เรื่องสวรรค์) กามาทินวกถา (เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองแห่งกาม และเนกขัมมานิสังกถา (เรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม), วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๗/๓๔.

^{๑๒} เอหิภิกขุอุปสัมปทา คือวิธีอุปสมบทที่พระพุทธเจ้า ประทานด้วยพระองค์เอง ด้วยการเปล่งพระวาจาว่า “ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันใดเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด”, พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๗๔.

กรุงโกสัมพีนครสร้างอารามเพื่อต้อนรับพระพุทธองค์ โดยโสมกเศรษฐี ได้สร้างอารามชื่อ โสมิตาราม กุกกุณเศรษฐี สร้างอารามชื่อกุกกุณาราม และปาวาริกเศรษฐีสร้างอารามชื่อปาวาริการาม แล้วได้ส่งคนไปอาราธนาพระพุทธเจ้า เพื่อเสด็จสู่กรุงโกสัมพีนคร พระพุทธองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ได้เสด็จสู่กรุงโกสัมพีนครเป็นครั้งแรก เศรษฐีทั้ง ๓ ได้ถวายอารามแก่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ได้ฟังธรรม ถวายทาน อยู่เป็นเนืองนิตย์

เศรษฐีทั้ง ๓ นั้น มีช่างทำดอกไม้ร่วมกันอยู่คนหนึ่งชื่อ สุมณะ นายสุมณะได้ทำหน้าที่ส่งดอกไม้ให้กับเศรษฐีทั้ง ๓ คนมานานแล้ว และได้เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จไปเสวยภัตตาหารยังบ้านของเศรษฐีเป็นประจำ ก็เกิดความศรัทธาอยากจะนิมนต์พระพุทธเจ้ามาฉันอาหารที่บ้านของตนสักวันหนึ่ง เศรษฐีทั้ง ๓ อนุญาต นายสุมณะจึงนิมนต์พระพุทธเจ้า พร้อมพระสงฆ์มาฉันอาหารที่บ้านของตน

พระเจ้าอุเทน ได้พระราชทาน เงินวันละ ๘ กหาปณะ แก่พระนางสามาวดี เพื่อเป็นค่าดอกไม้ประดับในพระราชวัง พระนางสามาวดีก็ให้หญิงรับใช้ชื่อนางขุชชุตตรา ไปซื้อดอกไม้ที่บ้านของนายสุมณะเป็นประจำ วันที่นายสุมณะจัดถวายอาหารแก่พระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวกนั้น นางขุชชุตตราก็มาซื้อดอกไม้ตามปกติ นายสุมณะจึงชวนให้นางขุชชุตตราอยู่ร่วมถวายอาหารและฟังธรรมด้วย ครั้นฉันอาหารเสร็จแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมเพื่ออนุโมทนาในศรัทธาของนายสุมณะ นางขุชชุตตราได้ฟังธรรมแล้วก็บรรลุโสดาปัตติผลเป็นโสดาบัน^{๑๒}

โดยปกติแล้ว เมื่อได้รับเงินมา ๘ กหาปณะ นางขุชชุตตรา ก็จะยกยอกเอาไว้เป็นของตนโดยที่ไม่มีใครทราบ แม้แต่พระนางสามาวดีเองก็คิดว่าดอกไม้ที่นางขุชชุตตรานำมานั้น ซื้อมาด้วยเงิน ๘ กหาปณะ แต่วันนั้น เมื่อได้ฟังธรรมและบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว จิตที่เคยโลภ อยากได้ของคนอื่นก็หมดไป จึงใช้เงินทั้ง ๘ กหาปณะ ซื้อดอกไม้ ทำให้ได้ดอกไม้มากกว่าวันอื่น ๆ ดังนั้นเมื่อนางขุชชุตตรานำไปถวายพระนางสามาวดี พระนางสงสัยจึงตรัสถาม นางขุชชุตตราก็เล่าความจริงให้ฟังทั้งหมด มิได้ปิดบังเรื่องที่ตนเคยยกยอกเงินไว้ วันละ ๔ กหาปณะ พระนางสามาวดีได้ฟัง แทนที่จะโกรธแต่กลับบอกให้นางขุชชุตตรา แสดงธรรมที่นางได้ฟังมานั้นให้พระนางและหญิงบริวารได้รับฟังด้วย นางขุชชุตตราเป็นผู้มีความฉลาด เป็นเลิศ ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้ามาเพียงครั้งเดียว ก็สามารถเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งและจดจำ

^{๑๒} ผู้ถึงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพาน, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๘.

เนื้อความได้เป็นอย่างดี จึงสามารถนำมาถ่ายทอดต่อพระนางสามาวดีและหญิงบริวารได้อย่างถูกต้อง เป็นเหตุให้พระนางสามาวดีและหญิงบริวารได้ดวงตาเห็นธรรมและบรรลุโสดาบันไปด้วย และหลังจากนั้น พระนางสามาวดีก็ให้นางขุชชุตตราดำรงตำแหน่งอาจารย์ของพระนาง ไม่ต้องทำหน้าที่เป็นหญิงรับใช้ ให้ไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า แล้วมาแสดงธรรมให้พระนางสามาวดีและบริวารฟัง นางขุชชุตตราจึงกลายเป็นผู้รอบรู้ในพระพุทธพจน์เป็นพหูสูตเป็นผู้ฉลาดในการแสดงธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสยกย่องนางให้เป็นเอตทัคคะในฝ่ายธรรมกถึก ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “ขุชชุตตรา เลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายของเรา ผู้เป็นพหูสูต”^{๑๓}

๒.๒.๕ คุณสมบัติพิเศษ

พระนางสามาวดี มีคุณสมบัติพิเศษแตกต่างจากสตรีทั่ว ๆ ไปหลายประการ พอสรุปได้ดังนี้ คือ

๑) ตำแหน่งเลิศทางด้านความมีเมตตา

ความมีเมตตาของพระนางสามาวดีปรากฏชัด เมื่อพระเจ้าอุเทนรับสั่งให้นำพระนางและบริวารไปประหารชีวิต เพราะพระเจ้าอุเทนเชื่อ ที่พระนางมาคันทิยาพูดว่าพระนางสามาวดีวางแผนปลงพระชนม์พระองค์ ซึ่งพระนางสามาวดี มิได้ทูลแก้ตัวแต่ประการใด แต่ได้ทรงแนะนำหญิงบริวาร “ให้แผ่เมตตาแก่พระราชา พระนางมาคันทิยาและในตน อย่าได้มีความโกรธ ที่ฟังอย่างอื่นของเราไม่มีแล้ว นอกจากเมตตาจิตเท่านั้น”^{๑๔} ด้วยอำนาจแห่งเมตตานุภาพ ลูกศรจากธนูของพระเจ้าอุเทนจึงไม่สามารถทำอันตรายพระนางกับบริวารได้ ด้วยคุณสมบัติแห่งความเมตตาของพระนาง พระพุทธองค์จึงตรัสยกย่องพระนางว่าเป็นอุบาสิกาผู้เลิศทางด้านความมีเมตตา^{๑๕}

๒) เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที

เมื่อพระนางสามาวดี ยังเป็นนางสามาต้องอพยพหนีโรคภัยจากเมืองภัททวดีไปยังกรุงโกสัมพี เมื่อต้องไปขออาหารจากโรงทานของโสมสเศรษฐี นางก็อาสาไปรับอาหารเอง โดยที่มารดาของนางเห็นว่านางนั้นยังเป็นเด็กสาวเกิดในตระกูลเศรษฐีที่เคยบริโภคาอาหาร อัน

^{๑๓} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๒๖๐.

^{๑๔} บ.พ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๑.

^{๑๕} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๒/๒๖๐.

ประณีต มีอนาคตยาวไกล ไม่ควรถืออาชนะไปขออาหารปะปนกับขอทาน แต่นางสามา กลับอาสาไปขออาหารจากโรงทานเอง โดยให้เหตุผลกับมารดาของนางว่า “ซื้อที่มารดาถ่าวนั้นเป็นเพราะอำนาจแห่งกรุณาของท่านที่มีต่อลูก แต่มารดาได้เคยสอนลูกมาเสมอว่า เมื่อถึงคราวลำบาก ลูกจะต้องหาทางช่วยเหลือมารดาบิดา แสดงความกตัญญูทเวทให้ปรากฏ ควรรับใช้ไม่ทอดทิ้งมารดาบิดาผู้ทรพล ลูกได้เรี่ยวแรงกำลังมาจากมารดาบิดาโดยการถนอมกล่อมเกลี้ยงให้ข้าวให้น้ำของท่าน เมื่อถึงคราวท่านถอยกำลังลง ลูกจึงควรทำหน้าที่เลี้ยงท่านตอบคราวนี้เป็นโอกาสที่ลูกควรจะปฏิบัติตามที่มารดาเคยสั่งสอนอบรมมา ขอให้ลูกได้เป็นผู้ไปขออาหารจากโรงทานมาบำรุงท่านทั้งสองเถิด”^{๑๖} เมื่อได้อาหารมาแล้ว นางก็สละส่วนของนางให้บิดามารดาได้บริโภคให้อิ่มเสียก่อน นางจึงบริโภคภายหลัง

อีกเหตุการณ์หนึ่ง ที่แสดงถึงความเป็นผู้มีเมตตาจิตของพระนาง คือเมื่อคราวที่พระนางอยู่กับโสมสเกษรฐี วันหนึ่งเมื่อพระนางพร้อมกับหญิงบริวาร ไปอาบน้ำที่ท่าหน้า พระเจ้าอุเทนทอดพระเนตรเห็นพระนางแล้วเกิดมีจิตปฏิพัทธ์ จึงส่งสาส์นไปขอพระนางต่อโสมสเกษรฐี แต่โสมสเกษรฐียังไม่ยอมยกพระนางให้พระเจ้าอุเทน เพราะไม่แน่ใจว่าเป็นความประสงค์ของพระนางหรือไม่ พระเจ้าอุเทนทรงกริ้ว จึงรับสั่งให้นำพระราชลัญจกรไปติดที่ฝาเรือนของเศรษฐีห้ามเข้าบ้าน ให้เศรษฐีและภรรยาออกไปอยู่ข้างนอก เมื่อพระนางกลับมาเห็นเหตุการณ์นั้น จึงบอกกับเศรษฐีให้ถวายตัวพระนางแก่พระเจ้าอุเทน เรื่องทั้งหลายจึงสงบระงับลง เหตุผลอย่างหนึ่งที่พระนางยอมให้ท่านเศรษฐีถวายตัวเป็นเพราะว่าไม่ต้องการให้ท่านเศรษฐีเดือดร้อน จึงขอตอบแทนบุญคุณที่ท่านเศรษฐีได้รับพระนางมาเลี้ยงดูเหมือนธิดา ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะว่าไม่พบหลักฐานที่แสดงว่าพระนางมีจิตปฏิพัทธ์ต่อพระเจ้าอุเทน การยอมให้เศรษฐีถวายตัวพระนางต่อพระเจ้าอุเทน จึงเป็นเรื่องของความกตัญญูทเวทของพระนางที่มีต่อท่านเศรษฐีโดยแท้

๓) เป็นผู้ไฝ่ธรรม

เมื่อนางบุษชุดตรา หญิงรับใช้ของพระนางสามาวดีสารภาพความผิด ที่ตนได้ยักยอกเงินไป วันละ ๔ กหาปณะและทูลเรื่องที่ตนได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าที่บ้านนายสุมนะช่างดอกไม้ แทนที่พระนางสามาวดีจะกริ้ว และลงโทษนางบุษชุดตรา พระนางกลับบอกให้นางบุษชุดตราแสดงธรรมที่ได้รับฟังมาจากพระศาสดานั้นแก่พระนางและหญิงบริวาร

^{๑๖} วสิน อินทสระ, ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๘๒-๘๓.

พร้อมกับเตรียมที่ให้เหมาะสมกับการแสดงธรรม หลังจากได้ฟังธรรมจากนางขุชชุตตราในครั้งแรกแล้วพระนางก็มีพระประสงค์จะได้ฟังธรรมอย่างสม่ำเสมอ จึงได้มอบหมายให้นางขุชชุตตราเป็นผู้ไปฟังธรรมจากพระพุทธรเจ้า แล้วจดจำนำมาแสดงให้พระนางและหญิงบริวารฟังอีกทอดหนึ่ง ครั้นพระนางสามาวดีและหญิงบริวารได้ฟังธรรมจากนางขุชชุตตรามาก ๆ เข้าก็ปรารถนาจะได้เข้าเฝ้าพระบรมศาสดา จึงได้ขอร้องให้นางขุชชุตตรานำไปเฝ้าพระศาสดาแต่เนื่องจากพระนางสามาวดีและหญิงบริวารเป็นราชสกุล จึงทำให้ไม่สามารถออกไปข้างนอกได้ จึงออกอุบายให้พระนางเจาฐที่ผนังห้อง เพื่อให้สามารถมองเห็นพระศาสดาขณะเสด็จผ่านและนำดอกไม้ธูปเทียนมาสักการะ พระนางสามาวดีได้ทรงกระทำตามคำแนะนำของนางขุชชุตตรา จึงได้ทอดพระเนตรพระศาสดาด้วยวิธีนั้น เหตุผลที่พระนางสามาวดีประสงค์จะเข้าเฝ้าพระบรมศาสดาก็เป็นเพราะพระนางซาบซึ้งในธรรมของพระพุทธรเจ้าที่นางขุชชุตตราไปฟังมาจากพระบรมศาสดา แล้วมาแสดงให้พระนางฟังนั่นเอง

นอกจากนั้น เหตุการณ์เมื่อครั้งพระเจ้าอุเทนจะประหารชีวิตพระนางสามาวดีด้วยธนู แต่ด้วยอำนาจแห่งเมตตานุภาพ ธนูที่พระราชาทรงยิงไปไม่อาจทำร้ายพระนาง พระเจ้าอุเทน ทรงทราบว่าพระองค์ได้ทำกรรมหนักเสียแล้ว ในการคิดประหารพระนางสามาวดีจึงขอภัยพระนางและเปิดโอกาสให้พระนางสามาวดีขอสิ่งที่พระนางประสงค์ แทนที่พระนางจะขอเงินทองหรืออำนาจเหนือผู้อื่น แต่พระนางกลับขอโอกาสที่จะถวายอาหารแด่พระพุทธรเจ้าและพระภิกษุสงฆ์และให้ได้ฟังธรรมเป็นเนืองนิตย์

๔) เป็นผู้ไม่ประมาท

เย็นวันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันในธรรมสภา ถึงเรื่องพระนางสามาวดีและพระนางมาคันทียา ภิกษุรูปหนึ่งกล่าวขึ้นว่าพระนางใดหนอชื่อว่าเป็นผู้ตาย พระศาสดาเสด็จมาแล้วทรงทราบความที่ภิกษุทั้งหลายสนทนากันเอง จึงกล่าวตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ประมาทชื่อว่าผู้ตาย ผู้ไม่ประมาทชื่อว่าผู้ไม่ตาย พระนางมาคันทียา จะมีชีวิตอยู่ก็ตามตายไปแล้วก็ตาม ชื่อว่าเป็นผู้ตายโดยแท้ ส่วนพระนางสามาวดีจะมีชีวิตอยู่ก็ตาม ตายไปแล้วก็ตาม ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ตาย เพราะเป็นผู้ไม่ประมาท^{๑๗}

ภิกษุทั้งหลาย ความไม่ประมาทเป็นหนทางแห่งผู้ไม่ตาย ความประมาทเป็นหนทางแห่งผู้ตาย ผู้ไม่ประมาทชื่อว่าไม่ตาย ส่วนผู้ประมาทเหมือนผู้ตายแล้ว บัณฑิตผู้รู้ความแตกต่างอย่างนี้ จึงเป็นผู้พอใจในความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายย่อมพอใจยินดีใน

^{๑๗} ขุ.ขุ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๑.

ธรรมแห่งพระอริยะ คือความไม่ประมาท บัณฑิตเหล่านั้นเป็นผู้มีปัญญา มีความเพียร
ติดต่อกัน มีความบากบั่นมั่นคง ย่อมได้รับรสแห่งพระนิพพาน อันประเสริฐเกษมจากโยคี^{๑๘}

๒.๒.๖ เหตุการณ์ที่สำคัญในชีวิต

ในช่วงชีวิตของ พระนางสามาวดี ได้มีเหตุการณ์สำคัญ ๆ เกิดขึ้นดังนี้

๑) เกิดโรคระบาดในภัททวดีนคร

ในขณะที่นางสามาวดีเติบโตขึ้นเป็นสาว ชีวิตของนางมีความสุขรื่นรมย์ เพราะ
ความถึงพร้อมด้วยรูปสมบัติและทรัพย์สมบัตินานัปการ ตามประสาของคนที่เกิดในตระกูล
เศรษฐีผู้มั่งคั่งนั้น ได้เกิดอหิวาตกโรคระบาดอย่างหนักในภัททวดีนคร มารดาบิดาของนาง
ปรึกษาและตกลงกันว่าละทิ้งเรือนหนีภัยจากโรคภัย มุ่งหน้าไปเมืองโกสัมพีเพื่อหวังพึ่ง
โสมกเศรษฐีซึ่งเป็นสหายของท่านภัททวดีเศรษฐีบิดาของนาง ในระหว่างการเดินทาง เสบียง
อาหารที่เตรียมมาหมดลง ทำให้นางและบิดามารดาได้รับความทุกข์ทรมานแสนสาหัส ทั้งนี้
เพราะเศรษฐีเคยมีชีวิตความเป็นอยู่สุขสบาย แวดล้อมด้วยข้าทาสบริวาร และทรัพย์ศฤงคารที่
พร้อมอำนวยความสะดวกสบายให้กับชีวิต เมื่อต้องมาประสบกับความเหน็ดเหนื่อยจากการ
เดินทาง การขาดแคลนอาหาร จึงเป็นความทุกข์ทรมานอย่างใหญ่หลวง

๒) สูญเสียบิดามารดา

ครั้งเมื่อนางสามาวดีต้องอพยพหนีโรคภัยจากเมืองภัททวดีมายังกรุงโกสัมพีนคร
นางและบิดามารดาได้รับความทุกข์ทรมานเพราะการเดินทางและความหิวอันเกิดจากการขาด
แคลนเสบียงอาหาร ดังนั้น เมื่อมาถึงโรงทานของโสมกเศรษฐี และได้รับส่วนแบ่งอาหารจาก
โรงทานแล้ว นางก็จัดส่วนของตนให้บิดามารดารับประทานก่อน ด้วยความกตัญญู แต่
เนื่องจากบิดามารดาของนางบริโภคอาหารมากเกินไป อาหารย่อยไม่ทัน เป็นเหตุให้ทั้งสอง
เสียชีวิตในเวลาไล่เลี่ยกัน ทำให้นางสามาวดีเศร้าเสียใจอย่างหนัก เพราะตอนนั้นเหลือแต่นาง
เพียงคนเดียว

๓) ได้ใช้ชีวิตเยี่ยงลูกเศรษฐี

หลังจากบิดามารดาของนางสามาวดี เสียชีวิตไปแล้ว นางเข้าไปรับอาหารในโรง
ทานในวันรุ่งขึ้น และขอรับอาหารเพียงส่วนเดียว ทำให้นายมิตตะผู้ดูแลโรงทานของโสมก

^{๑๘} พ.ป.อ. (ไทย) ๑/๓๐๔.

เศรษฐีจำได้ว่านางเคยมารับอาหารมากกว่านี้ในวันก่อน ๆ จึงกล่าวบริภาษนาง เรื่องการไม่รู้จักประมาณตน นางจึงจำเป็นต้องเล่าความจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตของนางให้นายมิตตะฟัง จึงทำให้นายมิตตะเกิดความสงสาร และนำไปเลี้ยงดูเหมือนบุตรสาวของตนการที่นางไม่รู้สึกละอายฐานะอันเปลี่ยนไปของตน ยอมเล่าความจริงให้นายมิตตะฟัง แสดงถึงการยึดมั่นในสัจจะของนาง ซึ่งส่งผลให้ชีวิตของนางเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ในเรื่องของการรักษาสัจจะ พระพุทธองค์ตรัสว่า “สัจจะเป็นวาจาที่ไม่ตาย นี่เป็นธรรมเก่า สัตบุรุษทั้งหลายย่อมยึดมั่นในสัจจะเป็นประโยชน์และเป็นธรรม”^{๑๙} ต่อมาเมื่อโสมกเศรษฐีรู้เรื่องของนาง ก็รับตัวนางไปเลี้ยงเป็นธิดา ทำให้นางมีความสุขยิ่งขึ้น

๔) เป็นอัครมเหสี

หลังจากประสบชะตากรรมเนื่องจากโรคภัยไข้เจ็บและสูญเสียบิดามารดาแล้ว ชีวิตของนางสามาวดีก็ประสบความสุขความเจริญโดยลำดับ ได้อยู่กับเศรษฐีมีความสุขสบายพร้อมด้วยทรัพย์สมบัติและข้าทาสบริวาร ซึ่งนับเป็นความสุขสมบูรณ์ของชีวิตที่น้อยคนจะมีโอกาสเช่นนี้ นางอยู่กับท่านเศรษฐีไม่นาน ชีวิตก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปอีก แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นสูงส่งขึ้น เพราะพระเจ้าอุเทนพระราชแห่งกรุงโกสัมพีทอดพระเนตรเห็นนางก็เกิดความรักในตัวนางแล้วรับสั่งให้ราชบุรุษไปหาโสมกเศรษฐีให้นำนางสามาวดีไปถวาย ในตอนแรกโสมกเศรษฐีไม่ยอมถวาย ด้วยเป็นห่วงว่านางจะไม่ยินยอม แต่เมื่อนางทราบเรื่องก็ได้บอกโสมกเศรษฐีถวายตัวนางให้พระเจ้าอุเทน และเมื่อได้นางสามาวดีมาแล้วพระเจ้าอุเทนได้ทรงอภิเษกให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งอัครมเหสี^{๒๐}

๕) การถูกใส่ร้ายจากพระนางมาคันทิยา

ด้วยเหตุที่พระนางมาคันทิยาผูกใจแค้นพระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จถึงกรุงโกสัมพี พระนางมาคันทิยาก็คิดแก้แค้นด้วยวิธีต่าง ๆ รวมทั้งจะกำจัดผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าด้วย พระนางสามาวดีและหญิงบริวารก็เป็นกลุ่มหนึ่งที่เลื่อมใสศรัทธาในธรรมของพระพุทธเจ้า ที่พระนางและหญิงบริวารได้สดับจากนางขุชชุตตรา เมื่อพระนางมาคันทิยาแก้แค้นพระพุทธองค์ด้วยการจ้างคนเที่ยวตามคำพระพุทธเจ้าแต่ก็ไม่เป็นผล พระนางมาคันทิยาจึงหันมาใส่ร้ายพระนางสามาวดีและหญิงบริวาร เพราะคิดว่าจะมีผลกระทบถึงพระพุทธเจ้า

^{๑๙} ศ.ส. (ไทย) ๑๕/๑๕๕/๒๗๖.

^{๒๐} จ.ช.อ. (ไทย) ๔๐/๒๕๕.

พระนางมอญทิดยาได้ใช้อุบายให้พระเจ้าอุเทนเชื่อว่าพระนางสามาวดีเอาใจออกห่างพระเจ้าอุเทนและไปมีใจพันพัวกับพระพุทธรองค์ จนสุดท้ายพระนางมอญทิดยาวางแผนให้พระเจ้าอุเทนเห็นว่าพระนางสามาวดีประสงค์จะปลงพระชนม์พระองค์ โดยนางอุทัยใส่ไว้ในรางพินของพระเจ้าอุเทน พระเจ้าอุเทนหลงกลจึงรับสั่งให้นำพระนางสามาวดีไปประหารชีวิต โดยพระองค์จะประหารเองด้วยธนู แต่ด้วยอำนาจแห่งเมตตานุภาพของพระนางสามาวดี จึงทำให้พระนางรอดชีวิตมาได้

๒.๒.๗ ชีวิตในบั้นปลาย

พระนางสามาวดีและหญิงบริวาร ครั้นได้ฟังธรรมจากนางขุขุตตรามากเข้าจึงปรารถนาได้เข้าเฝ้าพระบรมศาสดา ได้ขอร้องให้นางขุขุตตรานำไปเฝ้า แต่นางขุขุตตราบอกว่าการจะนำหญิงราชสกุลออกไปข้างนอกนั้น เป็นเรื่องที่นางทำไม่ได้ นางขุขุตตราจึงแนะนำให้พระนางสามาวดีและหญิงบริวาร เจาะช่องที่ผนังเพื่อจะได้เห็นเมื่อพระพุทธรเจ้าเสด็จผ่านทางนั้น จะได้บูชาพระพุทธรองค์ เมื่อพระนางมอญทิดยาเห็นเข้า จึงไปทูลต่อพระเจ้าอุเทนว่า พระนางสามาวดีพร้อมหญิงบริวารทั้งหลาย ได้เจาะปราสาทเพื่อคิดการไม่ดีอย่างใดอย่างหนึ่ง พระเจ้าอุเทนจึงเสด็จไปดู เมื่อทอดพระเนตรเห็นรอยเจาะที่ผนัง ก็ได้ตรัสถามหญิงบริวารของพระนางสามาวดี พวกนางก็ทูลตามความเป็นจริงว่า เพราะต้องการจะเห็นพระพุทธรเจ้าตอนที่เสด็จผ่าน เพื่อจะทำการบูชาพระพุทธรองค์ด้วยการยกมือไหว้ พระเจ้าอุเทนเมื่อทรงทราบเช่นนั้นก็รับสั่งให้ปิดช่องนั้นเสีย แล้วรับสั่งให้ทำหน้าต่างขึ้นแทน เพื่อให้พระนางสามาวดีและบริวารได้บูชาพระศาสดาสะดวกขึ้น

พระนางมอญทิดยาพยายามหาทางกำจัดพระนางสามาวดีด้วยวิธีการต่าง ๆ เพราะความเจ็บแค้นในพระพุทธรเจ้า จึงทำทุกวิถีทางและกับคนทุกกลุ่มที่ศรัทธาในพระพุทธรเจ้า ครั้งหนึ่งพระนางมอญทิดยาต้องการจะแสดงให้พระเจ้าอุเทนเห็นว่า พระนางสามาวดีนั้นเอาใจฝักใฝ่ในพระพุทธรเจ้าจนไม่สนใจพระเจ้าอุเทนผู้เป็นพระสวามี โดยพระนางมอญทิดยาสั่งให้คนของนางนำเอาไก่เป็น ๆ มาถวายพระเจ้าอุเทน พระนางมอญทิดยา จึงเสนอให้นำไก่เหล่านี้ไปให้พระนางสามาวดีทำอาหารถวายพระเจ้าอุเทน ด้วยพระนางมอญทิดยารู้มาก่อนว่าพระนางสามาวดีและบริวารต่างตั้งมั่นอยู่ในศีล คงไม่ยอมฆ่าไก่ทำอาหารเป็นแน่ เมื่อราชบุรุษนำไก่ไปมอบให้พระนางสามาวดี พระนางจึงสั่งให้กลับไปทูลพระราชาว่าพระนางทำไม่ได้ เพราะไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เมื่อราชบุรุษนำความกลับมากกราบทูลพระเจ้าอุเทน พระนางมอญทิดยาก็ยุให้พระเจ้าอุเทนเห็นว่า พระนางสามาวดีไม่ได้เอาใจใส่พระเจ้าอุเทนแล้ว และเสนอให้นำ

โกไปให้พระนางสามาวดีทำอาหารเพื่อถวายพระพุทธรเจ้า โดยพระนางมาคันธิยาให้คนของพระนางนำไก่ที่ถูกฆ่าแล้วไปให้พระนางสามาวดี พระนางสามาวดีเห็นว่าไก่ตายแล้วจึงรับไว้และรับปากว่าจะทำตามพระประสงค์ของพระราชา พระนางมาคันธิยาก็ก็นำไก่ไปถวายพระเจ้าอุเทน เห็นตามที่พระนางได้กล่าวไว้ว่าพระนางสามาวดีฝึกฝนพระพุทธรเจ้าและเอาใจออกห่างพระเจ้าอุเทน แต่พระเจ้าอุเทนก็ยังไม่ปักใจเชื่อแต่อย่างใด

พระนางมาคันธิยาเมื่อเห็นว่าวิธีการนี้ไม่ได้ผล ก็คิดหาวิธีที่จะกำจัดพระนางสามาวดีด้วยวิธีการอื่นอีก โดยวางแผนให้คนของพระนางนำงูมาไว้ในรางพินของพระเจ้าอุเทน เมื่อพระเจ้าอุเทนเสด็จไปยังปราสาทของพระนางมาคันธิยาพร้อมด้วยพิน พระนางมาคันธิยาซึ่งเสด็จตามไปด้วยก็ถือโอกาสเปิดช่องให้งูออกมาจากพิน ในขณะที่พระเจ้าอุเทนอยู่ในห้องของพระนางมาคันธิยา พระเจ้าอุเทนหลงเชื่อว่าพระนางสามาวดีคิดร้ายต่อพระองค์จริง จึงรับสั่งให้นำพระนางสามาวดีพร้อมหญิงบริวารไปประหารชีวิต

พระนางสามาวดีมิได้ทูลแก้ตัวแต่ประการใด มิได้ทรงรับหรือปฏิเสธ เพียงแต่ให้โอวาทหญิงบริวารว่า “ท่านทั้งหลาย จงแผ่เมตตาจิต ไปยังพระราชา พระนางมาคันธิยาและในตน อย่าได้มีความโกรธ ที่พึงอย่างอื่นของเราไม่มีแล้ว นอกจากเมตตาจิตเท่านั้น”^{๒๐}

พระเจ้าอุเทนทรงประหลาดพระทัย และระลึกพระองค์ได้ว่าได้ทรงกระทำผิดไปแล้ว ที่คิดจะฆ่าผู้อื่นที่อยู่ในศีลธรรม จึงให้อภัยโทษแก่พระนางสามาวดี และหญิงบริวารทั้งหมด ตั้งแต่นั้นมาพระเจ้าอุเทนก็ทรงเลื่อมใสในพระพุทธรเจ้า ได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธรเจ้าถวายทาน รักษาศีล และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า จนในเวลาต่อมาพระเจ้าอุเทนได้กลายเป็นอุบาสกที่สำคัญพระองค์หนึ่งในพระพุทธศาสนา

พระนางมาคันธิยา เมื่อวางแผนทำร้ายพระนางสามาวดีไม่สำเร็จ ก็ไม่ละความพยายาม และในที่สุดก็ได้ร่วมมือกับอาชญาของพระนางซึ่งเคยร่วมแผนการกันมาตลอดเปิดคลังน้ำมันและคลังผ้าอาผ้าจุ่มน้ำมันพันเสาปราสาทของพระนางสามาวดีโดยอ้างกับพระนางสามาวดีว่าเป็นพระราชโองการของพระราชาเพื่อทำให้เสามั่นคง ปิดประตูห้องของพระนางสามาวดีและหญิงบริวารแล้วขัดกลอนข้างนอก เพื่อไม่ให้คนภายในออกมาได้ แล้วเผาปราสาทนั้น พระนางสามาวดีและหญิงบริวารทั้งหมดก็ถูกเผาเสียชีวิตอยู่ในกองเพลิงนั้น

^{๒๐} วสิน อินทสระ, ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๔.

ครั้งนั้นพระภิกษุเป็นอันมากกลับจากบิณฑบาต จันอาหารเสร็จแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกราบทูลว่า ภายในพระราชวังของพระเจ้าอุเทน ได้เกิดไฟไหม้ปราสาทของพระนางสามาวดี ทำให้พระนางพร้อมกับหญิงบริวารอีก ๕๐๐ คน เสียชีวิตทั้งหมด พระพุทธองค์จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สตรีเหล่านั้นที่เป็นโสดาบันก็มี ที่เป็นสกทาคามีก็มี เป็นอนาคามีก็มี ภิกษุทั้งหลาย อุบาสิกาเหล่านั้น เป็นผู้ไม่ปราศจากผล ทำกาละแล้ว”^{๒๒} พระพุทธองค์ ทรงเปล่งอุทานในเวลานั้นว่า

โลกอันโมหะผูกไว้ จึงปรากฏเสมือนมีรูปรางอันควรยึดมั่นถือนั่นคนพาลถูกกิเลสผูกพันไว้ ถูกความมืดแวดล้อมไว้ จึงปรากฏประจักษ์ว่าโลกเป็นของเที่ยง แต่ความกังวลย่อมไม่มีแก่ผู้เห็นแจ้ง^{๒๓}

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏะ ผู้ไม่ประมาทอยู่ตลอดเวลา ย่อมทำแต่บุญกรรมเท่านั้น ส่วนผู้ประมาท ย่อมทำบาปกรรมบ้าง เพราะฉะนั้นเมื่อท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏะ จึงได้เสวยความสุขบ้าง ความทุกข์บ้าง^{๒๔}

๒.๓ ความเกี่ยวข้องระหว่างพระนางสามาวดีกับบุคคลในพระพุทธศาสนา

พุทธบริษัท ๔ ซึ่งประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ต่างก็มีบทบาทหน้าที่ ในการจรรโลงพระพุทธศาสนาแตกต่างกันออกไป อุบาสิกาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลาย ให้ความอุปถัมภ์ต่อพระสงฆ์ อุบาสิกาจึงมีความเกี่ยวข้องกับพุทธบริษัท ๔ ในพระพุทธศาสนาทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ในกรณีของพระนางสามาวดีก็เช่นเดียวกัน พระนางมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลในพระพุทธศาสนา ดังจะได้อธิบายในรายละเอียดต่อไปนี้

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

๒.๓.๑ ความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

๑) ความเกี่ยวข้องโดยตรง

พระนางสามาวดี เมื่อครั้งยังไม่ได้ไปยังสำนักของพระพุทธเจ้านั้น ด้วยความศรัทธาที่พระนางมีต่อพระพุทธองค์ พระนางและหญิงบริวารได้เจาะช่องน้อยในห้องของตน เพื่อจะได้แลเห็นและบูชาพระศาสดาเมื่อเสด็จผ่าน การกระทำของพระนางแสดงให้เห็นถึงความเลื่อมใสศรัทธาที่พระนางมีต่อพระพุทธเจ้า ต่อจากนั้นเมื่อพระนางมาคันถิยาอุยงให้พระเจ้าอุเทนเข้าใจผิดในพระนางสามาวดี จนกระทั่งถูกพระเจ้าอุเทนสั่งให้นำพระนางสามาวดีและหญิงบริวารไปประหารชีวิต แต่ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาธรรมของพระนาง ทำให้ลูกธนูของพระเจ้าอุเทนไม่สามารถทำอันตรายต่อพระนางและหญิงบริวารได้ พระเจ้าอุเทนจึงได้สติว่าพระองค์ได้ทำบาปหนักเสียแล้วเพราะคิดจะปลงชีวิตผู้ยึดมั่นอยู่ในศีลในธรรม จึงขอภัยต่อพระนางและอนุญาตให้พระนางสามาวดีนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์มาฉันภัตตาหารและแสดงธรรมเทศนาในพระราชวัง จากนั้นพระพุทธองค์ทรงเสด็จมาฉันภัตตาหารอยู่ ๗ วันแล้วมอบหมายให้พระอานนท์และพระสงฆ์ มารับภัตตาหารเป็นประจำ พระนางสามาวดีและหญิงบริวารจึงได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์ และจากพระอานนท์ตามประสงค์ รวมทั้งพระเจ้าอุเทนซึ่งไม่เคยเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนามาก่อน ก็ได้เลื่อมใสและเป็นอุบาสกที่สำคัญพระองค์หนึ่งของพระพุทธศาสนาในเวลาต่อมา^{๒๕}

๒) ความเกี่ยวพันโดยอ้อม

เมื่อพระนางสามาวดี ได้ฟังธรรมที่นางขุชชุตตราได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้าและนำมาแสดงให้พระนางฟัง พระนางก็บรรลุโสดาปัตติผล ด้วยการบรรลุธรรมดังกล่าวก็แสดงถึงความเกี่ยวข้องของพระนางกับพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” หลังจากนั้นพระนางสามาวดีก็ไม่ให้นางขุชชุตตรารับใช้พระนางอีก แต่ให้ไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าและนำมาแสดงให้พระนางฟังอยู่เป็นนิตย์ เมื่อพระนางมาคันถิยาออกอุบายให้พระนางปรุงอาหารด้วยไก่ที่ตายแล้ว ที่คนของพระนางมาคันถิยานำมาให้เพื่อถวายพระพุทธเจ้า พระนางก็รีบทำด้วยความยินดีด้วยพระนางไม่รู้ถึงเล่ห์กลของพระนางมาคันถิยา แต่เมื่อคนของพระนางมาคันถิยานำไก่ที่ยังไม่ตายมาให้พระนางปรุงอาหารให้พระ

^{๒๕} พระมหาถวิล เตชะคำ, “อุบาสกในพระไตรปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๐, หน้า ๓๒.

เจ้าอุเทน พระนางปฐิสระเพราะพระนางสมาทานศีล ๘ จึงยอมไม่ฆ่าสัตว์ทั้งปวง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพระนางน้อมนำธรรมของพระพุทธเจ้ามาปฏิบัติในชีวิตประจำวันเป็นปกติ

ศีล ๘ หรืออุโบสถศีล ประกอบด้วยองค์ ๘ คือ

- ๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์
- ๒) เว้นจากการลักทรัพย์
- ๓) เว้นจากการประพฤติดิพพรหมจรรย์ คือเว้นจากการร่วมประเวณี
- ๔) เว้นจากการพูดเท็จ
- ๕) เว้นจากการดื่มสุราและเมรัย
- ๖) เว้นจากการบริโภคอาหาร ในเวลาวิกาล^{๒๖}
- ๗) เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง การดูการละเล่น และการประดับตกแต่งด้วยเครื่องหอม และเครื่องลูบไล้
- ๘) เว้นจากการนั่งการนอนในที่สูง

บุคคลใดรักษาศีลอุโบสถ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการไว้ด้วยจิตตลอดชีวิต ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก และมีความเจริญรุ่งเรือง เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงความเป็นสหายร่วมกับเทวดาทั้ง ๖ ชั้น คือ ชั้นจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดีและชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ตามความประณีตแห่งอุโบสถศีลที่บุคคลนั้นรักษา

พระพุทธองค์ยังทรงแนะนำวิธีการทำจิตใจที่เศร้าหมองให้่องแผ้วบริสุทธิด้วยความเพียรในการระลึกถึงสิ่งต่อไปนี้ คือ

๑. ด้วยหมั่นระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐดังพรหม เรียกว่า รักษาพรหมอุโบสถ^{๒๗}
๒. ด้วยหมั่นระลึกถึงธรรมะที่พระองค์ตรัสไว้แล้ว เรียกว่า รักษาธัมมอุโบสถ^{๒๘}
๓. ด้วยหมั่นระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบในธรรมวินัย เรียกว่า รักษาสังฆอุโบสถ^{๒๙}

^{๒๖} เวลาวิกาล คือเวลาเมื่อเที่ยงวันล่วงไปจนถึงอรุณขึ้น, วิ.มหา. (ไทย) ๒/๒๔๕/๔๐๕.

^{๒๗} พรหมอุโบสถ ในที่นี้หมายถึงชื่อของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ที่จะรักษาศีลอุโบสถ เจริญพรหมโลก คือระลึกถึงคุณ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นอารมณ์นั่นเอง, อญ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๗๑/๒๑๘.

^{๒๘} ธัมมอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่รักษาปารกโลกุตตรธรรม ๘ ประการคือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑, อญ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๗๑/๒๑๘.

๔. ด้วยห่มนระลิกถึงศีลของคนอื่นไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ค้างพร้อย เรียกว่า การรักษาศีลอุโบสถ

๕. ด้วยการระลิกถึงคุณธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา ๖ ชั้น ตลอดจนชั้นพรหมโลก เมื่อคราวที่ตนเป็นมนุษย์นั้น เป็นผู้สมบูรณ์ด้วย ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะและปัญญา เรียกว่า รักษาเทวดาอุโบสถ

๖. ด้วยห่มนระลิกถึงพระอรหันต์ทั้งหลายว่าเป็นผู้รักษารองก์แห่งศีลอุโบสถ ๘ ประการ^{๒๙} เราเองก็รักษารองก์แห่งศีลอุโบสถ ๘ ประการ ก็ได้ชื่อว่าปฏิบัติตามอย่างพระอรหันต์

ผู้ใดรู้จักรักษาศีลอุโบสถ และรู้จักวิธีการทำให้จิตใจที่เศร้าหมองให้ผ่องแผ้ว บริสุทธิ์ด้วยความเพียร ๖ ประการ ดังกล่าวแล้ว ก็จะได้รับยกย่องว่าเป็นผู้มีศีล ตั้งอยู่ในธรรม พระนางสามาวดี ก็เป็นอุบาสิกา ผู้มีศีลและตั้งอยู่ในธรรม มีสติยึดมั่นไม่หวั่นไหว แม้เมื่อถึงวาระสุดท้ายของชีวิต พระนางยังมีสติให้โอรสแก่หญิงบริวารทั้ง ๕๐๐ คน ให้มีจิตตั้งมั่นใน เวทนาปริคคัมมัฏฐาน^{๓๐} อย่างมั่นคง พวกหญิงบริวารก็ปฏิบัติตาม จนบางพวกได้ บรรลุสกทาคามิผล บางพวกบรรลุอนาคามิผล ก่อนที่จะถูกไฟเผาผลาญ กระทำกาละถึงแก่กรรมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ด้วยกันทั้งหมด นี่คือผลของการเป็นผู้มีศีลและตั้งมั่นอยู่ในธรรมของพระนางสามาวดีและหญิงบริวาร

๒.๓.๒ ความเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์

หลังจากที่พระเจ้าอุเทนทรงอนุญาตให้พระนางสามาวดีถวายทานแด่พระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ได้ตามที่ต้องการ และให้โอกาสไปวิหารเพื่อฟังธรรมได้ พระนางสามาวดีก็ได้ นิมนต์พระสงฆ์ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประธานมาฉันภัตตาหาร และหลังจากนั้น ๗ วันไปแล้ว พระพุทธองค์ทรงมอบให้พระอานนท์กับพระภิกษุจำนวนหนึ่งมาฉันภัตตาหารและแสดงธรรมในพระราชวัง

^{๒๙} สังฆอุโบสถ หมายถึง อุโบสถที่รักษาปารกกริยบุคคล ๘ จำพวกคือ ๑) พระโสดาปัตติมรรค ๒) พระโสดาปัตติผล ๓) พระสกทาคามิมรรค ๔) พระสกทาคามิผล ๕) พระอนาคามิมรรค ๖) พระอนาคามิผล ๗) พระอรหัตตมรรค ๘) พระอรหัตตผล, อ.จ.ด.ก.อ.(บาลี) ๒/๓๑/๒๑๘.

^{๓๐} อ.จ.ด.ก. (บาลี) ๒๐/๓๑/๒๐๐-๒๐๖.

^{๓๑} ปริคคัมมัฏฐาน คือกรรมฐาน มีอันกำหนดเวทนาเป็นอารมณ์, พ.อุ. (บาลี) ๒๕/๑๕๓.

วันหนึ่งพระนางสามาวดีและหญิงบริวารได้ฟังธรรมของพระอนันต์แล้วเลื่อมใส จึงได้กระทำการบูชาธรรมด้วยผ้าอุตตราสงค์ ๕๐๐ ผืน^{๓๒} ผ้าอุตตราสงค์ผืนหนึ่ง มีค่าถึง ๕๐๐ เมื่อพระราชาไม่เห็นผ้าอุตตราสงค์ที่พระนางสามาวดีและหญิงบริวาร จึงได้สอบถาม หญิงเหล่านั้นทูลพระราชาว่าได้ถวายพระอนันต์แล้ว พระราชาเห็นว่าผ้ามีจำนวนมาก สงสัยว่าพระอนันต์จะใช้ผ้าเหล่านั้นทำอะไรจึงไปสอบถามพระอนันต์ พระอนันต์ชี้แจงให้พระราชาฟังว่า ท่านจะเก็บผ้าไว้พอแก่การใช้ของท่าน ที่เหลือก็จะถวายแก่ภิกษุผู้มีจิรเก่า ภิกษุผู้มีจิรเก่าก็จะให้จิรแก่ภิกษุผู้มีจิรเก่ากว่า ภิกษุเหล่านั้นก็จะเอาจิรเก่าของตนทำเป็นผ้าปูที่นอน ผ้าปูที่นอนเก่าก็จะทำเป็นผ้าปูพื้น ผ้าปูพื้นเก่าก็จะทำเป็นผ้าเช็ดเท้า ผ้าเช็ดเท้าเก่า ก็จะนำมาบดละเอียด แล้วผสมดินเหนียวฉาบฝา เมื่อพระราชาทรงทราบว่า พระภิกษุใช้ผ้าที่มีอยู่อย่างคุ้มค่าเช่นนั้น จึงมีความศรัทธาเลื่อมใส แล้วถวายผ้าให้พระอนันต์อีก ๕๐๐ ผืน^{๓๓}

๒.๓.๓ ความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์

เมื่อโสมสเศรษฐีรับนางสามาวดีเข้ามาเลี้ยงดูเหมือนธิดาของตน ชีวิตของนางก็สุขสบายด้วยทรัพย์ศฤงคารและข้าทาสบริวารอันเป็นที่ปรารถนาของปुरुชนทั่วไปนางสามาวดีใช้ชีวิตเยี่ยงลูกเศรษฐีทั้งหลายในสมัยนั้น นางอยู่กับท่านโสมสเศรษฐีไม่นานนักชีวิตก็ต้องเปลี่ยนแปลงไปอีก และการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ทำให้ชีวิตของนางต้องเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ซึ่งนางต้องพบกับความยุ่งยากมากมายจนในที่สุดก็ถึงประสบมรณกรรมในขณะที่เป็นอัครมเหสีของพระมหากษัตริย์นั่นเอง

เหตุการณ์ที่นางสามาวดีต้องเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์เกิดขึ้นวันหนึ่งเมื่อมีงานมหรสพในกรุงโกสัมพี นางสามาวดีได้ไปอาบน้ำที่ท่าน้ำสาธารณะ พระเจ้าอุเทนทอดพระเนตรเห็นนางสามาวดีก็ทรงพอพระทัย จึงส่งคนไปสอบถามจนทราบว่านางเป็นธิดาของโสมสเศรษฐี พระเจ้าอุเทนจึงส่งสาส์นแสดงความประสงค์ขอนางจากท่านเศรษฐี ฝ่ายเศรษฐีนั้นมีความรักและห่วงใยนางสามาวดีเหมือนธิดาแท้ ๆ ของตนเกรงว่าหากยกนางให้พระเจ้าอุเทนแล้วนางจะได้รับราชภัยเมื่อขัดพระทัยจึงปฏิเสธ ทำให้พระเจ้าอุเทนกริ้วมากจึงหาเรื่องกลั่น

^{๓๒} อุตตราสงค์ หมายถึง ผ้าห่ม เป็นผ้าผืนหนึ่งในจำนวน ๓ ผืน ของไตรจีวร ได้แก่ ผืนที่เรียกกันสามัญว่า จีวร, พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๕, ดูรายละเอียดใน พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒๕๔.

^{๓๓} พ.ร.อ. (ไทย) ๑/๒๕๕.

แก่งต่าง ๆ ทำให้เศรษฐีทุกข์ใจ เมื่อนางสามาวดีทราบเรื่องจึงบอกกับโสมสเศรษฐีว่านางยินดีจะไปรับใช้พระเจ้าอุเทน และเห็นว่าเป็นผลดีกับทั้งฝ่ายเศรษฐีและพระเจ้าอุเทนด้วย เศรษฐีจึงถวายนางให้เป็นมเหสีของพระเจ้าอุเทนและได้นามว่าพระนางสามาวดี

พระนางสามาวดีทรงใช้ชีวิตในวังเยี่ยงพระมเหสี ได้รับความสุขสำราญตามสถานภาพของตน จนวันหนึ่งหญิงรับใช้ชื่ออุตราเป็นหญิงค่อมคนทั่วไปจึงเรียกว่าขุขุตตรา ซึ่งแปลว่านางอุตราค่อม นางได้ไปฟังธรรมของพระพุทธองค์ที่บ้านช่างดอกไม้และได้บรรลุโศคาปัตติผล^{๓๔} เมื่อพระนางสามาวดีทราบจึงขอให้นางขุขุตตราแสดงธรรมที่ได้ฟังมาจากพระพุทธเจ้าให้พระนางและหญิงบริวารได้ฟังบ้าง นางขุขุตตรานั้นมีความทรงจำเป็นเลิศจึงสามารถถ่ายทอดธรรมที่ได้ฟังมาโดยละเอียดแจ่มแจ้ง พระนางสามาวดีและหญิงบริวารได้ฟังแล้วบรรลุโศคาปัตติผล นับแต่นั้นมาพระนางและหญิงบริวารได้น้อมนำพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดมา

พระเจ้าอุเทนนั้นมีพระชายาหลายพระองค์ มีอยู่องค์หนึ่งที่ทำตัวเป็นปฏิปักษ์กับพระนางสามาวดีคือพระนางมาคันทียา เพราะพระนางมีอคติต่อพระพุทธองค์ เมื่อเห็นพระนางสามาวดีเลื่อมใสในพระพุทธองค์จึงไม่พอใจ พระนางมาคันทียาได้ทูลยุยงให้พระเจ้าอุเทน เข้าใจว่าพระนางสามาวดีมีจิตปฏิพัทธ์ต่อพระพุทธองค์โดยมีหลักฐานคือการเจาะผนังมองเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จผ่าน หรือการออกอุบายให้คนของพระนางเอาไก่เป็น ๆ ไปให้พระนางสามาวดีเพื่อให้ปรุงอาหารถวายพระเจ้าอุเทนแต่พระนางสามาวดีปฏิเสธที่จะทำอาหารเพราะพระนางรักษาศีลจึงไม่ฆ่าสัตว์ พระนางมาคันทียาจึงเอาไก่ตายแล้วไปให้พระนางสามาวดี แล้วบอกให้ปรุงอาหารถวายพระพุทธเจ้า พระนางสามาวดีก็ทำเพราะทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธเจ้าอยู่แล้วและไม่ได้คิดระแวงถึงแผนการของพระนางมาคันทียา แต่พระเจ้าอุเทนก็ยังไม่พอใจเชื่อพระนางมาคันทียา

พระนางมาคันทียาไม่ล้มเลิกความพยายามที่จะใส่ร้ายพระนางสามาวดี จึงให้คนของพระนางนำไปใส่ไว้ในช่องหัวพิณของพระเจ้าอุเทนแล้วปิดช่องไว้ โดยปกปิดพระเจ้าอุเทน เมื่อประทับอยู่ที่ปราสาทของพระชายาองค์ใดก็จะนำเอาพิณไปด้วย เมื่อพระเจ้าอุเทนประทับที่ปราสาทของพระนางสามาวดี แล้วก็จะไปประทับที่ปราสาทของพระนางมาคันทียา พระนางมาคันทียาจึงแกล้งเปิดช่องในพิณที่ปิดไว้ จึงออกมา พระเจ้าอุเทนทรงคิดว่าเป็นการ

^{๓๔} ผลคือการถึงกระแสสุณีพพาน, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๕๘.

กระทำของพระนางสามาวดีจริง ๆ จึงกริ้ว และรับสั่งให้ไปตามตัวพระนางสามาวดีและบริวารมาลงโทษ แต่พระนางสามาวดีก็ทรงทราบการฉ้อโกงล่วงหน้าจึงกำชับบริวารทุกคนให้แผ่เมตตาจำเพาะเจาะจงถวายแด่พระเจ้าอุเทน พระราชาทรงจับชนกัณห์ใหญ่ประทับยืนเหนี่ยวลูกธนูเต็มที แต่ไม่สามารถยิงลูกธนูได้ พระวรกายสั่นและช่วยพระองค์เองไม่ได้ พระนางสามาวดีจึงทูลแนะให้พระเจ้าอุเทนหันลูกธนูลงพื้นดินเสีย พระนางทรงตั้งจิตอธิษฐาน ลูกธนูจึงหลุดจากหัตถ์ของพระราชา พระเจ้าอุเทนทรงตระหนักในความดียอมคุ้มครองผู้บริสุทธิ์ พระองค์ทรงขอกภัยพระนางสามาวดี ที่ทรงพระกรรมเบาฟุ้งความคนอื่นใส่ร้ายพระนาง พระเจ้าอุเทนจึงอนุญาตให้พระนางสามาวดีถวายทานแด่พระพุทธองค์และพระสงฆ์ได้ตามปรารถนา

๒.๓.๔ ความเกี่ยวข้องกับอุบาสก อุบาสิกา

๑) อุบาสก

อุบาสก หมายถึงคฤหัสถ์ผู้ชาย^{๓๕} ที่แสดงตนนับถือพระพุทธศาสนา โดยประกาศถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ จากหลักฐานในพระไตรปิฎก มีการกล่าวถึงประวัติ และลักษณะการประกาศตนเป็นอุบาสกไว้ ๒ วิธี คือ

วิธีแรกเป็นการประกาศตนเป็นอุบาสกด้วยวิธีเทววาจา^{๓๖} วิธีนี้เกิดขึ้นภายหลังพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ ๔ สัปดาห์ ขณะนั้นได้ประทับอยู่ ณ ควงไม้ราชายตนะ มีพ่อค้า ๒ คน ชื่อตปุสสะและภัลลิกะ ได้เดินทางมาพบพระพุทธเจ้าแล้วเกิดความเลื่อมใสจึงได้ถวายอาหาร ครั้นได้ฟังธรรมแล้วจึงได้ประกาศตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา ได้เปล่งคำประกาศนับถือพระพุทธเจ้า และพระธรรม เป็นที่พึงไปตลอดชีวิต เหตุที่ประกาศนับถือพระพุทธเจ้า และพระธรรม เพราะว่าขณะนั้นยังไม่มีพระสงฆ์ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยปิฎกมหาวรรคว่า

พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งสอง ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า และพระธรรมว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นอุบาสก ผู้มอบชีวิตถึง

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖๒.

^{๓๖} เทววาจา หมายถึง มีวาจาสอง หมายถึงผู้กล่าววาจาถึงสรณะสอง คือ พระพุทธและพระธรรม ในสมัยที่ยังไม่มีพระสงฆ์ ได้แก่ พานิชสอง คือ ตปุสสะ และภัลลิกะ, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓.

พระสงฆ์ จำเดิมตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เขาทั้งสองจึงได้ชื่อว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะสองเป็นคนแรกในโลก^{๓๓}

วิธีที่สองเป็นการประกาศตนเป็นอุบาสก ด้วยวิธีเตวาจิกา^{๓๔} วิธีนี้เกิดขึ้นภายหลังที่พระสงฆ์เกิดขึ้นแล้ว ผู้ประกาศตนเป็นอุบาสก ด้วยวิธีนี้เป็นคนแรกคือ บิดาของพระยสะ โดยได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต หลังจากที่ได้ฟังธรรม และได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ดังที่ปรากฏในคัมภีร์วินัยมหาวรรคว่า

พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้า ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ขอพระองค์ทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่าเป็นอุบาสก ผู้มอบชีวิตถึงพระสงฆ์ จำเดิม ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เขาได้ชื่อว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงรัตนตรัย เป็นที่พึ่งคนแรกในโลก^{๓๕}

การเปล่งวาจาด้วยวิธีเตวาจิกานี้ ต่อมาได้เป็นแบบอย่างของการประกาศนับถือพระรัตนตรัยในสมัยต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การประกาศตนเป็นอุบาสก ทั้ง ๒ วิธีนั้น ต้องเปล่งวาจาประกาศต่อหน้าพระรัตนตรัย ที่ตนยอมรับนับถือ ด้วยกายและวาจาที่ประสานสอดคล้องกับใจ โดยการน้อมนำจิตระลึกถึงพระคุณของพระรัตนตรัย แล้วตั้งใจนับถือเป็นสรณะที่พึ่งตลอดชีวิต คือยอมรับพระพุทธพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสิ่งที่สูงสุดอย่างแท้จริง เป็นหลักแนวทางในการดำเนินชีวิตเหนือศาสนาใด ๆ เหนือคำสอนหรือนักบวชใด ๆ^{๓๖}

คุณธรรมที่สำคัญของอุบาสก

บุคคลที่เป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา นอกจากได้ประกาศตนนับถือ พระรัตนตรัย ดังกล่าวแล้ว อุบาสกยังมีธรรม ๕ ประการ หรือ ๗ ประการ ดังนี้

ธรรม ๕ ประการของอุบาสก ประกอบด้วย

^{๓๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖/๖-๗.

^{๓๔} เตวาจิกา หมายถึง มีวาจาครบสาม หมายถึงผู้กล่าววาจาถึงสรณะครบทั้งสามอย่างคือ พระพุทธพระธรรมและพระสงฆ์ บิดาพระยสะเป็นคนแรก ที่ประกาศตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๐.

^{๓๕} วิ.อ. (บาลี) ๓/๒๕.

^{๓๖} บรรจบ บรรณรุจิ, เล่มนี้มีปัญหา ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๘.

๑. มีศรัทธา คือมีความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เช่น เชื่อถือในพระรัตนตรัย เชื่อในเรื่องกรรม เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของตนเอง

๒. มีศีล คือมีความประพฤติทางกาย วาจาที่เรียบร้อย เป็นไปเพื่อให้ได้สมาธิและปัญญา ศีลที่อุบาสกต้องปฏิบัติ คือศีล ๕ และศีล ๘

๓. ไม่ถือมงคลต้นข้าว เชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล คือไม่เชื่อเรื่องมงคล ต่าง ๆ ที่ไม่มีมูลความจริง แต่มีความเชื่อเรื่องกรรม คือ มุ่งหวังผลจากการกระทำและการงาน มิใช่โชคกลาง และสิ่งที่ต้นว่าเป็นของขลังและศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจะเป็นปัจจัยหนึ่ง ทำให้เกิดความงมงาย และกลายเป็นความหลงได้ในที่สุด

๔. ไม่แสวงหาทักษิณบุญคุณภายนอก คือไม่แสวงหาเขตแห่งบุญภายนอกหลักพระพุทธศาสนาที่ผู้อื่นต่างศาสนากระทำกัน โดยการบนบานศาลกล่าว ขอพรจากเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งอื่น ๆ ที่เข้าใจว่าเราพึงได้ ก็จะต้องมีความยึดมั่นในหลักการความเชื่อ ในศาสนาพุทธเท่านั้น

๕. ให้การสนับสนุนอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา คือให้ความสนับสนุนทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญในเบื้องต้น คือ มีความชวนชวนที่จะให้การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาอยู่เสมอไม่ขาด เพื่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง และความมั่นคงของพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

อุบาสกผู้ประกอบด้วยคุณธรรม ๕ ประการนี้ เรียกว่า อุบาสกรัตน^{๔๐} คืออุบาสกแก้ว หมายถึง อุบาสกมีความประพฤติดีงาม มีคุณธรรมประจำจิตใจเสมอ

ธรรม ๑ ประการของอุบาสกแก้ว คือ

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยือนพบปะภิกษุ

๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม

๓. ศึกษาในอริยสัจ คือฝึกอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาศีลให้สูงขึ้น

๔. พรั่งพร้อมไปด้วยความเลื่อมใสในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเถระ นวกะและปุนกลาง

๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะจ้องจับผิด หาช่องที่จะติเตียน

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๓-๑๘๔.

๖. ไม่แสวงหาทักษิณียบุคคลภายนอกคำสอนนี้ คือไม่แสวงหาเชตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา

๗. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นเบื้องต้น คือเอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา

อุบาสกผู้ประกอบด้วยคุณธรรม ๗ ประการนี้ เรียกว่าสัมปทาอุบาสก^{๔๒} หมายถึงอุบาสกผู้ประกอบด้วยคุณธรรมดังกล่าวครบบริบูรณ์

คุณธรรมดังกล่าวนี้ เป็นหลักธรรมที่สำคัญสำหรับอุบาสก เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งด้านกาย วาจา และจิตใจ ของอุบาสกให้ดีขึ้น คือให้รู้จักการคิดอย่างมีเหตุผล อันจะส่งผลมาถึงการประพฤติทางกาย วาจา ให้มีความประพฤติและปฏิบัติที่ดีงาม เป็นสิ่งช่วยสนับสนุนต่อการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

ความเกี่ยวพันระหว่าง พระนางสามาวดีกับอุบาสก

๑. โมสกเศรษฐี

ในอดีตกาลโโมสกเศรษฐี เกิดในแคว้นอัลลกะปะ อยู่มาวันหนึ่ง เกิดทุกข์ภิกขภัยในแคว้นอัลลกะปะ เขาจึงพาบุตรและภรรยาไปยังเมืองโกสัมพีซึ่งเป็นเมืองที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์ การเดินทางใช้เวลานาน ทำให้เสบียงอาหารหมดลง ทำให้เขาและภรรยามีความลำบากมาก เขาจึงตัดสินใจทิ้งบุตรไว้ในระหว่างทาง ตัวเขาและภรรยาได้เดินทางต่อไปจนกระทั่งถึงเมืองโกสัมพี โดยได้ไปยังบ้านนายโคบาล และได้รับอาหารที่บ้านหลังนั้น ขณะนั้นที่บ้านของนายโคบาลได้จัดงานทำบุญ และได้นิมนต์พระปัจเจกพุทธเจ้ามาฉันภัตตาหาร ภายหลังที่ทำบุญเสร็จแล้ว นายโคบาลได้สั่งให้คนรับใช้นำอาหารไปให้สุนัขในบ้าน โโมสกเศรษฐีในขณะนั้นได้เห็นคนใช้ของนายโคบาลให้อาหารสุนัขก็เกิดความคิดในใจว่า สุนัขเป็นสัตว์เท่า ๆ ยังมีโอกาสได้รับอาหารที่ดีกว่าตนซึ่งเป็นมนุษย์จึงเกิดความคิดฉ้อฉล และภายหลังที่เขาได้ทานอาหารแล้วเกิดอาหารไม่ย่อย เพราะเขาอดอาหารมาหลายวัน ทำให้ทานอาหารมากเกินไป จึงทำให้เขาเสียชีวิตลง และหลังจากที่ตายไปแล้ว ได้ไปเกิดเป็นลูกสุนัขในบ้านนั้นเพราะมีจิตฉ้อฉลสุนัข ต่อมาภายหลังเมื่อสุนัขนั้นเติบโตขึ้นก็ได้ติดตามนายโคบาลไปยังสำนักของพระปัจเจกพุทธเจ้า ได้ฟังธรรม และอุปัฏฐาก พระปัจเจกพุทธเจ้า สุนัขนั้นจึงมีความรักต่อพระปัจเจกพุทธเจ้ามาก ต่อมาสุนัขตัวนั้น ก็ได้ทำหน้าที่รับส่งพระ

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘.

ปัจเจกพุทธเจ้ามาฉันอาหารที่บ้านนายโคบาล ด้วยอานิสงส์ที่สุนัขกระทำต่อพระปัจเจกพุทธเจ้า จึงส่งผลให้ไปเกิดเป็นเทพบุตรในเทวโลกจนตลอดอายุขัย จึงกลับมาเกิดในโลกมนุษย์ และได้ทำบุญถวายทานมากมาย จนในที่สุดได้บรรลุนิพพาน^{๔๓}

พระนางสามาวดีเข้ามาเกี่ยวข้องกับโสมสกุณศรี เมื่อพระนางและบิดามารดาอพยพหนีโรคระบาดในเมืองกัททวดีไปยังเมืองโกสัมพี โดยมีบิดาของพระนางหวังไปพึ่งโสมสกุณศรีซึ่งเป็นสหายที่ไม่เคยพบหน้ากัน แต่ในที่สุดบิดามารดาของพระนางได้เสียชีวิตก่อนที่จะได้พบกับโสมสกุณศรี และเมื่อโสมสกุณศรีได้ทราบเรื่องของพระนางก็รับมาเลี้ยงไว้เป็นธิดาของตน พระนางสามาวดีได้รับการเลี้ยงดูอย่างดี มีความเป็นอยู่อย่างสะดวกสบาย จนกระทั่งพระเจ้าอุเทนพระราชแห่งเมืองโกสัมพีได้เห็นพระนางและได้ขอพระนางจากโสมสกุณศรี จนในที่สุดพระนางได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน

๒. พระเจ้าอุเทน

พระเจ้าอุเทนพระราชแห่งเมืองโกสัมพีนั้น ในเบื้องต้นไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ในภายหลังเมื่อพระองค์หลงเชื่อพระนางมากันทิยา และคิดจะประหารชีวิตพระนางสามาวดี แต่ด้วยอำนาจแห่งเมตตาจิตของพระนางทำให้พระเจ้าอุเทนทำไม่สำเร็จและรู้จักผิดชอบชั่วดี พระนางสามาวดีจึงแนะนำให้พระเจ้าอุเทนเสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์แล้ว ก็ทรงเลื่อมใสและทรงกราบพูนถนอมนับถือพระพุทธองค์เป็นสรณะ ทรงถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์อยู่ตลอด ๗ วัน พระองค์ได้ปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้า จนในเวลาต่อมาพระเจ้าอุเทนได้กลายเป็นอุบาสก ผู้เจริญในพระพุทธศาสนา ในกรณีของพระเจ้าอุเทนนั้น พระนางสามาวดีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการชักนำให้พระเจ้าอุเทนสนใจนับถือพระพุทธศาสนา และเป็นอุบาสกที่สำคัญของพระพุทธศาสนาอีกพระองค์หนึ่ง

๒) อุบาสิกา

อุบาสิกา หมายถึง สตรีผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยคุณสมบัติของผู้ใกล้ชิดพระรัตนตรัย ถึงสรณะ ๓ ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่ระลึก อุบาสิกาจัดว่าเป็นพุทธสาวิกา หมายถึง สตรีผู้ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ได้เห็นแจ้งถวายทานด้วยสัมมัญญา เหมือนคนมองเห็นผลมะขามป้อมบนฝามือของตนฉะนั้น^{๔๔}

^{๔๓} พ.ร.อ. (ไทย) ๒/๑๐-๑๒.

คุณสมบัติที่สำคัญของอุบาสิก

๑. มีศรัทธา
๒. มีศีล ๕
๓. ไม่โกรธ
๔. มีความเพียร
๕. ประนินัตติสมาธิ
๖. ไม่ประมาท^{๔๔}

คุณสมบัติเหล่านี้ เป็นคุณสมบัติพื้นฐานทั่วไป ยังมีคุณธรรมอื่น ๆ ของอุบาสิกที่ต้องมี ต้องศึกษา เรียกว่า ธรรมของอุบาสิกที่ดี หรือองค์คุณของอุบาสิกอย่างเยี่ยม ได้แก่ (๑) มีศรัทธา (๒) มีศีล (๓) ไม่ถ่อมมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรมไม่เชื่อมงคล คือมุ่งหวังผลจากการกระทำและการงาน มิใช่จากโชคกลาง และสิ่งที่ตื่นกันว่ากลัวว่าศักดิ์สิทธิ์ (๔) ไม่แสวงหาทักษิณบุญคุณภายนอกคำสอนนี้ คือไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา (๕) กระทำความสนับสนุนในพระศาสนานี้เป็นเบื้องต้น คือชวนชวนในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา^{๔๖}

นอกจากนี้ ยังมีธรรมเพื่อความเจริญของอุบาสิกอีก ๗ อย่างได้แก่ (๑) ไม่ขาดการเยี่ยมเยือนพบปะภิกษุ (๒) ไม่ละเลยการฟังธรรม (๓) ศึกษาในอริยศีล (๔) มากด้วยความเลื่อมใสในภิกษุทั้งหลายทั้งที่เป็นเถระ นวกะและปุนกลาง (๕) ไม่ฟังธรรมด้วยตั้งใจจะคอยฟังโทษติเตียน (๖) ไม่แสวงหาทักษิณบุญคุณนอกหลักคำสอนนี้ (๗) กระทำความสนับสนุนบุคคลในพระศาสนาที่เป็นเบื้องต้น คือ ชวนชวนในการบำรุงพระพุทธศาสนา^{๔๗}

คุณสมบัติหรือองค์แห่งธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญดังกล่าวนี้นี้ ถือว่าเป็นพื้นฐานของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ในฐานะเป็นผู้ใกล้ชิดพระรัตนตรัยพึงมีพึงปฏิบัติ คุณสมบัติอย่างแรกคือความศรัทธานั่น ถ้าเป็นความศรัทธาอย่างเลือนลอย ศรัทธาอย่างมลาย ก็จะทำให้ผลเป็น

^{๔๔} อุปาสิกาคติ สรรณมณเณ อุปาสิกาสกฺขณณ จิตฺตา, พุ.วิ.อ. (บาลี) / ๖๔.

^{๔๕} พุ.วิ.อ. (ไทย) ๖๒, ๘๘/ ๑๔๔/ ๒๒๓.

^{๔๖} อัง ปญจก. (ไทย) ๒๑/๑๓๕/๒๕๒.

^{๔๗} อัง สตุตฺตก. (ไทย) ๒๑/๓๑/๔๗-๔๘.

ความเลื่อมมากกว่าความเจริญ เช่น อุบาสิกาซื้อสุพรรณพา หรืออุบาสิกาซื้อสัทธา ผู้มีความเลื่อมใสแบบงมงาย จะถวายเป็นการเสพเมถุนแก่ภิกษุ^{๔๘}

อุบาสิกาที่เกี่ยวข้องกับพระนางสามาวดี

นางขุชชุตตรา

นางขุชชุตตราเป็นหญิงรับใช้ของพระนางสามาวดี อัครมเหสีของพระเจ้าอุเทน แห่งกรุงโกสัมพี ปกติทุกวันนางขุชชุตตราจะนำดอกไม้ไปเป็นของส่วนตัววันละ ๔ กหาปณะ จากเงิน ๘ กหาปณะที่พระราชอาคันตุกะให้ไปเป็นค่าดอกไม้สำหรับพระนางสามาวดี ต่อมาวันหนึ่ง นางขุชชุตตราได้ไปช่วยถวายอาหารพระสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นประธาน และนางได้ฟังธรรมเทศนาจากพระพุทธรูปองค์ก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๔๙} นางขุชชุตตราได้แสดงธรรมที่ได้รับฟังมาให้พระนางสามาวดีและหญิงบริวารทั้งหมดฟัง จนพระนางสามาวดีและหญิงบริวารเหล่านั้นบรรลุโสดาบัน

พระนางมคันทิยา

พระนางมคันทิยาเป็นพระมเหสีอีกพระองค์หนึ่งของพระเจ้าอุเทน พระนางเกิดในครอบครัวพราหมณ์ในแคว้นกुरु พระนางมีรูปโฉมงามมากจนเป็นที่หมายปองของคนหนุ่ม ๆ ในตระกูลพราหมณ์ด้วยกัน แต่บิดาของพระนางคิดว่าลูกสาวตนควรจะมีคู่ครองที่เป็นบุรุษผู้สง่างาม พร้อมด้วยสติปัญญา ทรัพย์สมบัติ และชาติตระกูล ในที่สุดพระนางก็ได้เป็นพระมเหสีพระเจ้าอุเทน พระนางมคันทิยานั้นผูกใจเจ็บแค้นพระพุทธรูปเจ้า เมื่อเห็นพระนางสามาวดี ศรัทธาเลื่อมใสจึงหาทางกลั่นแกล้ง และใส่ร้ายโดยในตอนแรกหวังจะให้กระทบถึงพระพุทธรูปองค์ และเมื่อการใส่ร้ายพระนางสามาวดีครั้งแรกไม่เป็นผลสำเร็จ ทำให้พระนางมคันทิยายิ่งผูกใจเจ็บแค้นพระนางสามาวดี จึงพยายามทำร้ายพระนางสามาวดีถึงแก่ชีวิตในที่สุด

หญิงบริวาร

ชีวิตของพระนางสามาวดี ผูกพันกับหญิงบริวาร 500 คน ตั้งแต่ในอดีตชาติ เมื่อครั้งพระนางและหญิงบริวารเกิดอยู่ในพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพรหมทัต เมื่อพระราชานำหญิงเหล่านั้นไป เล่นน้ำทั้งวัน และรู้สึกหนาวจึงพากันก่อไฟที่กองหญ้าผิง พอไฟไหม้กองหญ้าหมด

^{๔๘} วิ.ม. (ไทย) ๑/๓๘-๓๙/๖๖-๖๗.

^{๔๙} อัง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๐/๓๔๔-๓๔๕.

ก็เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าถูกไฟไหม้ต่างตกใจกลัวตกลงโทษ จึงคิดทำลายหลักฐานโดยช่วยกันหาพื้นมาสูมนจนแน่ใจว่าพระปัจเจกพุทธเจ้าถูกไฟไหม้จนไม่เหลือซาก ผลกรรมในครั้งนั้นทำให้พระนางสามาวดี และหญิงบริวารถูกเผาอีกเป็นร้อยชาติ และในชาติปัจจุบันของพระนางก็มีหญิงบริวาร ๕๐๐ คน คอยปรนนิบัติรับใช้ ได้ฟังธรรมร่วมกันจนบรรลุโสดาบัน และในที่สุดก็ต้องสิ้นชีวิตในกองเพลิงร่วมกัน

จากการศึกษาประวัติของพระนางสามาวดีและความเกี่ยวข้องระหว่างพระนางสามาวดีกับบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา ทำให้ได้ข้อคิดจากการศึกษาเรื่องนี้สรุปได้ว่า

๑) การถือวาระของกษัตริย์ ในเรื่องการถือวาระของกษัตริย์นั้นจะเห็นว่าเมื่อพระมเหสีของพระเจ้าปรีณตปะตกอยู่ในอันตรายโดยถูกนกยักษ์จับตัวไปวางไว้บนคาบไม้สูง เมื่อมีบุรุษจะให้ความช่วยเหลือพระนางก็ยังลังเลที่จะรับความช่วยเหลือนั้น เพราะพระนางเข้าใจว่าผู้ที่ช่วยเหลือนั้นเป็นสามัญชน แสดงว่าสังคมของกษัตริย์ในสมัยนั้นถือเรื่องวาระเป็นเรื่องสำคัญ แม้จะอยู่ในภาวะที่คับขันและอาจเป็นอันตรายถึงชีวิตแต่ก็ยังคงยึดถือธรรมเนียมของกษัตริย์

๒) กฎแห่งกรรม ในประวัติของโฆสกะเศรษฐีตอนหนึ่งแสดงให้เห็นกฎแห่งกรรมว่าใครทำกรรมเช่นใดย่อมได้รับผลกรรมเช่นนั้น โดยเห็นได้จากการที่นายโฆสกะถูกจ้องทำร้ายจนเกือบเสียชีวิตหลายครั้ง เพราะในอดีตชาติเขาได้ทิ้งลูกไว้จนเสียชีวิต เมื่อมาเกิดเป็นทารกจึงต้องชดใช้กรรมดังกล่าว

๓) การใกล้ชิดกันของหญิงชายเป็นอุปสรรคต่อการประพฤติพรหมจรรย์ การที่พระราชอัธลกับปะสละราชสมบัติออกผนวชเป็นฤๅษีเพราะเกิดความเบื่อหน่ายในราชสมบัติและวิถีปฏิบัติของฆราวาส ต้องการปฏิบัติธรรมด้วยความสงบแต่เมื่อท่านได้ช่วยพระมเหสีของพระเจ้าปรีณตปะไว้และอยู่ด้วยกัน ในที่สุดทั้งสองพระองค์ก็ได้อยู่ด้วยกันฉันท์สามีภรรยา ดังนั้นการใกล้ชิดกันของหญิงชายจึงเกิดเป็นความสัมพันธ์แบบชั่วสาวได้ง่าย ในพระวินัยของพระพุทธศาสนาจึงมีข้อบัญญัติไม่ให้ภิกษุอยู่ในที่รโหฐานสองต่อสองกับสตรีก็เพราะต้องการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเช่นนี้

บทที่ ๓

วิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดีที่มีต่อพระพุทธศาสนา ในฐานะเอตทัคคะด้านเมตตา

การที่พระพุทธศาสนาได้มีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่ครั้งอดีตและสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ พุทธบริษัททั้ง ๔ อันได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ต่างก็มีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่คำสอนและอุปถัมภ์บำรุงส่งเสริมพระศาสนาให้มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นสืบมาโดยลำดับ

๓.๑ บทบาททั่วไปในการให้การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา

อุบาสิกาเป็นสาวกกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทช่วยส่งเสริมสนับสนุนพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก จะเห็นได้จากบทบาทในการอุปถัมภ์พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ เช่น การอุปถัมภ์พระภิกษุสงฆ์ด้วยปัจจัยสี่ บทบาทในการช่วยเหลือจัดเตรียมการถวายทาน บทบาทในการเอื้อเฟื้อพระสงฆ์ในการปฏิบัติธรรม รวมทั้งบทบาทในการปฏิบัติธรรม การแสดงธรรม และเผยแผ่คำสั่งสอน การชักชวนให้ฟังธรรม และบทบาทในการช่วยเหลือผู้อื่นหรือการสังคมสงเคราะห์ พระนางสามาวดี เป็น ๑ ใน ๑๐ อุบาสิกา ที่ได้รับการยกย่องเป็นเอตทัคคะมีบทบาทในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ดังจะได้กล่าวถึงบทบาทที่สำคัญของพระนางในรายละเอียดต่อไป

๓.๑.๑ บทบาทการช่วยเหลือสังคม

พระนางสามาวดี ซึ่งอพยพพร้อมด้วยบิดามารดาไปยังกรุงโกสัมพีเพื่อหนีภัยจากอหิวาตกโรคไปพึ่งโสมกเศรษฐีผู้เป็นสหายที่ไม่เคยเห็นหน้ากันของบิดา เมื่อไปถึงเมืองโกสัมพีนางได้ไปรับอาหารในโรงทานของโสมกเศรษฐี วันแรกนางไปรับอาหารมา ๓ ส่วน วันที่สองนางไปรับอาหารมา ๒ ส่วน และวันที่ ๓ นางไปรับอาหารมา ๑ ส่วน คนแจกอาหารสงสัยการกระทำของนางจึงสอบถาม นางจึงเล่าให้ฟังว่าวันแรกมีอยู่ด้วยกัน ๓ คน จึงรับอาหารไป ๓ ส่วน แต่เวลานี้บิดามารดาเสียชีวิตแล้ว จึงรับอาหารแค่เพียง ๑ ส่วนเพื่อตนเท่านั้น เมื่อ

เรื่องราวของนางทราบไปถึงโสมกเศรษฐีจึงได้รับนางสามาวดีให้อยู่ในฐานะธิดาของตน และจัดให้มีหญิงบริวารรับใช้ ๕๐๐ คน นางสามาวดีเป็นคนฉลาด เมื่อเห็นว่าการแจกทานในโรงทานของโสมกเศรษฐีวุ่นวายสับสนและเสียงดัง จึงจัดให้สร้างโรงทานให้คนเข้าออก ในเวลารับประทานอาหารได้สะดวก ให้มีระเบียบ ไม่ให้เกิดเสียงดังเพราะแย่งอาหารกัน นางได้ช่วยเหลือผู้ที่มารับอาหารให้มีความสะดวกทั่วถึง ทั้งเป็นการสร้างความ มีระเบียบวินัย ให้เกิดขึ้นในสังคมนั้น^๑

๓.๑.๒ บทบาทด้านการถวายทาน

พระนางสามาวดี ได้ศรัทธาเลื่อมใสคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อได้ฟังธรรมที่นางขุชชุตตราแสดงให้ฟัง พระนางและหญิงบริวารได้บรรลุโสดาปัตติผล และจากนั้นได้ถือศีลปฏิบัติธรรมโดยเคร่งครัด แม้จะถูกพระนางมาคันทิยามเหสีอีกองค์หนึ่งของพระเจ้าอุเทนใช้เป็นช่องทางใส่ร้าย พระนางสามาวดีก็ไม่ได้ลดความเชื่อมั่นศรัทธาในพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด พระนางเคยออกปากขอให้นางขุชชุตตรานำพระนางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แต่นางขุชชุตตราช่วยไม่ได้ เพราะพระนางสามาวดีเป็นมเหสีของพระราชา จึงไม่สามารถออกนอกพระราชวังโดยพลการได้ ในขณะที่พระเจ้าอุเทนพระสวามีก็ยังมิได้ศรัทธาเลื่อมใสพระพุทธศาสนา ต่อมาเมื่อพระนางมาคันทิยาใส่ความให้พระเจ้าอุเทนเชื่อว่าพระนางสามาวดีคิดจะประทุษร้ายต่อพระองค์ พระเจ้าอุเทนจึงลงโทษพระนางโดยการประหารชีวิต แต่ไม่สำเร็จเพราะอำนาจแห่งเมตตาจิตของพระนาง และในที่สุดพระนางสามาวดีก็สามารถชักนำให้พระเจ้าอุเทนเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และเป็นอุบาสกที่สำคัญพระองค์หนึ่งของพระพุทธศาสนา พระนางสามาวดีจึงมีโอกาสดำเนินการถวายทานโดยพระนางได้อาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ ๕๐๐ รูป ไปฉันภัตตาหาร ในพระราชวังเป็นประจำ^๒ นอกจากนั้นพระนางยังได้ถวายจีวรแก่พระอานนท์ ๕๐๐ ผืน ซึ่งพระอานนท์ได้นำผ้าเหล่านั้นแจกจ่ายแก่ภิกษุอื่น ๆ^๓

^๑ อกุ.เอกก. (บาลี) ๑/๒๖๑/๓๗๘.

^๒ พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๕๕.

^๓ ดูรายละเอียดใน วิ.จู. (ไทย) ๓/๖๓, พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๕๕-๕๖.

๓.๒ แนวคิดเฉพาะในฐานะเอตทัคคะ ด้านการเป็นอยู่ด้วยการเจริญเมตตาจิต

เอตทัคคะ หมายถึงตำแหน่งอันยอดเยี่ยมที่พระพุทธเจ้าประทานให้แก่พุทธสาวก หรือพุทธสาวิกา ผู้มีความสามารถ มีความชำนาญเป็นเลิศ เป็นการเฉพาะด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ได้รับตำแหน่งนั้น ๆ ในการยกย่องอุปาสิกาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงการทำความดีของอุปาสิกานั้นเป็นสำคัญ พระองค์ทรงพิจารณาแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะโดยการพิจารณาประเด็นสำคัญ คือ^๔

๑. การให้ทาน เป็นการให้ปัจจัยที่ควรให้เพื่อประโยชน์แก่ผู้รับ ซึ่งนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อุปาสิการู้จักการเสียสละสิ่งของที่ตนมีอยู่ให้แก่ผู้อื่น เป็นการลดความตระหนี่เป็นการกำจัดกิเลสเพื่อที่จะสร้างความดีให้สูงขึ้น ความดีในการให้ทานนี้ อุปาสิกาที่ได้รับการยกย่องว่าได้ทำอย่างยิ่งใหญ่ และทำไปด้วยความเลื่อมใสเป็นเวลานาน คือนางวิสาขามหาอุปาสิกา นางสุปปาวสา

๒. การให้ความสงเคราะห์ หมายถึงการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเกื้อกูล เป็นการให้ความอุปถัมภ์ช่วยเหลือบุคคลที่เดือดร้อนให้ได้รับความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น การสงเคราะห์นี้เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้อุปาสิกามีจิตใจเมตตา โอบอ้อมอารี มีความคิดที่จะช่วยเหลือผู้อื่น และสร้างความดีต่อไป อุปาสิกาที่ได้รับการยกย่องคือ พระนางสามาวดี นางสุปปิยา

๓. การมีความเลื่อมใส หมายถึง ความมีศรัทธา มีความเชื่อมั่นเห็นคุณค่าในสิ่งที่ตนทำ จึงได้แสดงความเลื่อมใสนั้นออกมาทางกาย วาจา ใจ ด้วยกิริยาสุภาพ อ่อนน้อม อุปาสิกาที่ได้รับการยกย่องคือ นางสุชาดา นางกาติยานี นกุลมาตา กาลิอุปาสิกา

๔. การมีปัญหา หมายถึงความรอบรู้ในสิ่งทั้งปวงที่ควรรู้ หรือจำเป็นต้องรู้ ซึ่งเกิดจากการฟังหรือการอ่าน แล้วนำมาคิดใคร่ครวญ จนเกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง มีไหวพริบในการนำไปแสดงธรรมได้อย่างยอดเยี่ยม อุปาสิกาที่ได้รับการยกย่องคือนางขุชชุตตรา อุตหรานันทมาตา

นอกจากนี้ยังมีเหตุผลที่สนับสนุนการยกย่องสาวกไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ คือ

๑. อตุลุปปตฺติโต คือ การยกย่องตามเรื่องราวที่เกิดขึ้น หมายถึงการยกย่องเมื่อพุทธสาวกหรือพุทธสาวิกานั้นได้แสดงความสามารถที่ตนมีอยู่สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

^๔ อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘/๑๑๒.

^๕ อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๘-๒๖๓/๓๒-๓๓.

๒. อากมนโต คือ การยกย่องตามผลบุญที่สะสมแต่อดีตชาติโดยจิตปรารถนา โดยที่พุทธสาวกหรือพุทธสาวิกานั้นได้สะสมผลบุญเอาไว้มากในอดีตชาติที่ผ่านมา พร้อมทั้งตั้งจิตปรารถนาที่จะได้รับตำแหน่งนั้น ซึ่งตนได้เคยเห็นแล้วในอดีตชาติ

๓. จินณวสีโต คือ การได้รับการยกย่องตามความเชี่ยวชาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ

๔. คุณาติเรกโต คือ การได้รับการยกย่องตามที่มีความสามารถเหนือกว่าบุคคลอื่น ๆ ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

พระสาวกพระสาวิกบางท่านได้รับตำแหน่งเอตทัคคะเพราะเหตุอย่างเดียว บางท่านได้เพราะเหตุ ๒ อย่าง บางท่านได้เพราะเหตุ ๓ อย่าง^๖

ในกรณีของอุบาสิกทั้ง ๑๐ คน ที่ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะนั้น ทุกคนล้วนแต่ได้ตั้งความปรารถนามาตั้งแต่อดีตชาติมาแล้วทั้งสิ้น สำหรับในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงรายละเอียดเฉพาะพระนางสามาวดี

ในอดีตชาติ พระนางสามาวดีเกิดในเรือนตระกูลเศรษฐี ในเมืองหังสวาทินคร ในสมัยของพระพุทธเจ้า พระนามว่า ปทุมุตตระ นางได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า และเห็นพระองค์ทรงสถาปนาอุบาสิกผู้หนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ทางด้านเป็นผู้เลิศในทางอยู่ด้วยเมตตา นางมีจิตปรารถนาตำแหน่งนั้นและบรรลุนิพพานในอนาคต จึงทำบุญถวายทานเป็นอันมาก จากชาตินั้นนางได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในเทวโลกและโลกมนุษย์นาน เป็นเวลา ๑ แสนกัป ต่อมาได้เกิดในมนุษย์โลก ได้รับความสำเร็จดังที่ได้ตั้งจิตปรารถนาทุกประการ^๗

ในชาติปัจจุบัน พระนางสามาวดี เป็นชาวเมืองภัททวดีในแคว้นอังคะ กำเนิดในตระกูลเศรษฐี พระนางได้อภิเษกเป็นอัครมเหสีของพระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพี พระนางเป็นผู้มีความตั้งใจในการสร้างกรรมดีตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าในอดีต ได้สะสมคุณความดีที่เป็นนิสสัย ได้อบรมกุศลจริยามาบริบูรณ์โดยตลอด จนได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในด้านอยู่ด้วยความเมตตาดังที่ได้ตั้งความปรารถนาไว้

๓.๒.๑ แนวความคิดเรื่องเมตตาในทางพระพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญของเมตตาไว้มาก ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงอานิสงส์ของเมตตาไว้หลายแห่ง เช่น

^๖ อัง.เอกก.อ. (บาลี) ๓๒/๒๒๓-๒๒๔.

^๗ อัง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๖๑/๓๖๕-๓๕๐.

ในวินัยปิฎก จุฬวรรค^๔ มีเรื่องกฤษกรูปหนึ่งถูกงัดกรรมภาพ พระพุทธเจ้าทรงทราบแล้วมีรับสั่งว่ากฤษกรูปนั้นไม่ได้แผ่เมตตาจิต ให้ตระกูลพญางู ๔ ตระกูล เพราะถ้ากฤษกรูปนั้นแผ่เมตตาให้ตระกูลพญางูทั้ง ๔ ก็จะไม่ถูกงัดถึงแก่กรรมภาพ ตระกูลพญางูทั้ง ๔ ตระกูล คือ ๑. ตระกูลพญางูชื่อวิรูปักษ์ ๒.ตระกูลพญางู ชื่อเอราปถะ ๓. ตระกูลพญางูชื่อนัพยานุตร ๔. ตระกูลพญางูชื่อกัญหาโคตมกะ พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้กฤษกรูปทั้งหลายแผ่เมตตาจิตในตระกูลพญางูทั้ง ๔ เพื่อคุ้มครองตน เพื่อรักษาตน เพื่อป้องกันตน พระพุทธองค์ได้ตรัสวิธีแผ่เมตตาให้ตระกูลพญางูเป็นคาถาความว่า

เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญางูวิรูปักษ์
 เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญางูเอราปถะ
 เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญางูณัพยานุตร
 เราขอมีเมตตาต่อตระกูลพญางูกัญหาโคตมกะ
 เราขอมีเมตตาต่อเหล่าสัตว์ที่ไม่มีเท้า
 เราขอมีเมตตาต่อเหล่าสัตว์สองเท้า
 เราขอมีเมตตาต่อเหล่าสัตว์สี่เท้า
 เราขอมีเมตตาต่อเหล่าสัตว์หลายเท้า
 สัตว์ไม่มีเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
 สัตว์สองเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
 สัตว์สี่เท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
 สัตว์หลายเท้าอย่าได้เบียดเบียนเรา
 ขอสรรพสัตว์ที่มีลมหายใจ
 ขอสรรพสัตว์ที่มีชีวิตทั้งมวล จงประสบความเจริญ
 ความเลวร้ายใด ๆ อย่าได้มาแผ้วพานสัตว์ใด ๆ เลย

พระพุทธเจ้ามีพระคุณหาประมาณไม่ได้ พระธรรมมีพระคุณหาประมาณไม่ได้ พระสงฆ์มีพระคุณหาประมาณไม่ได้ สัตว์เลื้อยคลานทั้งหลาย คือ งู แมลงป่อง ตะขาบ แมงมุม ตั๊กแตน หนู มีคุณก็ยังีมีประมาณกำหนดได้ เราทำการรักษาแล้ว ทำการป้องกันแล้ว ขอหมู่มสัตว์

^๔ วิ.ญ. (ไทย) ๓/๒๕๑/๑๔-๑๖.

ผู้มีชีวิตจงหลีกเลี่ยงไป เรานั้นขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาค ขอนอบน้อมพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้ง ๓ พระองค์

ในวินัยปิฎก จุฬวรรค ทุติยภาณวาร นาฬาคีรีเปสนะ^{๙๙} มีเรื่องที่ช้างคู่ร้ายกลับกลายเป็นช้างหมดพยศด้วยพระเมตตาของพระพุทธเจ้าซึ่งพอสรุปความได้ว่า พระเทวทัตต้องการจะปลงพระชนม์พระพุทธเจ้าจึงให้ปล่อยช้างนาฬาคีรีซึ่งคู่ร้าย ชอบฆ่าคน เพื่อให้ทำร้ายพระพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์พร้อมภิกษุหลายรูป ช้างนาฬาคีรี เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จดำเนินมาแต่ไกล ก็ขึงวง หูชัน หางชี้ วิ่งตรงเข้าหาพระพุทธเจ้า ภิกษุทั้งหลายได้กราบทูล ขอพระพุทธเจ้าเสด็จกลับ

พระพุทธเจ้ารับสั่งบอกภิกษุทั้งหลายไม่ให้กลัว ไม่มีใครจะปลงพระชนม์ของพระองค์ได้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายจะไม่ปรินิพพานด้วยความพยายามของผู้อื่น

ประชาชนพากันหนีขึ้นไปบนที่พักของตน คอยดูสงครามระหว่างพระพุทธเจ้ากับช้าง พระพุทธเจ้าทรงแผ่เมตตาจิตไปยังช้างนาฬาคีรี พอช้างนาฬาคีรีได้สัมผัสกระแสเมตตาจิตของพระพุทธองค์ ก็ลดวงลง แล้วเข้าไปหาพระพุทธเจ้า ยืนอยู่ตรงพระพักตร์ พระพุทธเจ้าทรงยกพระหัตถ์ขวาลูบกระพองช้างนาฬาคีรี พลังตรัสสอนช้างนาฬาคีรี เป็นคาถาความว่า

กุญชรเอ๋ย เจ้าอย่าคิดทำร้ายพระพุทธเจ้า
 กุญชรเอ๋ย การคิดทำร้ายพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 เป็นเหตุแห่งความทุกข์
 กุญชรเอ๋ย ผู้นำพระพุทธเจ้า
 จากชาตินี้ไปสู่ชาติหน้า จะไม่มีสุคติภูมิเลย
 เจ้าอย่ามัวเมา อย่าประมาท
 เพราะคนผู้ประมาทย่อมไม่ไปสุคติ
 เจ้านี้แหละจักกระทำเหตุให้เจ้าเดินทางไปสู่สุคติ

ทันใดนั้น ช้างนาฬาคีรีเองวางสับละออธูลีที่ใกล้พระบาทของพระพุทธองค์ แล้วพ่นลงบนกระหม่อมของตน ย่อตัวถอยออกไปชั่วระยะเห็นพระองค์ ลำดับนั้นช้างนาฬาคีรีได้กลับไปโรงช้าง ยืนอยู่ที่เดิม

^{๙๙} พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๓ องค์ ปรากฏพระนามในอาฏานาฏิยสูตร พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ดังนี้ (๑) พระวิปัสสีพุทธเจ้า (๒) พระสิขีพุทธเจ้า (๓) พระเวสสพุทธเจ้า (๔) พระกกุสันธพุทธเจ้า (๕) พระโกนาคมนพุทธเจ้า (๖) พระกัสสปพุทธเจ้า (๗) พระอังกิรพุทธเจ้า.

^{๙๙} วิ.จ. (ไทย) ๓/๓๔๒/๑๕๖-๑๕๗.

จากตัวอย่างที่ยกมาจากพระไตรปิฎกจะเห็นว่า เมตตาจิตช่วยให้ผู้มีเมตตาพ้นจากภัยอันตรายทั้งหลายได้

นอกจากเมตตาจิตจะช่วยมนุษย์ให้แคล้วคลาดปลอดภัย จากอันตรายทั้งปวงแล้ว การเจริญเมตตาโดยที่มีการกระทำทางกาย วาจา ใจ ประกอบด้วยเมตตา ยังเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญอย่างเดียว ในเพื่อนพรหมจารีทั้งต่อหน้าและลับหลัง^{๑๑}

ในสูตรต้นปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค^{๑๒} พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงผลแห่งเมตตาแก่ภิกษุทั้งหลายพอสรุปได้ว่า

ผู้ที่ให้ทานประมาณ ๑๐๐ หม้อใหญ่ในเวลาเช้า ในเวลาเที่ยง ในเวลาเย็น ผู้ที่เจริญเมตตาจิต ในเวลาเช้า ในเวลาเที่ยง ในเวลาเย็น อย่างน้อยเพียงขณะการหยคน้ำนมโค^{๑๓} การเจริญเมตตาจิตนี้มีผลมากกว่าทานที่บุคคลให้ทั้ง ๓ เวลานั้น

ในพระสูตรต้นปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกาทสกนิบาต^{๑๔} พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอานิสงส์แห่งเมตตาเจโตวิมุตติให้ภิกษุทั้งหลายฟังพอสรุปได้ว่า

เมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มาก เป็นอุบาย เป็นที่ตั้ง ตั้งมั่น สังสม ประณีตแล้ว ฟังหวังได้อานิสงส์ ๑๑ ประการคือ หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาทั้งหลายรักษา ไฟ ยาพิษ หรือศัตรา กล้ำกรายไม่ได้ จิตตั้งมั่นได้เร็ว สิ้นน้ำสลดใส ไม่หลงลืมสติตาย เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษ^{๑๕} ย่อมเข้าถึงพรหมโลก

ในพระสูตรต้นปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต^{๑๖} พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงผลแห่งการเจริญเมตตาเพียงชั่วสวดกลืนหอมว่ามีมากกว่าการให้มหาทานจนกระทั่งมากกว่าการถึงพระรัตนตรัย แก่อนาถบิณฑิกเศรษฐีพอสรุปความได้ว่า

เวลามพราหมณ์ให้มหาทาน คือถาดทองคำรูปไข่ ๘๔,๐๐๐ ถาด ถาดรูปไข่ทองคำ ๘๔,๐๐๐ ถาด ถาดสำริดใส่เงิน ๘๔,๐๐๐ ถาด ช้าง ๘๔,๐๐๐ เชือก ประดับทองคำ มีธง

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๑/๘๗-๘๘.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒๖/๓๑๕.

^{๑๓} เพียงเพราะการหยคน้ำนมโค หมายถึงการรดนมโคครั้งเดียว หรือการใช้นิ้วมือ ๒ นิ้วจับก้อนของหอม แล้วสวดมนต์ครั้งเดียว ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๒๒๖/๒๔๘

^{๑๔} อัง.เอกก. (ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕-๔๒๖.

^{๑๕} คุณวิเศษ ในที่นี้หมายถึงอรหัตผล, อัง.เอกาทสก.อ. (บาลี) ๓/๑๕/๓๘๕.

^{๑๖} อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๔๓๑-๔๓๔.

ทองคำ คลุมข่ายทองคำ แม่โคนม ๘๔,๐๐๐ ตัว หญิงสาว ๘๔,๐๐๐ คน สวมแก้วมณีและแก้ว
กุณฑล บัลลังก์ ๘๔,๐๐๐ ที่ ลาดด้วยผ้าโกเชาว์^{๑๑} ลาดขนแกะสีขาว ลาดขนแกะลายดอกไม้
ลาดหนังชะมด ผ้า ๘๔,๐๐๐ พับ

ถวายทานแก่โสดาบันผู้เดียว มีผลมากกว่าที่เวลามพราหมณ์ ให้มหาทาน

ถวายทานแก่สกทาคามีผู้เดียว มีผลมากกว่าการถวายทานแก่โสดาบันตั้งร้อยท่าน

ถวายทานแก่อนาคามีผู้เดียว มีผลมากกว่าการถวายทานแก่สกทาคามีตั้งร้อยท่าน

ถวายทานแก่อรหันต์ผู้เดียว มีผลมากกว่าการถวายทานแก่อนาคามีตั้งร้อยท่าน

ถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์เดียว มีผลมากกว่าการถวายทานแก่อรหันต์
ตั้งร้อยท่าน

ถวายทานแก่พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นประธาน มีผลมากกว่าการถวายทานแก่พระ
ปัจเจกพุทธเจ้าตั้งร้อยท่าน

ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน มีผลมากกว่าการถวายทานแก่
พระพุทธเจ้า

การสร้างวิหารอุทิศถวายพระสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ มีผลมากกว่าการถวายทานแก่
ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน

การที่บุคคลจิตมีความเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ
มีผลมากกว่าการที่บุคคลสร้างวิหารอุทิศถวายสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔

การที่บุคคลจิตมีความเลื่อมใส สมาทานสิกขาบท คือ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้น
จากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติดิโนกาม งดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการ
เสพของมึนเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท มีผลมากกว่าที่บุคคลมีจิต
เลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ

การที่บุคคลเจริญเมตตา อย่างน้อยชั่วสุดคมกลั่นหอม มีผลมากกว่าที่บุคคลมีจิต
เลื่อมใสสมาทานสิกขาบท คือการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้นนั้น

จากตัวอย่างที่ยกมาจากพระไตรปิฎก แสดงให้เห็นว่า เรื่องของความเมตตาใน
พระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องสำคัญที่พระพุทธองค์เน้นย้ำ ให้พุทธบริษัทได้ปฏิบัติตาม

^{๑๑} ผ้าโกเชาว์ หมายถึง ผ้าที่ทำด้วยขนแพะหรือขนแกะพื้นใหญ่ มีขนยาวไม่เกิน ๔ นิ้ว, วิ.อ. (บาลี)

พระองค์ทรงชี้ให้เห็นถึงอันสงฆ์ของความเมตตาในการป้องกันภัยให้กับตน ความเมตตาเป็นองค์ประกอบเพื่อความเจริญ และอันสงฆ์ของความเมตตาที่ยิ่งกว่าการให้มหาทาน

ในพระสูตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก^{๑๘} มีเรื่องการทำบุญเมตตาบารมีของสุวรรณสามโพธิสัตว์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความมีเมตตาจิตจะทำให้ชีวิตสุขสบายได้โดยไร้ภัยอันตรายใด ๆ เมตตาจิตเป็นธรรมที่เป็นเกราะป้องกันภัย เรื่องราวในชาดกมีดังนี้ สุวรรณสามเลี้ยงดูบิดามารดาของตนซึ่งเสียชีวิตในป่า และเนื่องจากเป็นผู้มีเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น หมูเนื้อก็เดินตามแวดล้อมไปในที่ต่าง ๆ วันหนึ่งถูกพระเจ้ากรุงพาราณสีชื้อกปล้นภัยด้วยธนูด้วยเข้าพระทัยผิด ภายหลังเมื่อทราบว่าเป็นมาณพผู้เลี้ยงมารดา ก็สลดพระทัยจึงไปงุมมารดาบิดาของสุวรรณสามมา มารดาบิดาของสุวรรณสามก็ตั้งสัจจกิริยาอัญญความดีของสุวรรณสาม ขอให้พิชของลูกศรหมดไป สุวรรณสามพินาศสันตติ นี่เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของผลดีของการมีเมตตา

เมตตาบารมี เป็นบารมีที่สร้างได้ไม่ยากนัก เพราะบุคคลส่วนมากไม่มีความอิสระ เนื่องจากต้องตกเป็นทาสของอารมณ์ที่เกิดจากทวารทั้ง ๖^{๑๙} ฉะนั้นความวุ่นวายจึงมักเกิดขึ้นเสมอ ทำให้ขาดความเมตตาที่มีความประสงค์ดีต่อกันและกัน ดังนั้นเพื่อให้เมตตาธรรมนี้เกิดขึ้นและดำรงคงเจริญอยู่ในขั้นสันดาน จึงจำต้องหมั่นแผ่เมตตาให้แก่ปวงสัตว์โดยไม่มี การกำหนดขีดคั่นประการใด

เมตตาบารมี เป็นความรักที่เกิดขึ้นโดยมิได้เกี่ยวแก่ค้นหาเป็นเหตุ ความรักใคร่เอ็นดูต่อลูกหลาน ญาติพี่น้อง ภริยาสามี เหล่านี้เป็นความเมตตาธรรมดาสามัญ มิใช่เมตตาบารมี เพราะเมตตานี้เกิดจากจากค้นหาปะมะ^{๒๐} คือความรักด้วยค้นหา จึงเกิดเมตตาขึ้นในวงแคบ โดยเฉพาะพวกของตัว

เมตตาเกิดขึ้นมาได้ ก็ด้วยมีทานเป็นสิ่งอุปการะเกื้อหนุน เพราะผู้ที่ยากจนก็มักจะคิดเสียว่า ไม่มีใครเขาจะรักใคร่ใคร่ดีต่อคนยากจนเช่นเรา เราก็ไม่จำเป็นต้องรักคนอื่น ดังนี้เมตตาจึงไม่เกิด ส่วนผู้ที่มีทรัพย์มักจะได้รับความเคารพนับถือ เนื่องมาจากทานบารมีเป็นปัจจัย

^{๑๘} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๕๖/๑๑๕.

^{๑๙} ทวารทั้ง ๖ หมายถึง ทางรับรู้อารมณ์ มี ๖ คือ ๑.จักขุทวาร ทางตา ๒.โสตทวาร ทางหู ๓.ฆานทวาร ทางจมูก ๔.ชีวาทวาร ทางลิ้น ๕.กายทวาร ทางกาย ๖. มโนทวารทางใจ, (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๒-๓๓.

^{๒๐} เป็นการรักใคร่ชื่นชม ด้วยการยึดถือว่าเป็น บิดา มารดา บุตรธิดา ภรรยา สามี ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และแยกจากกันไม่ได้ จึงได้ชื่อว่าเป็นเมตตาเทิยม.

เมตตาบารมีเป็นองค์ธรรม ได้แก่ อโทสเจตสิกนั้น พึงเข้าใจว่า อโทสเจตสิกทั้งหมดนั้น ไม่ได้เป็นเมตตาทุกครั้งไป อโทสจะเป็นเจตสิกที่ประกอบกับโสภณจิต^{๒๙} ทั่วไปได้อยู่แล้ว เพียงแต่สวคมนต์ ไหว้พระ ใสบาตร รักษาศีล อ่านหนังสือธรรมะ เหล่านี้เป็นจิตมหากุศล อโทสเจตสิกก็เข้าประกอบอยู่ทุกขณะ แต่ว่าขณะนั้น เมตตาไม่มี ไม่ประกอบ เพราะเมตตานั้น นอกจากไม่โกรธ ไม่เกลียดชังแล้ว ยังประสงค์ให้สัตว์ทั้งหลายมีความสุขอีกด้วย เช่น เมื่อถูกทำร้าย ก็ไม่โกรธผู้ทำร้าย เพราะคิดว่าเป็นกรรมของตนจึงถูกทำร้าย แค่นี้เป็น อโทส แต่ถ้าผู้ถูกทำร้ายไม่โกรธ แล้วยังแผ่เมตตาให้ผู้ลอบทำร้ายว่าจงหมดเวรหมดกรรมกันเสีย ทิขออย่าให้ถูกจับและได้รับโทษเลย จงปลอดภัยและมีความสุขต่อไปเถิด คิดได้ดังนี้เป็นเมตตา มีอานิสงส์สูงกว่าอโทสมากนัก แต่ว่าผู้ที่ถึงขั้นนี้หาได้ยากมาก นอกจากจะได้ฝึกฝนอบรมมาเป็นอย่างดีแล้ว

ก่อนฝึกแผ่เมตตา พึงทราบว่าเมตตานี้ทำลายโทสะ และเมตตานี้เป็นที่ตั้งมั่นแห่งขันติ โทษของโทสะทำให้ขุ่นมัว กัดกรุ่น ร้าวร้อน กินไม่ได้ นอนไม่หลับ ถ้าไม่มีความยับยั้งใจแล้ว ก็ถึงขั้นทำลาย ทำร้ายผู้อื่น ตลอดจนทำร้ายตนเอง ทำลายทั้งทรัพย์สินสมบัติ ชีวิตและคุณงามความดี

คุณของขันติ ทำให้มีความอดทน อดทนต่อความยากลำบากตรากตรำ อดทนต่อความเจ็บใจ อดทนต่อความทุกข์เวทนา อดทนต่อความชั่วร้ายของกิเลส

เมื่อเห็นโทษของโทสะ และคุณของขันติแล้ว ก็ฝึกแผ่เมตตา โดยมีข้อที่พึงกำหนดดังต่อไปนี้ จะเป็นข้อใดแต่เพียงข้อเดียวก็ได้ คือ ผู้ที่มีความเมตตา และแผ่เมตตาได้อย่างสะดวกใจนั้น จะต้องหมั่นฝึกตนอยู่เสมอ ในขั้นต้นจะต้องฝึกแผ่เมตตาให้แก่ตนเองก่อน เพื่อให้เป็นสัจจิปยานว่าตนเองปรารถนาสุข เกลียดทุกข์ ต้องการมีอายุยืนและกลัวตายฉันใดผู้อื่นก็ฉันนั้น ฝึกทำแบบนี้บ่อย ๆ เข้า เมตตาจิต ก็จะเกิดขึ้นมาได้โดยง่าย

เมื่อแผ่เมตตา ให้แก่ตนเองได้คล่องด้วยความสะดวกใจแล้ว ก็พยายามแผ่เมตตาให้เป็นวงกว้าง ไปตามลำดับ คือ

- ก. อัดตะ แผ่เมตตาให้แก่ตนเอง
- ข. ปิยะ แผ่เมตตาให้แก่ผู้ที่รักใคร่
- ค. มัชฌัตตะ แผ่เมตตาให้แก่ผู้ที่ไม่รักไม่ชัง
- ง. เวกี แผ่เมตตาให้แก่ผู้ที่เป็นศัตรู

^{๒๙} จิตที่มีเจตสิกเกิดร่วมสมัย.

ในการแผ่เมตตาฉันนั้น บุคคลที่ควรแผ่เมตตา ให้ก่อนคือตนเอง โดยการแผ่เมตตาว่า ขอเราจงมีความสุขเถิด ขอเราจงปราศจากทุกข์เถิด การแผ่เมตตาให้แก่ตนเองก่อน ก็เพื่อจะได้เป็นพยานว่า เรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่น สัตว์อื่นก็ฉันนั้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “มองดูไปทั่วทิศแล้ว พิจารณาไม่เห็นใคร อันจะเป็นที่รัก ยิ่งไปกว่าตัว คนอื่น สัตว์อื่นก็ย่อมรักตนเองมากเหมือนกัน”^{๒๒}

เพราะฉะนั้น ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น และเมื่อทำตนเป็นพยานแล้วดังนี้ การที่จะแผ่เมตตาไปยังผู้อื่น ก็จะสะดวกมากขึ้น

ขั้นตอนของการเจริญเมตตา คือ หลังจากเจริญเมตตาในตนแล้ว จึงเจริญไปในบุคคล ๔ ประเภท เริ่มตั้งแต่คนที่รัก คนที่เป็นกลาง ๆ คนที่เกลียดชังกัน และคนที่เป็นศัตรูกัน โดยลำดับ สำหรับคน ๔ ประเภทนั้น คนที่รักใคร่กัน และคนที่เป็นกลาง ๆ กับเรา สามารถเจริญเมตตาได้โดยง่าย แล้วเกิดความเห็นอกเห็นใจ ว่าเป็นเพื่อนร่วม เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน ส่วนบุคคลอีก ๒ ประเภทคือ คนที่เกลียดกัน และคนที่เป็นศัตรูกัน เมื่อเจริญเมตตาต่อคนทั้ง ๒ ประเภทนี้แล้ว จะเกิดปฏิกิริยา คือความโกรธ หรือความเกลียดชัง ทำให้เกิดความเมตตาได้ยาก จึงควรเจริญเมตตาต่อคน ๒ ประเภทนี้ โดยคิดว่าบุคคลเหล่านี้ ในอดีตอาจจะเคยเป็นบิดา มารดาของเรา เคยเป็นพี่ชาย พี่สาว น้องชาย น้องสาว หรือบุตรธิดาของเรา เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้ไม่เคย เป็นบิดา มารดา เป็นพี่ชาย พี่สาว เป็นบุตร เป็นธิดากันนั้นไม่มีเลย”^{๒๓} ผู้เจริญเมตตา จึงไม่ควรโกรธบุคคลเช่นนี้ เมื่อทำได้ดังนี้แล้ว ความโกรธจะค่อย ๆ หายไป

สรุปได้ว่า เมตตาในทางพระพุทธศาสนานั้น เป็นหลักธรรมที่แสดงไว้ว่า มนุษย์ทั้งหลายพึงปฏิบัติต่อกัน ซึ่งนอกจากตัวอย่างที่ยกมาแล้ว เมตตายังประกอบอยู่ในองค์ธรรมต่าง ๆ เช่น เมตตาในพรหมวิหาร เมตตาในอัปปมัญญา เมตตาในเบญจธรรม เมตตาในอารักขกัมมัญฐาน และเมตตาในสาราณียธรรม เป็นต้น

๓.๒.๒ พระนางสามาวดี กับตำแหน่งเอกทัศคะ ด้านการเป็นอยู่ด้วยการเจริญเมตตา

พระนางสามาวดีเป็นพระมเหสีของพระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพี พระนางและหญิงบริวารไม่มีโอกาสเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าได้แต่ฟังธรรมของพระพุทธองค์ที่นางขุชชุตตรา

^{๒๒} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๑/๓๒๔.

^{๒๓} วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๔๘/๓๓๔.

แสดงให้ฟัง นางได้เจาะช่องที่ผนังปราสาทเพื่อจะมองดูพระพุทธรองค์เมื่อเสด็จผ่านมา พระนางมาคันทียาพระมหาลีอกองค์หนึ่งของพระเจ้าอุเทนไม่นับถือพระพุทธรเจ้าซึ่งผูกอาฆาตแค้นพระพุทธรเจ้าและไม่พอใจพระนางสามาวดีและบริวาร จึงหาโอกาสใส่ร้ายพระนางสามาวดีและบริวาร ยุยงพระราชาให้เข้าใจผิดว่าพระนางสามาวดีพยายามฆ่าพระองค์ พระเจ้าอุเทนไม่รู้ข้อเท็จจริงก็ทรงกริ้วได้รับสั่งให้นำพระนางสามาวดีและหญิงบริวารไปประหารชีวิตโดยพระองค์ก็ทรงอนุญาตหมายจะปลงชีวิตคนเหล่านั้นด้วยพระองค์เอง พระนางสามาวดีและหญิงบริวารทั้งหมดก็ได้เจริญเมตตาภาวนาไม่คิดแค้นอาฆาตแต่อย่างใด ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาภาวนานั้น ลูกศรจากธนูของพระราชาจึงไม่สามารถทำอันตรายพระนางกับหญิงบริวารได้

ภายหลังพระศาสดาประทับ ณ เขตวันมหารัชมงคล เมื่อทรงสถาปนาอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ตามลำดับ จึงทรงนำเรื่องที่พระนางสามาวดีแผ่เมตตาห้ามลูกธนูที่พระราชาทรงกริ้วตนได้ เป็นอตุลุปัตติเหตุ^{๒๔} เกิดเรื่องแล้วสถาปนาพระนางสามาวดีอุบาสิกาไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าพวกอุบาสิกาผู้มีปกคิอยู่ด้วยเมตตา

พระนางสามาวดีอุบาสิกา ผู้ได้รับแต่งตั้งจากพระบรมศาสดาให้เป็นยอดของอุบาสิกาทั้งหลาย ผู้มีปกคิอยู่ด้วย เมตตา ก็โดยเหตุ ๒ ประการ คือเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยคุณ เพราะท่านแสดงให้ผู้อื่นเห็นอย่างชัดเจนในคุณข้อนี้ของท่าน ดังที่พระศาสดาทรงนำเรื่องที่พระนางแผ่เมตตาห้ามลูกธนูที่พระราชาทรงกริ้วตนได้เป็นอตุลุปัตติเหตุเกิดเรื่อง ไม่เพียงเนื่องจากเหตุข้อนี้เท่านั้น แต่ยังเป็นการแต่งตั้งโดยเหตุที่ท่านได้ตั้งความปรารถนาไว้ตลอดแสนกัปอีกด้วย

๓.๒.๓ บทบาทและรูปแบบ การเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดี

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์เกี่ยวกับเรื่องของพระนางสามาวดีแล้ว ไม่ปรากฏวิธีการเจริญเมตตา ในคัมภีร์ท่านมุ่งแสดงเฉพาะประวัติของพระนางสามาวดี ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าวิธีการเจริญเมตตานี้ท่านแสดงไว้อย่างละเอียดในคัมภีร์อื่น เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค ดังนั้นท่านจึงไม่แสดงไว้ในเรื่องของพระนางสามาวดี การจะศึกษาวิธีการเจริญเมตตาจึงต้องศึกษาจากคัมภีร์ที่แสดงเรื่องนี้ไว้ ซึ่งจะได้นำเสนอต่อไปนี้

^{๒๔} อตุลุปัตติเหตุ คือ เหตุที่ทำให้มีเรื่องเกิดขึ้น, เหตุให้เกิดเรื่อง, พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๕.

๓.๒.๓.๑ การเจริญเมตตาจิตต่อตนเอง

การเจริญเมตตาจิตต่อตนเองหรือแผ่เมตตาให้แก่ตนเองนั้น ก็เพื่อให้ตนเองมีความรักในตนเองก่อนจึงขยายความรักไปยังผู้อื่น เพราะเมื่อเจริญเมตตาในตนเองแล้วว่าขอเราจงประสบความสุขเป็นต้น เราย่อมเกิดความปรารถนาประโยชน์สุขต่อสัตว์อื่น โดยทำตนเป็นพยานว่าเรารักสุขเกลียดทุกข์และอยากมีชีวิตไม่อยากจะตายจันใด สัตว์อื่น ๆ ก็จันทันนั้น แม้พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้ดังที่ได้กล่าวแล้ว ฉะนั้นผู้ที่รักตนเอง จึงควรมีคุณธรรมคือไม่เบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น การจะเจริญเมตตาจิตต่อตนเองได้ ผู้เจริญเมตตาจิตต้องตั้งมั่นในเมตตาภาวกรรม เมตตาวิกรรม และเมตตาโมกรรมต่อตนเองก่อน เพื่อให้เกิดอานิสงส์ ๑๑ ประการดังได้กล่าวแล้ว

การมีเมตตาจิตต่อตนเองจะช่วยป้องกันภัยอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับตนได้ ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ว่า “พราหมณ์ เราเห็นชัดซึ่งความเป็นผู้มีจิตเมตตาในตน จึงถึงความเป็นผู้ปลอดภัย อย่างยิ่งเพื่ออยู่ในป่า”^{๒๕} ในการเจริญเมตตาจิตนั้น บุคคลที่ควรเจริญเมตตาจิตให้ก่อนคือตนเอง ดังได้กล่าวไว้แล้ว เพราะฉะนั้นผู้รักตน จึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้ การแผ่เมตตาไปยังผู้อื่นก็จะสะดวกขึ้น ไม่ว่าจะเป็นคนที่รักกันหรือคนที่มีเวรต่อกัน

ในกรณีของพระนางสามาวดี จะเห็นได้ว่า พระนางมีความเมตตาเป็นคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานอยู่ภายในจิตใจ มีจิตที่เปี่ยมล้นด้วยความปรารถนาดีต่อผู้อื่นหรือสัตว์อื่น ซึ่งการที่พระนางมีคุณธรรมกับความเมตตาสูงได้นั้น พระนางจะต้องเป็นผู้เจริญเมตตาต่อตนเองเป็นปกติอยู่ในเบื้องต้น จนพระพุทธองค์ทรงยกย่องว่าพระนางเป็นอุบาสิกาผู้เป็นเลิศด้านผู้มีปกติอยู่ด้วยความเมตตา^{๒๖}

๓.๒.๓.๒ การเจริญเมตตาจิตต่อผู้อื่น

เมตตาปรากฏในองค์ธรรมต่าง ๆ หลายหมวดในพระไตรปิฎก เช่น เมตตาในพรหมวิหาร เป็นธรรมสำหรับทุกคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม พรหมวิหารมี ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) เมตตา คือ ความรักความปรารถนาดี
- ๒) กรุณา คือ ความสงสารต้องการให้พ้นทุกข์
- ๓) มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี
- ๔) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง

^{๒๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๘/๓๖-๓๗.

^{๒๖} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๖๑/๓๒.

เฉพาะเมตตานั่น พระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ว่า

เมตตา หรือความมีมิตรไมตรี มีน้ำใจปรารถนาดี ต้องการให้เขามีความสุข ซึ่งหมายถึงปรารถนาดีต่อผู้อื่นที่เราเกี่ยวข้อง ขยายออกไปจนถึง ความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ ตลอดถึงสังคมโลก เมตตาเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ต้องมี ซึ่งใช้ในยามปกติ คือ เมื่อคนอื่นเขาอยู่กันเป็นปกติ เราก็มีความปรารถนาดี คิดหาทางสร้างสรรค์ความสุข เจริญให้แก่เขาเรื่อยไป^{๒๗}

จากสาระดังกล่าว แสดงว่าเมตตาในพรหมวิหาร ก็คือความปรารถนาให้บุคคลอื่นสัตว์อื่นมีความสุข โดยไม่มุ่งหวังสิ่งตอบแทน เมตตาจึงเป็นคุณธรรมที่จัดเป็นสัมมาสังกัปปะ คือคิดในสิ่งที่ถูกต้อง เป็นสภาวะจิตที่เกื้อกูลให้เกิดประโยชน์สุข ปราศจากความลำเอียง ความเกลียดชัง การเบียดเบียนกัน และการเห็นแก่ตัว เป็นความรู้สึกลึกซึ้งที่มุ่งให้เกิดความสุขแก่ทุกคนเสมอ

ทรงวิทย์ แก้วศรี ได้เขียนเรื่องอัปมัญญา^{๒๘} กล่าวถึงการเจริญเมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต อุเบกขาจิต ไปในทิศทั้งหลายไม่มีเขตแดน เป็นการแผ่ความปรารถนาดีแก่ผู้อื่น ให้มีความสุขความสบายทั่วกัน ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง จึงเป็นการสร้างความรู้สึกลึกซึ้งให้สัตว์ทั้งหลายอยู่ร่วมกันโดยไม่มีเวร ไม่เบียดเบียนกัน เป็นการเผยแผ่เมตตา อย่างไม่มีประมาณ ไม่มีขีดจำกัด

เมตตาต่อผู้อื่น ยังปรากฏในองค์ธรรม หมวดเบญจธรรม ที่ควรปฏิบัติคู่ไปกับเบญจศีล ซึ่งประกอบด้วย เมตตา กรุณา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจะ และสติสัมปชัญญะ ในส่วนของเมตตานั่น เป็นความรักความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น อยากให้บุคคลอื่น สัตว์อื่นเป็นสุข การกระทำหรือการพูดของผู้มีจิตเมตตานั่น จึงเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขส่วนเดียว ผู้มีเมตตาจะมีจิตใจที่ปกติปราศจากพยาบาท ไม่โกรธเคือง หรือเกลียดแม้แต่กับคนที่คิดร้ายกับตน^{๒๙}

จากตัวอย่าง ความเมตตาในองค์ธรรมที่ยกมา เมื่อวิเคราะห์ในประวัติของพระนางสามาวดีแล้วพบว่า พระนางเป็นผู้ที่มีเมตตาจิตต่อผู้อื่นสูงยิ่ง โดยจะเห็นได้ว่าพระนางไม่เคยผูกใจเจ็บแค้นคนที่ปฏิบัติไม่ดีต่อพระนางเลย เริ่มตั้งแต่คนดูแลโรงทานของโสมสกลเศรษฐีที่

^{๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

^{๒๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๕๐.

^{๒๙} ทรงวิทย์ แก้วศรี, เบญจศีล เบญจธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐),

บริภาษพระนางว่าเป็นคนโลภมากไม่รู้จักประมาณตน^{๓๐} โดยที่คนดูแลโรงทานของโสมสเกษรฐี เข้าใจว่าวันแรกที่พระนางรับอาหารไปสามส่วน วันที่สองสองส่วน และในวันที่สามส่วนเดียวนั้น เพราะพระนางไม่รู้จักประมาณตน ทำให้รับอาหารไปมากเกินไปเกินความต้องการของตน นางไม่ได้แสดงอาการโกรธแค้น แต่ชี้แจงด้วยเหตุผลจนทำให้นายมิตตะ ผู้ดูแลโรงทานสงสารและรับนางไปอุปการะไว้ในบ้านของตน ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าพระนางเป็นคนที่มีความพื้นฐานจิตใจที่ปราศจากภาวะเกลียดชัง จึงไม่โกรธเคืองแม้แต่คนที่คิดไม่ดีกับตน

ในเหตุการณ์อื่น ๆ ต่อมา ในชีวิตของพระนาง ก็ยังคงมีเหตุการณ์ที่ยืนยันความเป็นผู้มีความเมตตาต่อผู้อื่นของพระนางคือ เมื่อพระนางมาคันธียาพยายามใส่ร้ายพระนางด้วยเรื่องงู เรื่องไก่ แต่ก็จะไม่เห็นการแสดงออกซึ่งความโกรธความพยาบาทของพระนางต่อพระนางมาคันธียาเลย จนกระทั่งพระเจ้าอุเทนเข้าใจผิดสั่งให้ประหารพระนางพร้อมทั้งหญิงบริวาร พระนางยังทรงสั่งสอนเหล่าบริวารทุกคนให้เจริญเมตตาจิต อย่าได้ผูกแค้นพระราชาหรือพระนางมาคันธียา พร้อมทั้งได้แผ่เจริญเมตตาภาวนา ไม่คิดแค้นอาฆาต ผู้กระทำบาปกรรมครั้งนี้ต่อพวกตนแต่ประการใด^{๓๑} แม้ในตอนสุดท้าย เมื่อถูกพระนางมาคันธียาและพวกหลอกให้เข้าอยู่ในปราสาทแล้วปิดประตูจุดไฟเผา พระนางสามาวดีก็มีสติไม่หวั่นไหว สอนหญิงบริวารทั้ง ๕๐๐ คน ให้เจริญเมตตาไปยังบุคคลทั่วไปแม้ในพระนางมาคันธียา ทุกคนมีสติตั้งมั่นในเวทนาปริคคหัมมัญฐานอย่างมั่นคง

พระนางสามาวดี จึงเป็นแบบอย่างของผู้มีเมตตาธรรมในจิตที่แผ่กว้างออกไปไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีจิตประทุษร้าย แม้กระทั่งศัตรู สมกับที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ ว่าเป็นอุบาสิกา ผู้เป็นเลิศในด้านการเป็นอยู่ด้วยเมตตา

๓.๒.๔ ความสัมพันธ์ระหว่างเมตตาจิต กับกรรมเก่าของพระนางสามาวดี

พระนางสามาวดีทรงมีเมตตาต่อทุกคนแต่พระนางถูกจับเผาพร้อมกับบริวารจนสิ้นพระชนม์ก็เพราะผลกรรมในอดีตซึ่งมีเรื่องเล่าพอสรุปได้ว่า

ในอดีตกาลเมื่อพระเจ้าพรหมทัต ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี ได้ถวายภัตตาหารแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๘ องค์เป็นประจำ นางสามาวดีกับหญิงบริวาร ๕๐๐ ก็เกิดอยู่ในพระราชานิเวศน์นั้น ได้ช่วยทำกิจเลี้ยงพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้ง ๘ นั้นด้วย ต่อมาพระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งได้ปลีกตัวไปเข้าฌานสมาบัติในคงหล้าริมน้ำ ส่วนพระราชาได้นำหญิง

^{๓๐} ฉลอง เจียคม, สามาวดีราชินีอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร : พร้อมมิตรการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๘๗.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๔.

เหล่านั้นไปเล่นน้ำกันทั้งวัน พวกผู้หญิงอาบน้ำนาน ๆ ก็หนาวจึงพากันขึ้นมาก่อไฟที่กองหญ้าผิง พอไฟไหม้กองหญ้าหมดก็เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าถูกไฟไหม้ต่างพากันตกใจ เพราะเป็นพระปัจเจกพุทธะของพระราชา ด้วยเกรงว่าจะถูกลงโทษจึงช่วยกันทำลายหลักฐานโดยช่วยกันหาฟืนมาสุ่มกองจนท่วมองค์พระปัจเจกพุทธะจนแน่ใจว่าหมดฟืนนี้พระปัจเจกพุทธะก็คงจะถูกไฟไหม้ไม่เหลือซาก แล้วก็พากันกลับพระราชนิเวศน์

ความจริงแม้บุคคล จะนำฟืนมาตั้ง ๑,๐๐๐ เล่มเกวียนมาสุ่มก็ไม่อาจทำให้พระปัจเจกพุทธะเกิดความรู้สึกแม้สักว่าอุ่นได้ ดังนั้นในวันที่ ๗ พระปัจเจกพุทธเจ้าออกจากสมบัติแล้วก็เสด็จกลับตามปกติ ส่วนหญิงเหล่านั้นเมื่อตายแล้วถูกไหม้ในนรกหลายพันปี พ้นจากนรกแล้วถูกเผาอย่างนี้อีก ๑๐๐ ชาติ นี่เป็นผลกรรมของนางสามาวดีกับหญิงบริวาร^{๓๒}

เมื่อภิกษุทั้งหลายได้สนทนากันเรื่องของพระนางสามาวดีว่า “การสิ้นพระชนม์แบบนี้ ไม่สมควรแก่พระนาง ผู้เป็นอุบาสิกาเพียบพร้อมด้วยศรัทธาเห็นปานนี้” พระพุทธองค์จึงตรัสกับภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย มรณกรรมของพระนางสามาวดีและบริวารไม่สมควรในบัดนี้ก็จริง แต่สมควรแก่กรรมที่เธอทั้งหลายเคยร่วมกันทำไว้ในอภัพอันเป็นอดีตชาติ”^{๓๓} เมตตาจิตที่พระนางได้บำเพ็ญและสั่งสมไว้ในชาติปัจจุบันจึงไม่อาจลบล้างกรรมเก่าที่พระนางเคยทำไว้ พระนางจึงได้รับผลกรรมดังที่ได้กล่าวแล้ว

๓.๒.๕ คุณค่าจากการศึกษาเรื่อง บทบาทด้านเมตตาของพระนางสามาวดี

จากการศึกษาบทบาทด้านเมตตาของพระนางสามาวดี ทำให้เห็นว่าเมตตาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและคุณประโยชน์แก่มวลมนุษย์ และยังเป็นคุณธรรมสำหรับการพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมระดับสูง ๆ ขึ้นไป คุณค่าจากการศึกษาเรื่องบทบาทด้านเมตตาของพระนางสามาวดี จึงทำให้เห็นคุณประโยชน์ของเมตตา ดังนี้

^{๓๒} บุ.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๓๓, อ้างใน พระครูถุฑฐิตวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/ ญาณธมฺโม), *เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๐๒-๓๐๓.

^{๓๓} วสิน อินทสระ, *ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๓.

๑) เมตตาเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่สำคัญ

เมตตาเป็นคุณธรรม ที่อยู่ในเบญจธรรม หรือกัลยาณธรรม ได้แก่ ธรรมอันดีงาม ๕ ประการ คือ

- (๑) เมตตา กรุณา คือความรักและความสงสาร คิดช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์
- (๒) สัมมาอาชีวะ คือการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต
- (๓) กามสังวร คือความสำรวมระวังในกาม
- (๔) สัจจะ คือความจริงใจ
- (๕) สติสัมปชัญญะ คือความระลึกได้ รู้ตัว

คุณธรรมพื้นฐานในด้านความเมตตานี้ เมื่อได้ปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จะก่อให้เกิดคุณค่า ๒ ประการ คือ^{๓๔}

- ก. คุณค่าด้านการทำจิต คือทำให้ผู้ปฏิบัติ มีชีวิตที่ประเสริฐ มีความสุข
- ข. คุณค่าด้านการทำกิจ คือการกระทำที่เป็นเหตุให้เกิดความสามัคคี มีจิตคิดปรารภนาดี มีความเอื้อเฟื้อต่อกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและส่วนรวม

๒) เมตตาเป็นวิธีการดับโทสะ

โทสะหมายถึงความคิดประทุษร้าย บุคคลที่มีจิตเต็มไปด้วยโทสะจะมีจิตใจที่เคียดแค้นเศร้าหมอง เห็นผิดเป็นชอบ หาความสงบสุขมิได้ การดับโทสะโดยการพัฒนาจิตใจให้มีความเมตตาจะทำให้จิตใจสงบระงับ บุคคลจึงควรเจริญเมตตา เพื่อพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เมตตาจึงเป็นเครื่องระงับและป้องกันโทสะมิให้เกิดขึ้นภายในจิต ในปฐมอาฆาตปฏิวินยสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงการเจริญเมตตา เพื่อกำจัดอาฆาตที่เกิดขึ้นพอสรุปได้ว่า

อุบายกำจัดความอาฆาต ๕ ประการสำหรับกำจัดอาฆาตที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุได้อย่างสิ้นเชิง คือ

- (๑) ภิกษุพึงเจริญเมตตาในบุคคลที่ตนเกิดอาฆาต ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้
- (๒) ภิกษุพึงเจริญกรุณาในบุคคลผู้ที่ตนเกิดอาฆาต ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ไตรลักษณ์, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๐.

(๓) ภิกษุพึงเจริญอุเบกขาในบุคคลผู้ที่ตนเกิดอาฆาต ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้

(๔) ภิกษุไม่พึงระลึกถึง ไม่พึงมนสิการถึงบุคคลผู้ที่ตนเกิดอาฆาต ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนี้

(๕) ภิกษุพึงนึกถึงความเป็นผู้มีกรรมเป็นของตนให้มั่นในบุคคลผู้ที่ตนเกิดอาฆาตนั้น ดังนี้ว่า ‘ท่านผู้นี้เป็นผู้มีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น’ ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลนั้น อย่างนี้^{๓๕}

จากพุทธพจน์ดังกล่าว จะเห็นว่าในบรรดาธรรม อันเป็นเครื่องระงับ ความอาฆาตนั้น เมตตาเป็นหนึ่งในธรรมนั้น

นอกจากนี้แล้ว เมตตายังเป็นเครื่องละพยาบาท ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระราหุลว่า “ราหุล เธอจงเจริญเมตตาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอเจริญเมตตาภาวนาอยู่ จักละพยาบาทได้”^{๓๖} และพระพุทธพจน์ที่ว่าเมตตาเจโตวิมุตติ^{๓๗} เป็นธาตุที่สลัดพยาบาท

๓) เมตตาช่วยให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

พระพุทธองค์ได้ตรัสสอน และเน้นให้เห็นความสำคัญของเมตตาไว้หลายแห่งในพระไตรปิฎก ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วโดยชี้ให้เห็นว่า ถ้าบุคคลต้องการความรักความปรารถนาดีจากบุคคลและสัตว์อื่น ก็ต้องมีความรักและความปรารถนาดีต่อบุคคลอื่นและสัตว์อื่นเสียก่อน การประพฤติเมตตาเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขนั้นจะต้องประกอบด้วยเมตตากายกรรม เมตตาวาจากรรม และเมตตาโมหกรรม จึงจะช่วยให้เกิดความสงบสุขในสังคมมนุษย์ได้อย่างแท้จริง เมตตาทำให้บุคคลมีความรัก ความปรารถนาดี ไม่เบียดเบียนกัน มีความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ในการอยู่ร่วมกันในสังคมจะมีความสุขได้ก็ต่อเมื่อคนในสังคมมีความเมตตาต่อกัน เมตตาจึงเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่สำคัญ ที่จะทำให้เกิดความรัก ความผูกพัน ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับสัตว์ เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคมของมนุษย์นั้นเป็นไปตามกฎธรรมชาติ คือ มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย สิ่งใดที่เป็นความสุข สิ่งนั้นย่อมเป็นที่พึงพอใจ สิ่งใดที่เป็นความทุกข์

^{๓๕} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๑/๒๖๕.

^{๓๖} ม.ม. (ไทย) ๒๒/๑๓/๔๒๕.

เดือดร้อน สิ่งนั้นย่อมไม่เป็นที่พอใจของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย เราความสุขเกลียดทุกข์อย่างไร
ผู้อื่นและสัตว์อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์เช่นกัน การคิดอยู่ในใจเช่นนี้จะทำให้เกิดเมตตาและไม่
เบียดเบียน ไม่ประทุษร้ายต่อกัน สังคมก็จะสงบสุข

จากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระนางสามาวดีที่มีต่อพระพุทธศาสนาใน
ฐานะเอตทัคคะด้านเมตตาพบว่าพระนางสามาวดีได้มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนาใน
ด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากการเป็นเอตทัคคะทางด้านอยู่ด้วยเมตตา โดยในอดีตชาติก่อนที่
พระนางจะได้รับความสำเร็จดังที่ได้ตั้งจิตปรารถนาไว้นั้น พระนางได้ทำบุญถวายทานเป็น
อันมาก และในชาติปัจจุบันพระนางได้สะสมคุณความดีมาโดยตลอดจนได้รับการยกย่องว่า
เป็นเอตทัคคะในด้านอยู่ด้วยเมตตา การที่พระนางตั้งความปรารถนาที่จะให้ได้รับการยกย่อง
เป็นเอตทัคคะในด้านการอยู่ด้วยเมตตานี้ พระนางคงปรารถนาที่จะเห็นความสุขของคน
ทั่วไปด้วย เพราะเมตตามีอานิสงส์มาก เมตตาเป็นเกราะป้องกันภัยอันตรายทั้งปวง เช่น
พระพุทธเจ้าทรงใช้เมตตาทำให้ช้างนาฬาคีรีที่ดุร้ายหมดพยศไปได้ พระองค์ทรงแนะนำให้
ภิกษุแผ่เมตตาให้แก่ตระกูลพญางูทั้ง ๔ เพื่อคุ้มครองป้องกันตน เมตตาจึงเป็นคุณธรรมที่ช่วย
ลดความเห็นแก่ตัวและต้องการให้เกิดความสุขแก่ทุกคนเสมอกัน เมื่อวิเคราะห์ในประวัติของ
พระนางสามาวดีแล้วพบว่า พระนางเป็นผู้มีเมตตาจิตสูงยิ่ง เป็นแบบอย่างของผู้มีเมตตาธรรม
ในจิตใจที่แผ่กว้างออกไปไม่สิ้นสุด ไม่มีจิตคิดประทุษร้ายแม้กระทั่งกับศัตรู สมกับที่ได้รับการ
ยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นอุบาสิกาผู้เป็นเลิศด้านการอยู่ด้วยเมตตา

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงการแผ่เมตตาไว้ในพระไตรปิฎกว่า ผู้ที่จะแผ่เมตตานี้
บรรลุปฐมฌานถึงจตุตถฌาน จากนั้นก็แผ่เมตตาไปตลอดทิศทั้ง ๔ แผ่ไปในทิศเบื้องบน ทิศ
เบื้องล่าง ทิศเฉียง แผ่ไปตลอดโลกทั่วทุกหมู่เหล่าในทุกที่ทุกสถาน ด้วยเมตตาจิตอันไพศาล
เป็นมหัคคตะ^{๓๓} ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่^{๓๔}

^{๓๓} มหัคคตะ หมายถึงอารมณ์ที่ถึงความยิ่งใหญ่ขั้นอุปาวจรและอรุปาวจร เพราะมีผลที่สามารถข่ม
กิเลสได้ และหมายถึง ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และปัญญาอันยิ่งใหญ่, อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑๒/๕๒.

^{๓๔} ที.สี. (ไทย) ๘/๕๕๖/๒๔๔, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๑-๒๖๒/๑๕๔.

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้เมตตาจิตแก้ปัญหาชีวิตและสังคม

ผู้วิจัยได้นำเสนอในบทก่อนแล้วว่า เมตตาจะช่วยให้นุญช้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข ดังนั้นในทางตรงกันข้าม ถ้ามนุษย์ไม่มีเมตตาต่อกัน ย่อมเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาในสังคม ก่อนที่จะกล่าวถึงปัญหาสังคมในปัจจุบันที่มีแนวโน้มทางด้านการขาดเมตตาจิต จะขอกล่าวถึงปัญหาของการขาดเมตตาจิตที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเสียก่อน

ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา มีเรื่องโทษของการขาดเมตตา ซึ่งขอนำเสนอดังนี้

๑. การขาดเมตตาจิต นำความทุกข์มาสู่ตน

พระเจ้าปเสนทิโกศลแห่งกรุงสาวัตถี ทอดพระเนตรเห็นหญิงงามคนหนึ่ง ก็ทรงมีพระประสงค์จะได้มาเป็นพระสนม จึงสั่งให้อำมาตย์ไปสืบถามได้ความว่านางมีสามีแล้ว แต่ด้วยความคิดที่ขาดเมตตา พระองค์จึงวางอุบายฆ่าสามีของนางโดยรับสั่งให้เรียกสามีของนางมาแล้วแต่งตั้งให้เป็นมหาดเล็ก เพื่อที่จะหาโอกาสป้ายความผิดให้ และลงอาญาฆ่าให้ตาย ชายคนนั้นก็ทราบดีว่าภัยจะเกิดขึ้น แต่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้

พระองค์จึงหาโอกาสที่จะลงอาญามหาดเล็ก โดยรับสั่งให้มหาดเล็กทำสิ่งที่เหลือวิสัยที่มนุษย์ทั่วไปจะกระทำได้ คือให้ไปเอาดินสีอรุณ ดอกโกมุทและดอกอุบลในท้องทะเลลึก มาถวายให้ทันเวลาทรงสนานในตอนเย็น ถ้าหาไม่ได้หรือหาไม่ทันจะลงอาญาถึงชีวิต

มหาดเล็กรับพระคำรัสแล้ว กลับไปเล่าเรื่องให้ภรรยาฟัง พร้อมทั้งให้จัดเสบียงสำหรับการเดินทาง ระหว่างทางเขาพบคนหิวจึงให้อาหาร หลังจากนั้นเขาก็บริโภคอาหารพอแก่ความต้องการแล้ว จึงไปรยอาหารลงในน้ำพร้อมประกาศด้วยเสียงดังว่า “นาค ครุฑ และเทวดาทั้งหลาย ขอจงฟังคำของข้าพเจ้า พระราชาประสงค์จะลงอาญาแก่ข้าพเจ้า จึงบังคับให้ข้าพเจ้านำดินสีอรุณ ดอกโกมุท และดอกอุบลไปถวายให้ทันเวลาทรงสนานในเย็นวันนี้ ข้าพเจ้าขอแบ่งส่วนบุญนี้แก่ท่านทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลายได้โปรดนำดินสีอรุณ ดอกโกมุท และดอกอุบล มาให้ข้าพเจ้าด้วย”

พญานาคได้ยินเสียงของเขา จึงแปลงกายเป็นชายชรา มาถามว่าเขาต้องการอะไร พอทราบเรื่อง จึงได้นำสิ่งที่เขาต้องการให้ เขากล่าวขอบคุณพญานาคแล้วรีบกลับมายังเมือง

สาวดีทันเวลาพระราชสงคราม แต่เข้าเมืองไม่ได้เพราะพระราชากับญวณไฉ่ มหาดเล็ก จึงเอาดอกไม้แขวนไว้ที่ประตูด้านนอก เอาดินโยนเข้าไปภายในกำแพงเมือง ประกาศแก่ชาวพระนครในที่นั้นให้ทราบทั่วกัน แล้วเดินทางไปนอนพักที่วัดพระกลั้วพระราชอาญา

ฝ่ายพระราชอาญาไม่หลับตลอดราตรี เพราะพระทัยจดจ่อถึงภรรยาของมหาดเล็ก ทรงตั้งพระทัยว่า พอรุ่งอรุณจะจับมหาดเล็กนั้นมาฆ่าเสียให้ตาย ในระหว่างราตรีนั้นพระองค์ก็ทรงสดับเสียงประหลาดก้องกังวาน ทรงหวาดกลัวอันตรายและมีอาชญาหลับตลอดราตรี^๑

จากกรณีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ที่ยกมานี้จะเห็นว่า การกระทำทางกาย วาจา ใจ ที่ปราศจากความเมตตา นั้น ย่อมนำทุกข์มาสู่ตน

บุคคลบางกลุ่ม เป็นคนมีเมตตา แต่เมื่อไม่ได้เจริญเมตตาเป็นนิสัย หรือผลอสติ ลืมเจริญเมตตา ก็อาจจะนำภัยมาสู่ตนได้ เช่น

เรื่อง ภิกษุ ๕๐๐ รูป เรียนกัมมัฏฐานฐานในสำนักของพระพุทธเจ้า แล้วทูลลาไปเจริญกัมมัฏฐานอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง รุกขเทวดาที่สิงสถิตอยู่ตามต้นไม้ในป่านั้น ไม่ชอบใจนัก เพราะเมื่อภิกษุนั่งอยู่ใต้ต้นไม้ ตนจะอยู่บนต้นไม้ก็ไม่สมควร จึงต้องลงมาจากต้นไม้มาอาศัยอยู่ตามภาคพื้นเหล่านั้นและได้รับความลำบาก จึงปรึกษากันใช้อุบายหลอกหลอน พระภิกษุเหล่านั้นให้กลัวด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น แสดงตัวให้เห็นเป็นรูปยักษ์ รูปเปรต จนภิกษุเหล่านั้นไม่ได้หลับนอน จิตใจไม่สงบลงได้^๒

ภิกษุรูปหนึ่ง ถูกงูกัด ถึงแก่กรรมภาพ ภิกษุหลายรูป พากันไปเฝ้ากราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุนั้นคงจะไม่ได้แผ่เมตตาจิต ให้กับตระกูลพญางู ๔ ตระกูล เพราะถ้าเธอแผ่เมตตาจิต ให้กับตระกูลพญางู ๔ ตระกูล เธอก็จะไม่ถูกงูกัด ถึงแก่กรรมภาพ”^๓

หรือแม้แต่สุวรรณสามโพธิสัตว์ ถูกลูกศรของพระราชากบิลชักราช ในขณะที่ผลอสติ มิได้เจริญเมตตาจิต^๔

^๑ จ.ร.อ. (ไทย) ๓/๕๗-๕๘.

^๒ จ.ร.อ. (ไทย) ๒/๑๓๓-๑๓๔.

^๓ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๗/๑๑๐-๑๑๑.

^๔ จ.ร.อ. (ไทย) ๓/๕-๒๔.

๒. จิตที่ขาดเมตตา ทำให้เกิดความพยายาทปองร้าย

พระเจ้าปเสนทิโกศล ต้องการมีความใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้าจึงให้คนไปสว่ขอสตรีในตระกูลสาकยะมาเป็นมเหสี แต่ทางฝ่ายสาคยะเห็นว่าสายเลือดของพระเจ้าปเสนทิโกศลต่ำแต่ไม่อาจปฏิเสธได้ จึงส่งบุตรของนางทาสีไปถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงตั้งนางเป็นอัครมเหสี ต่อมาพระนางได้ประสูติพระโอรสพระนามว่าวิฑูทกะ เมื่อเจริญวัยขึ้นพระราชกุมารได้เสด็จไปเยี่ยมพระเจ้าดาในตระกูลสาคยะ แต่ไม่ได้รับการต้อนรับเท่าที่ควร และเมื่อพระราชกุมารทราบว่าคุณถูกเหยียดหยามด้วยเหตุเป็นลูกนางทาสี จึงเกิดความอาฆาตแค้น และต่อมาเมื่อยืคอำนาจจากพระราชบิดาและสถาปนาตนเองเป็นกษัตริย์ก็ได้ยกทัพไปฆ่าล้างตระกูลสาคยะ และเผาเมืองเสียวอควาย^๕

จากกรณีของ พระเจ้าวิฑูทกะ จะเห็นว่าการอาฆาตแค้น อันเกิดจากการขาดเมตตา ส่งผลร้ายตามมาอีกมากมาย จนในที่สุดตัวพระเจ้าวิฑูทกะเอง ก็ถูกรกรรมตามสนอง ล้มตายตกไปตามกัน ไม่มีผู้ใดได้ประโยชน์ จากความพยายาทอาฆาตแค้นเลย

๓. จิตที่ขาดเมตตา ทำให้กระวนกระวายไม่เป็นสุข

เศรษฐีแห่งเมืองโกสัมพี ทราบจากปุโรหิตว่าเด็กที่เกิดในวันนี้จะได้เป็นเศรษฐีในวันข้างหน้า จึงให้คนใช้ไปตรวจควว่ามีเด็กคนไหนคลอดในวันนี้บ้าง เมื่อพบแล้วให้ซื้อมาจากพ่อแม่ของเด็กนั้น คนของเศรษฐีได้พบเด็กชายคนหนึ่งคลอดในวันนั้นจึงให้เงินกับคนเลี้ยงแล้วนำทารกนั้นมาให้เศรษฐี เศรษฐีคิดไว้ในใจว่าถ้าลูกของตนเป็นผู้หญิงจะให้แต่งงานกับเด็กคนนี้ แต่ถ้าลูกของตนเป็นผู้ชายก็คิดจะกำจัดเด็กที่เอามาเลี้ยง โดยให้หญิงรับใช้นำเด็กไปนอนขวางประตูทางเข้าออกของคอกโค เพื่อที่จะให้โคเหยียบตาย แต่เด็กรอดมาได้ เศรษฐีจึงให้เด็กไปนอนทางเกวียนเพื่อให้เกวียนทับ เอาไปทิ้งในป่าช้าฝัคิบ เอาไปโยนลงเหวให้ช่างหม้อฆ่าแล้วเผาพร้อมกับหม้อ และส่งไปให้คนเก็บส่วยฆ่า แต่เด็กนั้นรอดกลับมาทุกครั้งและเจริญเติบโตขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งเศรษฐีเกิดความคับแค้นใจเป็นทุกข์กระวนกระวาย ถึงกับล้มป่วย และเสียชีวิตในที่สุด

ผู้ทำร้ายในท่านผู้ไม่ประทุษร้ายตอบนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

ผู้ประทุษร้ายท่านผู้ไม่ประทุษร้าย หาอาชญามิได้ด้วยอาชญา ย่อมพลันถึงฐานะ ๑๐ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ ถึงเวทนาอันหยาบ ความเสื่อม ความแตกแห่งสรีระ ความจับไข้

^๕ บ.ร.อ. (ไทย) ๓/๕-๒๔.

อย่างหนัก ความฟุ้งซ่านแห่งจิต ความขัดข้องแก่พระราช ความกล่าวต่ออย่างทารุณ ความเสื่อมรอบแห่งหมู่ญาติ ความย่อยยับแห่งโกศะ ไฟป่าย่อมไหม้เรือนผู้นั้น^๖

๔.๑ ปัญหาสังคมปัจจุบัน มีแนวโน้มด้านการขาดเมตตาจิต

เหตุการณ์ในอดีตที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แสดงให้เห็นถึงปัญหาของการขาดความเมตตาที่เกิดขึ้นในยุคนั้น สำหรับในยุคปัจจุบันก็มีปัญหามากมายที่แสดงถึงการขาดเมตตาจิต ซึ่งในงานวิจัยนี้ จะวิเคราะห์ปัญหาการขาดเมตตาจิตใน ๒ ลักษณะ คือ

๔.๑.๑ สังคมขาดเมตตาจิตเพราะปัจจัยภายใน

ปัญหาสังคมอันเกิดจากการขาดเมตตาจิตเพราะปัจจัยภายใน หมายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากข้อบกพร่องหรือความต้องการที่อยู่ภายในตัวบุคคล เช่น สภาพร่างกาย จิตใจ สติปัญญา หรือจิตวิญญาณ โดยอาจจะมียปัจจัยภายนอกเป็นตัวกระตุ้นหรือไม่ก็ตาม ตัวอย่างปัญหาในสังคมปัจจุบัน อันเกิดจากการขาดเมตตาจิตเพราะปัจจัยภายใน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑ เรื่องขี้เมาลักตัดหูวัว กินแกล้มเหล้า

จากหนังสือพิมพ์รายวันไทยรัฐ พอสรุปได้ว่า คืนวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๐ นางคำมี จันทร์ประโคน ชาวจังหวัดบุรีรัมย์ เจ้าของฝูงวัว ได้ยินเสียงวัวร้อง รุ่งเช้าเมื่อเอาหญ้าไปให้วัวกิน ก็พบว่า วัวเพศเมียถูกตัดหูซ้ายเกือบขาด นางคำมีสันนิษฐานว่า พวกกลุ่มวัยรุ่นขี้เมาในหมู่บ้านที่กินเหล้าจนเมามาเนียนวัวไปกินเป็นกับแกล้ม^๗

จากข่าวนี้แสดงถึงการกระทำที่เกิดจากการขาดความเมตตาของบุคคลในสังคมปัจจุบัน ในกรณีนี้แม้ว่าจะมียปัจจัยภายนอก คือ สุราเป็นตัวกระตุ้น แต่ผู้วิจัยคิดว่าสาเหตุหลักคือจิตใจที่เหี้ยมโหดของมนุษย์ที่พร้อมจะทำอะไรเพื่อสนองความต้องการของตน โดยไม่มีจิตใจคำนึงถึงความทุกข์ทรมานของบุคคลหรือสัตว์อื่น เป็นการกระทำที่ขัดกับหลักคำสอนใน

^๖ พ.ร.อ. (ไทย) ๒/๑๒-๒๕.

^๗ ไทยรัฐ, (๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๐): หน้า ๑.

พระพุทธศาสนาที่สอนให้มีความเมตตา กรุณา ต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่ง โดยเน้นว่า “เราเป็นผู้รักสุขเกลียดทุกข์ และอยากเป็นอยู่ ไม่อยากตาย ฉันทใด แม้สัตว์อื่น ๆ ก็ฉันทนั้น”^๘

ตัวอย่างที่ ๒ เรื่องผู้ใหญ่น้ำอิงเมียและยิงตัวตาย

จากหนังสือพิมพ์รายวันไทยรัฐ พอสรุปได้ว่า เมื่อเวลา ๐๑.๐๐ น. วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๐ ที่บ้านหมู่ ๔ บ้านโคกสะอาด ต.หนองตระกรอก อ.ละหานทราย จ.บุรีรัมย์ สามิภรรยาจดทะเบียนอยู่กันมา ๓ ปี สามิหึงหวงภรรยามาก เก่งกว่าภรรยาซึ่งไปทำงานที่พัทยา จะมีสามิใหม่ มีปากเสียงกันอย่างรุนแรง สามิใช้ปืนลูกซองยาวยิงภรรยาเข้าที่บริเวณโหน่งหน้า จนหัวกะโหลกเปิด ตายคาที่ แล้วเอาปากกระบอกปืนจ่อปากตนเอง ใช้นิ้วโป้งเท้าขวาเหนี่ยวไกปืนยิงตัวตายตามภรรยา นอนตายเลือดโชกเคียงคู่กันอยู่บนที่นอน^๙

จากข่าวนี้ แสดงถึงการกระทำที่ขาดความเมตตาของฝ่ายสามิ ซึ่งไม่ว่าสาเหตุของปัญหา การทะเลาะมีปากเสียงกันจะเกิดขึ้นจากฝ่ายใดก็ตาม แต่ถ้ามีเมตตาเข้าหากันย่อมจะหาทางออกโดยสงบ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าถ้าฝ่ายสามิเป็นผู้มีจิตใจเปี่ยมไปด้วยความเมตตา ไม่ผูกโทสะครอบงำ จิตใจเต็มไปด้วยราคะ เนื่องจากความหึงหวง กลัวภรรยาจะไปคบคนอื่น จึงทำให้ระงับอารมณ์ไม่อยู่ ขาดสติปัญญา ที่จะคิดแก้ปัญหาในทางสร้างสรรค์ ถึงแม้จะมีข้อโต้แย้งว่า ผู้กระทำผิดยังเป็นปุถุชนธรรมดา จึงย่อมมีโลภ โกรธ หลง แต่ถ้าเขามีจิตใจที่เปี่ยมด้วยเมตตา มีความรักความปรารถนาดีต่อภรรยาแล้ว เหตุร้ายคงไม่เกิดขึ้น เพราะเมตตาเป็นเครื่องกำจัดโทสะและพยาบาทได้ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสสอนให้พระราหุลเจริญเมตตาภาวนา เพราะเมื่อเจริญเมตตาภาวนา จะละพยาบาทได้^{๑๐}

ตัวอย่างที่ ๓ เรื่องโจรปาหิน

จากหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน พอสรุปได้ว่า นายสมยศ สีโชค อายุ ๓๑ ปี ขณะขับรถผ่านทางโค้ง ใกล้กับตลาดโค้งโค้ง ถนนสายบางปะอิน-อยุธยา ระหว่างหลัก ก.ม. ที่ ๘-๘ หมู่ ๘ ต.บ้านโพ อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา มีโจรวัยรุ่น ๒ คนขี่จักรยานยนต์ ตามประกบและได้ปาก้อนหินขนาดใหญ่ใส่หน้ารถ ก้อนหินพุ่งทะลุกระจกหน้ารถ โดนนายสมยศ

^๘ วิสุทธิ. (ไทย) ๑ /๒๔๑/๓๒๔.

^๙ ไทยรัฐ, (๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๐) : หน้า ๑.

^{๑๐} คูรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๐/๑๓๐.

สีโชค เข้าเต็มๆ ใบหน้า เป๋ตาแตกดวงตาถลน อาการสาหัสถึงขั้นตาบอด แล้วหลบหนีไป ตำรวจภูธรภาค ๑ ระดมกำลังตามจับคนร้าย

ก่อนผู้เคราะห์ร้ายรายนี้ เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๕๙ คนร้ายปาก้อนหินใส่รถตู้ของคณะตลกเหลือเฟือ มกจ๊ก ซึ่งวิ่งอยู่บนถนนสายเอเชีย ช่วงหลัก ก.ม. ๖๕-๗๐ เขต ต.บ้านกรด อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา ก้อนหินโดนนายสมชาย จันเจือ (โจ้ มกจ๊ก) อายุ ๓๘ ปี จนเสียชีวิต

หลังจากนั้นไม่นาน เจ้าหน้าที่ตำรวจจับคนร้ายพาหินได้ คือ นายคมศักดิ์ ไวยวิสา อายุ ๑๗ ปี ถูกดำเนินคดีข้อหาฆ่าคนตายโดยเจตนา นายคมศักดิ์สารภาพว่า วันเกิดเหตุมาอยู่กับเพื่อน ๕ คน จักรยานยนต์ ๔ คัน เก็บก้อนหินมาจากข้างตู้ยามตำรวจทางหลวง จักรว้างย้อนศร มาในเลนฝั่งตรงข้าม เห็นรถตู้เปิดไฟสูงแล่นสวนมา เกิดความโกรธ ประกอบกับเมาสุรา เลยขว้างก้อนหินใส่เป็นการตอบโต้ ไม่ได้ต้องการหวังเอาทรัพย์สินแต่อย่างใด ตนเคยขว้างก้อนหินใส่รถที่เปิดไฟสูงใส่หลายครั้ง ก่อเหตุแล้วหลบหนี เข้าหมู่บ้านทุกครั้ง^{๑๑}

จากคำสารภาพของจำเลย ที่บอกว่าโกรธที่ถูกเปิดไฟสูงใส่ ประกอบกับเมาสุรา จึงขว้างก้อนหินใส่ เป็นการตอบโต้ หรือจะมีเหตุผลอื่นที่ยังไม่เป็นที่เปิดเผยก็ตาม ผู้วิจัยคิดว่า บุคคลประเภทนี้ เป็นผู้ปราศจากเมตตา ไม่มีความรักความปรารถนาดีต่อผู้อื่น และการเสพของมีเมา ก็เป็นการกระทำที่ผิด เป็นอบายมุข คือหนทางแห่งความเสื่อม ซึ่งเมื่อประกอบกับพื้นฐานจิตใจที่ขาดความเมตตาด้วยแล้ว ก็จะส่งเสริมให้บุคคลทำความชั่วได้ง่ายขึ้น

ตัวอย่างที่ ๔ ตำรวจตระเวนชายแดนกลุ่มหนึ่งได้รับสารภาพ

ข่าวจากหนังสือพิมพ์เดลินิวส์ สรุปได้ว่า ตำรวจตระเวนชายแดนกลุ่มหนึ่งได้จับประชาชนผู้บริสุทธิ์ดักยาบ้าและบังคับให้รับสารภาพว่ากระทำความผิด โดยการทำร้ายร่างกาย และทรมานเหยื่ออย่างโหดเหี้ยมด้วยการช็อตไฟฟ้า และใช้ถุงคลุมให้ขาดอากาศหายใจ^{๑๒}

ตัวอย่างที่ ๕ แม่คนงานพม่า ๔ ศพ

ข่าวจากหนังสือพิมพ์ข่าวสด สรุปได้ว่า คนงานพม่าชายหญิง ๔ คนถูกคนร้ายฆ่าทิ้งในป่าเขตอำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยผู้เห็นเหตุการณ์ซึ่งเป็นผู้รอดชีวิตจากเหตุการณ์ดังกล่าวเล่าว่า ผู้ตายทั้งหมดเป็นชาวพม่า เข้ามาทำงานรับจ้างกรีดยางอยู่ในพื้นที่

^{๑๑} มติชนรายวัน, (๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๐): หน้า ๑.

^{๑๒} เดลินิวส์, (๖ ก.พ. ๒๕๕๑): หน้า ๑.

ต.ปากหมาก อ.ไชยา โดยพักอาศัยอยู่ในสวนยางพารา ก่อนเกิดเหตุได้มีคนขับรถกระบะเข้ามาจอดที่หน้าบ้านพักของนางกลุ่มนี้แล้วจับนางมัดมือไว้หลังแล้วนำขึ้นรถไปยังที่เกิดเหตุแล้วใช้ปืนจ่อยิงทีละคนแล้วหลบหนีไปโดยที่เข้าใจว่านางทั้งหมดนั้นเสียชีวิตแล้วตนเองถูกยิง ๒ นัดฟุบกองกับพื้นสลบไป เมื่อฟื้นขึ้นมาเห็นเพื่อน ๆ เสียชีวิตหมดแล้วจึงเดินลงมาจนพบชาวบ้านให้การช่วยเหลือส่งโรงพยาบาล^{๑๑}

จากตัวอย่างที่ยกมานี้แสดงให้เห็นถึงการกระทำที่ขาดเมตตาของบุคคลโดยที่ผู้กระทำ ๆ ไปเพื่อประโยชน์ของตนและพวกพ้องเป็นหลัก มีจิตใจที่เหี้ยมโหด ถูกโลภะ โทสะและโมหะครอบงำจึงทำให้สามารถก่อกรรมทำชั่วได้ง่าย

๔.๑.๒ สังคมขาดเมตตาจิตเพราะปัจจัยภายนอก

ปัญหาสังคมอันเกิดจากการขาดเมตตาจิตเพราะปัจจัยภายนอก หมายถึง ปัญหาในสังคมที่เกิดขึ้น จากตัวกระตุ้นที่มาจากสภาพแวดล้อม การพัฒนาทางด้านวัตถุ การแข่งขันทางการเมืองและการค้า ปัญหาที่เกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอกนี้ยังเกี่ยวข้องกับปัจจัยภายใน โดยปัจจัยภายในจะเป็นตัวชี้ขาด ในขณะที่ปัจจัยภายนอกเป็นตัวกระตุ้น ตัวอย่างปัญหาที่เกิดจากการขาดเมตตาจิต เพราะปัจจัยภายนอก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑ เรื่องคนร้ายใช้ระเบิดพลีชีพถล่มขบวนรถนางเบนาศิริ บุตโต

จากหนังสือพิมพ์รายวันมติชน พอสรุปได้ว่า สำนักข่าวต่างประเทศ รายงานจากเมืองการากี ประเทศปากีสถาน เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๐ ช่วงเวลาหลังเที่ยงคืน ตามเวลาท้องถิ่น กลุ่มคนร้ายโจมตีด้วยระเบิดพลีชีพถล่มขบวนรถของนางเบนาศิริ บุตโต อดีตนายกรัฐมนตรีปากีสถาน ขณะเดินทางเข้าเมืองการากี นางเบนาศิริ บุตโต เพิ่งจะเดินทางกลับจากการลี้ภัยในต่างประเทศนาน ๘ ปี โดยเดินทางมาด้วยเครื่องบินจากคูไบ ถึงสนามบินเมืองการากี ในปากีสถานเมื่อวันพฤหัสบดีที่ผ่านมา มีผู้สนับสนุนออกมาต้อนรับนับแสนคน ทางกรมปากีสถาน ต้องระดมกำลังเจ้าหน้าที่รักษาความมั่นคง ๒๐,๐๐๐ คน เพื่อคอยดูแลรักษาความปลอดภัย เพราะกลุ่มก่อการร้าย อัล-เคดะและกลุ่มตาลิบันในอัฟกานิสถานเชื่อว่าจะลอบสังหารเธอ แต่ก็เกิดเหตุร้ายขึ้นมาจนได้ นางเบนาศิริ บุตโต รอดตายหวุดหวิดจาก เหตุระเบิดพลีชีพถล่มขบวนรถแล้วจู่จนวน ส่วนเหยื่อรับเคราะห์สังเวยชีวิตไปแทนเป็นพวกตำรวจ นักข่าว

^{๑๑} ข่าวสด, (๖ ก.พ. ๒๕๕๑) : หน้า ๑.

และผู้สนับสนุน คับอนาค ๑๓๖ คนและบาดเจ็บรวม ๔๐๐ คน หัวหน้าตำรวจเมืองการาจีเปิดเผยว่าคนร้ายใช้ระเบิดพลีชีพ มุ่งโจมตีรถบรรทุกที่นางเบนาศีร์ บุตโต ใช้เป็นพาหนะเจ้าหน้าที่ตำรวจก็ปักใจเชื่อว่าจะจะเป็นกลุ่มติดอาวุธที่เกี่ยวกับกลุ่มก่อการร้ายอัล-เคดา เพราะไม่พอใจที่นางเบนาศีร์ บุตโต แสดงการสนับสนุนให้ประเทศสหรัฐอเมริกาทำสงครามปราบปรามการก่อการร้ายในประเทศปากีสถาน

นายไซอิด คามาล ชาร์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ของปากีสถานกล่าวว่า เบื้องต้นได้รับรายงานตัวเลข ผู้เสียชีวิตแล้วอย่างน้อย ๑๓๖ ศพ และตัวเลขอาจจะปรับสูงขึ้นมากกว่านี้ เพราะยังมีผู้ได้รับบาดเจ็บรวม ๔๐๐ คน ผู้เคราะห์ร้ายส่วนใหญ่ จะเป็นเจ้าหน้าที่ตำรวจที่ทำหน้าที่คุ้มกันขบวนรถของนางเบนาศีร์ บุตโต กลุ่มผู้สื่อข่าว และผู้ที่สนับสนุนเธอ การสอบสวนเบื้องต้นยืนยันว่าเป็นระเบิดพลีชีพ โดยเจ้าหน้าที่ได้พบชิ้นส่วนที่เป็นศีรษะของมือระเบิดแล้ว โดยการจัดเก็บตัวอย่างของศีรษะซึ่งมีรอยฉีกขาดรุนแรง ส่งไปตรวจดีเอ็นเอ และตรวจสอบตามขั้นตอนนิติเวชเพื่อระบุเอกลักษณ์บุคคลอันจะเป็นข้อมูลสำคัญของทิศทางการสอบสวน โดยเฉพาะการชี้กลุ่มก่อการร้ายที่อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ครั้งนี้ สำหรับระเบิดที่คนร้ายใช้นั้นมีการใช้เหล็กและตะปูอัดแน่นเพื่อเสริมอำนาจแรงระเบิดให้รุนแรงยิ่งขึ้น

นางเบนาศีร์ บุตโต อดีตนายกรัฐมนตรียปากีสถาน ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์แพนอาหรับ อัลฮาร์ก อัล-อาวซัด ว่าเหตุร้ายที่เกิดขึ้นก็เพื่อมุ่งจะเอาชีวิตของตน ซึ่งตนและครอบครัวก็ได้เตรียมตัวเตรียมใจพร้อมรับผิชอบกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วและยังให้สัมภาษณ์นิตยสารแมทซ์ในปารีสของฝรั่งเศสว่า ผู้สนับสนุนอดีตผู้นำทหารของปากีสถาน นายพลโมฮัมเหม็ด เชีย อุล-ฮัก อยู่เบื้องหลังการลอบโจมตีครั้งนี้ แต่ตัวเธอเองก็ยังคงอยู่ในปากีสถานต่อไปเพื่อต่อสู้ในการเลือกตั้งทั่วไปที่จะมีขึ้นในเดือนมกราคมปีหน้า

ขณะที่นายอาซิฟ อาลี ชาร์คาร์ี สามีของนางบูตโต ให้สัมภาษณ์โทรทัศน์แอร์วัน เทเลวิชั่น ว่าตนขอตำหนิรัฐบาลปากีสถานกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นครั้งนี้ ซึ่งเป็นฝีมือของหน่วยข่าวกรองของปากีสถาน ด้านประธานาธิบดีเปอร์เวซ มูซาร์ราฟ แห่งปากีสถาน กล่าวถึงการโจมตีครั้งนี้ว่า เป็นความพยายามสมคบคิดต่อต้านระบอบประชาธิปไตย ตนรู้สึกช็อกกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งตนขอประณามด้วย ตนขอให้ทุกฝ่ายอยู่ในความสงบ และสัญญาว่าจะสอบสวนหาตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษให้ได้ ตนได้โทรศัพท์ไปแสดงความเสียใจต่อนางเบนาศีร์ บุตโตมาแล้ว ส่วนรัฐบาลสหรัฐและพันธมิตรอีกหลายประเทศได้ออกมากล่าวประณามการก่อเหตุครั้งนี้

สำหรับครอบครัวนางบุตโตนัน ต้องเผชิญกับเหตุการณ์รุนแรงมาโดยตลอด เริ่มตั้งแต่พ่อของเธอ นายซูลฟีการ์ อาลี บุตโตน นายกรัฐมนตรีคนแรกของปากีสถานที่มาจากการเลือกตั้ง ได้รับคะแนนนิยมอย่างมาก แต่เมื่อถูกโค่นลงมาจากอำนาจก็ถูกตัดสินว่ามีความผิดต้องลงโทษประหารชีวิตด้วยการแขวนคอ และพี่น้องสองคนของเธอเสียชีวิตอย่างเป็นปริศนา คนแรกถูกลอบยิงเสียชีวิตในเมืองการาจี และอีกคนหนึ่งพบกลายเป็นศพอยู่ในแฟลตที่พักที่เมืองริเวียร่าของฝรั่งเศส^{๙๔}

จากข่าวเหตุการณ์การก่อการร้ายครั้งนี้ เห็นว่าเป็นเรื่องของความขัดแย้งทางการเมือง เป็นปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอกตัวบุคคล แต่บุคคลที่วางแผนและอยู่เบื้องหลังการก่อเหตุร้ายเป็นบุคคลที่ขาดเมตตา เพราะจะต้องรู้อยู่แล้วว่าการก่อเหตุระเบิดในกลุ่มคนเป็นจำนวนมาก ๆ เป็นแสนคนนั้น จะต้องมีคนได้รับบาดเจ็บ และล้มตายเป็นจำนวนมาก การแก้ปัญหาความขัดแย้งใด ๆ ควรยึดหลักความมีเมตตา สังคมจึงจะอยู่ได้อย่างสงบสุข ผู้อยู่เบื้องหลังการก่อเหตุร้ายและผู้มีส่วนร่วมยังถูกรอบงำด้วย ความโลภ ความโกรธ และความหลง จึงไม่มีความรักและความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ขาดปัญญาที่รู้ในเหตุและผล จึงทำให้ตนเองและผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน เหตุผลที่กล่าวว่าผู้ก่อเหตุร้ายไม่มีเมตตา เพราะผู้มีเมตตาจะเป็นผู้ที่ไม่มีจิตคิดประทุษร้าย เพราะเมตตาเป็นอโทสเจตสิก อันเป็นเจตสิกที่เกิดกับจิต ที่ไม่มีการประทุษร้าย ทั้งตัวเองและบุคคลอื่น

ตัวอย่างที่ ๒ เรื่องทางออก : ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ บทเรียนจากอดีตถึงปัจจุบัน

จากหนังสือพิมพ์มติชนรายวัน สถานการณ์ความรุนแรง ในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส ตั้งแต่วันที่ ๔ มกราคม ๒๕๔๗ จนถึงกรกฎาคม ๒๕๔๘ รวม ๑๕ เดือนที่ผ่านมา ได้ส่งผลกระทบไปทุกด้าน ประชาชนผู้บริสุทธิ์ เจ้าหน้าที่รัฐฝ่ายต่าง ๆ รวมทั้งกลุ่มผู้ใช้ความรุนแรง ต่างบาดเจ็บล้มตาย ไปแล้วร่วมพันคน การฆ่าโดยไม่จำแนกเป้าหมาย ทั้งประชาชนทั่วไป ทั้งพุทธและมุสลิม ก่อให้เกิดความหวาดกลัว ความสับสน ความแตกแยก การกล่าวร้ายต่อกันไป ทั่วทุกพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และขยายสู่สังคมไทย ผ่านสื่อต่าง ๆ ออกไปอย่างต่อเนื่อง ขณะนี้ได้เริ่มเกิดวงจรของการใช้ความรุนแรง ตอบโต้ซึ่งกันและกัน และกลายเป็นกระแสความคิด ที่เข้าไปครอบงำความคิด ของผู้คนในสังคม ทั้งในพื้นที่ ๓ จังหวัด

^{๙๔} มติชนรายวัน, (๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๐) : หน้า ๑.

ชายแดนภาคใต้ และในส่วนอื่นของประเทศ สถานการณ์มีแนวโน้มของการตอบโต้ ทำร้ายซึ่งกันและกัน และกระทำต่อผู้บริสุทธิ์กลุ่มต่าง ๆ ด้วยความรุนแรงมากขึ้น^{๙๕}

เรื่องของปัญหาใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ แม้จะยังไม่รู้สาเหตุที่แน่ชัดทั้งหมด แต่เมื่อวิเคราะห์ด้วยเรื่องความเมตตาแล้ว เห็นว่าเป็นปัญหาของการขาดเมตตาจิตที่เกิดจากปัจจัยภายนอกเป็นตัวกระตุ้น และปัจจัยภายในเป็นตัวชี้ขาด โดยผู้ก่อการกลุ่มหนึ่งน่าจะมีจุดประสงค์บางอย่างในทางการเมือง เช่น ต้องการแบ่งแยกดินแดนเพื่อตนและพวกพ้องจะได้เป็นใหญ่ หรือได้รับประโยชน์ แล้วจึงอบรมเลี่ยมสอนโดยบิดเบือนคำสอนของศาสนาให้เยาวชนและผู้ที่ยึดมั่นจำนวนหนึ่งเห็นว่าเป็นสิ่งดีงาม แล้วให้ก่อความไม่สงบโดยฆ่าเจ้าหน้าที่ บุคคลทั่วไป เผาโรงเรียนและสถานที่ราชการ กลุ่มบุคคลผู้ก่อความไม่สงบเหล่านี้จัดอยู่ในกลุ่มบุคคลที่ปราศจากเมตตา มีจิตใจเหี้ยมโหด ไร้ความรักความปรารถนาดี เป็นการกระทำที่ขัดกับหลักคำสอนของศาสนาทุกศาสนา ซึ่งถ้าทุกคนใช้หลักเมตตาธรรมต่อกัน คนในสังคมจะอยู่กันด้วยความสงบสุข และปัญหาร้อนที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำวันใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ก็จะสงบลงได้

ตัวอย่างที่ ๓ โจรได้ฆ่าผู้ใหญ่บ้าน

ข่าวจากหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ สรุปได้ว่า กลุ่มโจรก่อเหตุฆ่าผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านแอแง หมู่ ๕ ต.เกาะรอ อ.รามัน จ.ยะลา ขณะขับรถกลับจากการประชุมกำนันผู้ใหญ่บ้านที่อำเภอมาขอ เมื่อมาถึงบริเวณที่เกิดเหตุถูกกลุ่มคนร้ายขับรถกระบะกระบะประกบแล้วกราดยิง กระสุนถูกถึงน้ำมันจนระเบิดไฟลุกไหม้ท่วมรถคลอกร่างผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านตายคาซากรถ^{๙๖}

ตัวอย่างที่ ๔ ระเบิดได้

ข่าวจากหนังสือพิมพ์คมชัดลึก สรุปได้ว่า เมื่อเช้าวันที่ ๖ ก.พ. ๒๕๕๑ เกิดเหตุระเบิดใกล้ศาลเจ้าในเขตเทศบาลตำบลตะลุบัน อ.สายบุรี จ.ปัตตานี มีผู้ได้รับบาดเจ็บ ๗ ราย เป็นทหารเรือ ๕ นายและชาวบ้าน ๒ ราย โดยคนร้ายได้จุดชนวนระเบิดที่นำไปซุกไว้ใน

^{๙๕} ปิยะ กิจถาวร, มติชนรายวัน, (๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๘) : หน้า ๖.

^{๙๖} ไทยรัฐ, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑) : หน้า ๑.

รถจักรยานยนต์ที่จอดทิ้งไว้บนถนน ทำให้เจ้าหน้าที่ทหารเรือซึ่งกำลังปฏิบัติหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยในบริเวณศาลเจ้าได้รับบาดเจ็บดังกล่าว^{๓๗}

จากตัวอย่างของข่าวที่ยกมานี้แสดงถึงการกระทำที่เกิดจากการขาดเมตตาอันเป็นผลมาจากปัจจัยภายนอกคือเรื่องความขัดแย้งของอุดมการณ์ทางการเมืองของบุคคล ซึ่งก็แน่นอนว่าผู้ที่อยู่เบื้องหลังการกระทำดังกล่าวย่อมสามารถคาดการณ์ถึงผลร้ายที่จะเกิดขึ้นกับเพื่อนมนุษย์ว่าต้องทำให้เกิดการบาดเจ็บและล้มตายลง แต่ด้วยจิตที่ขาดความเมตตา จึงทำให้สามารถบงการให้คนของตนก่อเหตุร้ายขึ้นโดยไม่ได้นิ่งถึงความเดือดร้อนของคนอื่นเลย ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยโกรธแค้นกันมาก่อน สำหรับบุคคลที่มีความเมตตาแล้วนอกจากไม่มีจิตคิดทำร้ายใคร ๆ แล้ว ยังสามารถให้อภัยแม้แต่บุคคลที่คิดร้ายต่อตน ดังกรณีของพระนางสามาวดีที่ได้กล่าวไว้แล้ว

๔.๒ สรุปปัญหาการขาดเมตตาในสังคม

จากตัวอย่างที่ยกมาเกี่ยวกับปัญหาสังคมที่เป็นผลมาจากการขาดเมตตาจิต จะเห็นได้ว่าความวุ่นวายเดือดร้อน การทะเลาะวิวาท อาชญากรรม การใช้กำลังเข้าประทุษร้ายต่อกัน ทำให้สังคมวุ่นวายไม่สงบสุข การขาดเมตตาจิตต่อกันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนในสังคมเอารัดเอาเปรียบกันโดยไม่คำนึงถึงกฎหมายบ้านเมืองและความถูกต้องชอบธรรม

ผู้วิจัยเห็นว่าถ้าบุคคลเป็นผู้มีจิตเมตตาคงจะไม่ก่อเหตุร้ายรุนแรงดังที่ได้ยกตัวอย่างมา เพราะคนที่มีจิตเมตตาย่อมสามารถที่จะบังคับจิตใจตนเองให้เป็นไปตามอำนาจของกุศลกรรม เหตุการณ์เลวร้ายต่าง ๆ ก็คงไม่เกิดขึ้นเพราะเมตตาเป็นเครื่องกำจัดโมหะและพยาบาทได้ ดังกล่าวมาแล้ว

การขาดเมตตา ส่งผลเสียต่อบุคคลและสังคมดังนี้

๔.๒.๑ ผลเสียต่อบุคคล

๑. ทำให้ได้รับโทษตามกฎหมาย การขาดเมตตา อาจจะเป็นสาเหตุที่สำคัญใ้บุคคลก่อเหตุร้าย เช่น การทำร้ายผู้อื่น จนได้รับบาดเจ็บหรือตาย ซึ่งจะส่งผลเสียให้ผู้กระทำ ต้องได้รับโทษตามกฎหมาย

^{๓๗} คมชัดลึก, (๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑): หน้า ๑.

๒. ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงของตน และวงศ์ตระกูล

๓. ในทางกรรม การขาดเมตตาที่มีผลดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ใน จูฬกัมมวิภังคสูตรว่า

บุคคลบางพวกในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นคนหยาบซ้ำ มีมือเปื้อนเลือด ฝ่าฝืนในการประหัตประหาร ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่เกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นคนอายุสั้น

บุคคลในโลกนี้ เป็นสัตว์ก็ตาม เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย ด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ด้วยท่อนไม้บ้าง ด้วยศัตราบ้าง เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่เกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใด ๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโรคมามากเป็นข้อปฏิบัติที่เป็นไป เพื่อความมีโรคมามาก^{๑๔}

๔.๒.๒ ผลเสียต่อสังคม

๑. ทำให้สังคมขาดความสงบสุข ดังตัวอย่างกรณีปัญหาใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย ปัญหาความไม่สงบในพม่า ปากีสถาน และส่วนอื่นของโลก ก็มีสาเหตุสำคัญมาจากการที่คนในสังคมขาดความเมตตา

๒. เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสังคม สังคมใดที่มีปัญหาความวุ่นวาย ย่อมเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม เกิดปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน คนในสังคมจะหวาดระแวงซึ่งกันและกัน จึงทำให้เป็นการยากที่จะพัฒนาสังคมให้เจริญก้าวหน้า

๔.๓ การประยุกต์รูปแบบการเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดี เพื่อแก้ปัญหาชีวิตและสังคม

ปัญหาชีวิตและสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน อาจเกิดมาจากสาเหตุหลายประการ และหนึ่งในหลายสาเหตุ นั้น คือการขาดความเมตตา เราจะเห็นข่าวเหตุการณ์ต่าง ๆ นี้ ปรากฏอยู่ทุก ๆ วัน ปัญหาชีวิตและสังคมที่เกิดจากการขาดความเมตตานี้ มี ๒ ลักษณะคือ เกิดจากปัจจัยภายในตัวบุคคล คือจิตใจ และปัจจัยภายนอกตัวบุคคล อันได้แก่ สภาพแวดล้อมโดย

^{๑๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๐-๒๕๑/๓๔๕-๓๕๑.

ปัจจัยภายในเป็นตัวชี้ขาด และปัจจัยภายนอกเป็นตัวกระตุ้น ปัจจัยภายในคือจิตใจ จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด ของปัญหาทั้งปวง ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า”^{๑๙}

เมื่อใจเป็นต้นเหตุสำคัญ ของปัญหาทั้งปวง การแก้ปัญหาก็ควรเริ่มที่ใจ ในกรณีของเมตตาธรรม ก็คือการฝึกใจ พัฒนาใจของตน ให้ประกอบด้วยเมตตา ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาวิตและสังคม

จากการศึกษาประวัติของพระนางสามาวดีพบว่า พระนางเป็นคนที่มิปกคิอยู่ด้วยความเมตตา เมื่อพระเจ้าอุเทนรับสั่งให้นำพระนางสามาวดีและบริวารไปประหารชีวิตเสีย โดยพระองค์จะประหารเองด้วยธนู พระนางสามาวดีมิได้ทูลแก้ตัวแต่ประการใด มิได้ทรงรับหรือปฏิเสธ เพียงแต่ทรงให้อโวกาแก่หญิงบริวารว่า “ท่านทั้งหลายจงแผ่เมตตาจิต ไปยังพระราชา พระนางมาคันทียาอัคมเหสี และในตน อย่าได้มีความโกรธ ที่พึงอย่างอื่นของเราไม่มีแล้ว นอกจากเมตตาจิตเท่านั้น”^{๒๐}

อีกตอนหนึ่งที่แสดง ถึงความมีเมตตาจิตของพระนางสามาวดี คือ เมื่อถูกหลอกให้เข้าไปอยู่ในปราสาท แล้วขังคดลอนประตูข้างนอกทำให้ออกมาไม่ได้ แล้วมีคนจุดไฟเผาปราสาทนั้น เมื่อไฟแรงขึ้นพระนางก็ทรงทราบว่า บัดนี้พระนางและบริวารถูกหลอกและถูกเผาทั้งเป็นเสียแล้ว ไม่มีทางหลีกเลี่ยงจึงทรงให้อโวกาแก่หญิงบริวารทั้งหลายว่า “ในสังสารวัฏ อันตามหาเบื้องต้น และเบื้องปลายไม่พบ ซึ่งหากเราท่องเที่ยวอยู่ที่นี่ อัดภาพของพวกเราคงเคยถูกเผามาแล้วนับไม่ถ้วน เพราะฉะนั้นอย่าคิดอะไรมากมาย ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย เจริญมรณัสสติภาวนาเถิด”^{๒๑}

จากข้อความที่ยกมา จะเห็นว่าพระนางสามาวดี ใช้การเจริญเมตตาเมื่อเผชิญกับปัญหา โดยใช้วิธีการเจริญเมตตาจิตต่อตนเอง และการเจริญเมตตาจิตต่อผู้อื่น ดังข้อความที่ได้อ้างไว้แล้วว่า “ท่านทั้งหลาย จงแผ่เมตตาจิตไปยังพระราชา พระนางมาคันทียา และในตนเอง” รูปแบบการเจริญเมตตาจิต ของพระนางสามาวดีคือ การเจริญเมตตาจิตต่อตนเองและการเจริญเมตตาจิตต่อผู้อื่น จึงควรนำมาประยุกต์ใช้กับการแก้ปัญหาวิตและสังคม

^{๑๙} บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^{๒๐} วสิน อินทสระ, *ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๔.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๕.

๔.๓.๑ การประยุกต์รูปแบบ การเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดี ในการแก้ปัญหาวีชีวิต

ปัญหาวีชีวิตเกิดขึ้นด้วยปัจจัยหลัก ๆ คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่สิ่งที่อยู่ภายในตัวเราเอง ได้แก่กิเลส และปัจจัยภายนอก ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เป็นต้น แต่ในที่นี้จะวิเคราะห์ปัญหาวีชีวิตที่เกิดจากปัจจัยภายใน เพราะถือว่าเป็นตัวชี้ขาดของการทำพฤติกรรม ปัจจัยภายในตัวบุคคลที่จะทำให้เกิดปัญหาวีชีวิตคือ กิเลส ซึ่งกิเลสตัวสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหา มี ๓ ตัว ได้แก่

๑) โลภะ หมายถึงความอยากได้ อยากมี อยากเป็น ซึ่งเมื่อตัวโลภะเกิดก็จะทำให้ต้องดิ้นรน แสวงหาต่อไปไม่จบสิ้น ต้องเหนื่อยยากลำบาก เป็นทุกข์กายทุกข์ใจ บางคนเมื่อแสวงหาสิ่งที่ต้องการ ด้วยวิธีการสุจริตไม่ได้ ก็ต้องแสวงหาด้วยวิธีการทุจริต จึงหาความสงบสุขในชีวิตไม่ได้

๒) โทสะ หมายถึงความโกรธ ความคิดประทุษร้าย อาฆาตพยาบาท และคิดปองร้ายคนอื่น ทำให้จิตของตนเร่าร้อน ไม่สงบ

๓) โมหะ หมายถึงความเขลา ความไม่รู้จึงทำให้เข้าใจผิด คิดผิด แล้วกระทำตามความคิดผิด ๆ ของตน จึงทำให้เกิดปัญหา

การแก้ปัญหาวีชีวิต โดยอาศัยหลักธรรมะ ของพระพุทธศาสนานั้น ทำได้ดังนี้

๑) แก้โลภะด้วยการบริจาค การรู้จักแบ่งปันสิ่งของให้แก่บุคคลอื่น เป็นการแบ่งความสุขให้แก่บุคคลอื่น พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า การบริโภคคนเดียวไม่มีความสุข การมีความสุขคนเดียวไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง การแบ่งความสุขให้คนอื่นด้วยจึงเป็นความสุขที่แท้จริง นอกจากนี้การให้เป็นการลดกิเลสคือความโลภให้น้อยลง เมื่อกิเลสคือความโลภน้อยลงความทุกข์หรือปัญหาในชีวิตก็จะลดลง

๒) แก้โทสะ หรือการโกรธด้วยเมตตา คือการคิดช่วยเหลือคนอื่นให้มีความสุข ปรารถนาดีต่อผู้อื่น มองคนอื่นในแง่ดี มองคนอื่นด้วยความเป็นมิตร หากเราสร้างเมตตาจิตให้เกิดขึ้นได้ ปัญหาวีชีวิตอันเกิดจากโทสะก็จะลดลง

๓) แก้โมหะ คือการเจริญจิตภาวนา การเจริญจิตภาวนา จะทำให้เกิดสติ สมาธิ และปัญญา เมื่อมีสติ คือความระลึกว่าเรากำลังทำอะไร จะทำให้เกิดสมาธิ คือความแน่วแน่ในสิ่งที่กำลังทำอยู่ แล้วจะเกิดปัญญาคือความรู้ว่าสิ่งที่ทำอยู่นั้นผิด หรือถูกอย่างไร เมื่อเกิดปัญญาก็จะขจัดความเขลาหรือโมหะไปได้ก็จะทำให้แก้ปัญหาวีชีวิตได้

เมื่อพิจารณาวิธีการแก้ปัญหาชีวิต โดยอาศัยหลักธรรมของพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นว่าเมตตาจิตเข้ามามีส่วนในการแก้ปัญหาได้อย่างชัดเจน ซึ่งนอกจากจะแก้โทษะได้โดยตรงแล้ว การแก้ปัญหาโลภะโดยการบริจาคแบ่งปัน ก็ต้องอาศัยพื้นฐานของจิตที่มีความเมตตา การเจริญเมตตาภาวนา เช่นเดียวกับวิธีการที่พระนางสามาวดีปฏิบัติ จึงนับว่ามีบทบาทสำคัญยิ่งในการแก้ปัญหาชีวิตของบุคคล

๔.๓.๒ การประยุกต์รูปแบบ การเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดี ในการแก้ไขปัญหาสังคม

ในปัจจุบันปัญหาสังคมได้เพิ่มมากขึ้นและทวีความรุนแรงมากขึ้น ปัญหาที่กำลังประสบอยู่ได้แก่ ปัญหาครอบครัว ปัญหาเยาวชน ปัญหายาเสพติด ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาการทุจริต และปัญหาความเสื่อมโทรมทางด้านศีลธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เคยได้พระราชทานพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับปัญหาความยุ่งยาก ในสังคมไว้ว่า

ปัญหาความยุ่งยากในสังคมทุกวันนี้ เกิดจากเหตุหลายอย่าง แต่เหตุที่สำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหามากคือ ความขาดหรือความบกพร่อง ในความเป็นระเบียบ และความสะอาดมั่นคง ในความประพฤติ และความคิดจิตใจ องค์การศาสนาทุกศาสนามีจุดมุ่งหมายและภารกิจในการขัดเกลาความประพฤติและจิตใจ การให้บุคคลถึงพร้อมด้วยคุณธรรม ตามหลักศาสนา อยู่แล้ว จึงน่าจะทำหน้าที่แก้ปัญหาสังคมได้อย่างดีโดยไม่ต้องยากลำบาก ในการนี้ทุกฝ่ายควรจะได้ร่วมมือกันและส่งเสริมกันอย่างจริงจัง โดยประสานสอดคล้องและควรมีหลักมีแผนการที่แน่นอนและเหมาะสมในการสั่งสอนเผยแพร่วรรณ สำคัญที่สุดควรจะได้พยายามปลูกฝังความเชื่อ ความเลื่อมใสในคุณธรรม ความดีให้เกิดขึ้นด้วย การประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้คนทั้งหลายได้เห็นประโยชน์ และความดีจากแบบแผนการปฏิบัติ และการอธิบาย แนะนำที่ประกอบด้วย ความเมตตากรุณา และควรระมัดระวังอย่างที่สุด ที่จะไม่ประกาศสั่งสอน โดยวิธีการที่จะก่อให้เกิดความคิดโต้แย้งหรือต่อต้านขึ้นในตัวผู้ฟัง เพราะการกระทำดั่งนั้น จะไม่ช่วยให้บังเกิดผลดีขึ้นได้เลย^{๒๒}

เมื่อพิจารณาสืบสาวต้นตอของปัญหาสังคมแล้ว จะเห็นว่า รากเหง้าที่แท้จริง ของปัญหามาจากกิเลส ๓ ประการคือ โลภะ โทสะ และโมหะ ของบุคคลดังได้กล่าวไว้แล้ว

^{๒๒} พระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่การสัมมนาผู้นำศาสนา ในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๒๕.

ตัวอย่าง เช่น ปัญหาครอบครัวแตกแยก อาจเกิดจากโทสะ คือการขาดเมตตาต่อกันเป็นสาเหตุหลัก และมีโมหะเป็นตัวเสริม ปัญหาการทุจริตคอร์รัปชัน ก็เกิดจากโลภะ ความอยากได้ อยากมี เป็นสาเหตุหลัก แล้วมีโมหะคือความกิดผิด เข้าใจผิด เป็นตัวเสริม เป็นต้น การแก้ไขปัญหาดังคม จึงต้องใช้หลักธรรมของพุทธศาสนาเข้ามาใช้ เช่นการยึดรูปแบบการเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดีเข้ามาใช้แก้ปัญหาโดยเจริญเมตตาจิต เพื่อไม่ให้ถูกโทสะครอบงำ เพราะโทสะเป็นกิเลส ที่ปิดบังใจให้มีคิมิด ทำให้เกิดโทษคือความเสียหายทั้งต่อตนเองและผู้อื่น เมื่อบุคคลเจริญเมตตาจึงเป็นการดับโทสะ เกิดปัญญารู้ผิดชอบชั่วดี มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง โลภะและโมหะก็จะหายไป ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ก็จะลดลง การพัฒนาวิธีการเจริญเมตตาจิต จึงช่วยแก้ปัญหาดังคมได้

จากการศึกษาบทบาทของพระนางสามาวดี ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ก็ทำให้เห็นคุณค่าของความเมตตา ซึ่งเป็นคุณธรรม ที่พระนางยึดถือในการดำเนินชีวิตที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้ทุกยุคทุกสมัย คนมีเมตตาย่อมปรารถนาดีต่อตนเองและบุคคลอื่น ทำให้เป็นคนใจเย็น ไม่โกรธเคืองง่าย คนทั้งหลายจึงควรเจริญเมตตาจิต หรือแผ่เมตตาไปได้โดยไม่จำกัด ความเมตตาเป็นเครื่องระงับ และป้องกันโทสะ ไม่ให้เกิดขึ้นในจิตใจ และจะระงับโทสะที่เกิดขึ้นแล้วให้หายไป ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ พอสรุปได้ว่า “เมื่อบุคคลนั้นทำไว้ในใจโดยแยกกายถึงเมตตาเจโตวิมุตติ ข้อนี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้โทสะที่ยังไม่เกิดไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วย่อมละได้”^{๒๓}

ในปฐมอาฆาตปฏิกวินยสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึง การเจริญเมตตา เพื่อกำจัดอาฆาต ที่เกิดขึ้นในใจว่า

อุบายกำจัดอาฆาต ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ (๑) ภิกษุพึงเจริญเมตตา ในบุคคลที่ตนอาฆาต ภิกษุพึงกำจัดอาฆาต ในบุคคลนั้นอย่างนั้น (๒) ภิกษุพึงเจริญกรุณา ในบุคคลที่ตนอาฆาต ภิกษุพึงกำจัดอาฆาต ในบุคคลนั้นอย่างนั้น (๓) ภิกษุพึงเจริญอุเบกขา ในบุคคลที่ตนอาฆาต ภิกษุพึงกำจัดอาฆาต ในบุคคลนั้นอย่างนั้น (๔) ภิกษุไม่พึงระลึกถึง ไม่พึงมนสิการบุคคลที่ตนเกิดอาฆาต ภิกษุพึงกำจัดอาฆาตในบุคคลนั้นอย่างนั้น (๕) ภิกษุพึงนึกถึงความเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน ให้มั่นในบุคคลผู้ที่ตน เกิดอาฆาตนั้นดังนี้ว่า ท่านผู้นี้มีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรม

^{๒๓} พ.พ. (บาลี) ๒๕/๘/๔๑.

เป็นที่พึงอาศัย ทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ภิกษุพึงกำจัดอาฆาต ในบุคคลนั้นอย่างนี้^{๒๔}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวจะเห็นว่า เมตตาเป็น ๑ ในเครื่องกำจัดพยาบาท ๕ ประการ การเจริญเมตตาจิต การฝึกให้เป็นคนมีจิตเมตตา จึงมีส่วนในการแก้ปัญหาชีวิต และสังคมได้เป็นอย่างดี สรุปได้ว่าการศึกษารูปแบบการเจริญเมตตาของพระนางสามาวดี ทำให้เราเห็นว่าการเจริญเมตตามีผลดีต่อทั้งตนเองและสังคม ซึ่งจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดดังนี้

๑) ผลดีต่อตน

การเจริญเมตตาจิตมีผลดีต่อตนเอง คือมีอานิสงส์ที่เกิดจากการเจริญเมตตาจิต ๑๑ ประการ ตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ คือ (๑) หลับเป็นสุข (๒) ตื่นเป็นสุข (๓) ไม่ฝันร้าย (๔) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย (๕) เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย (๖) เทวดาทั้งหลายรักษา (๗) ไฟ ยาพิษ หรือศัสตรา กล้ำกรายไม่ได้ (๘) จิตตั้งมั่นได้เร็ว (๙) สนิหน้าสคติ (๑๐) ไม่หลงลืมสติตาย (๑๑) เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยมย่อมเข้าถึงพรหมโลก^{๒๕}

พระอรรถกถาจารย์อธิบายอานิสงส์ที่เกิดจากการเจริญเมตตาจิตไว้ในอรรถกถาเมตตาสูตร พอสรุปได้ว่า

บุคคลผู้เจริญเมตตา (๑) หลับเป็นสุข เพราะไม่หลับเหมือนคนที่นอนกรน กระสับกระส่าย แม้เมื่อหยั่งลงสู่ความหลับก็เป็นสุขเหมือนผู้เข้าสมาบัติ (๒) ตื่นเป็นสุข คือ คนอื่น ๆ ถอนใจ กระสับกระส่ายอยู่ ตื่นเป็นทุกข์จันใด บุคคลผู้เสพเมตตาเจโตวิมุตติ หาดื่นเป็นทุกข์จันนั้นไม่ ไม่มีอาการผิปกติ ตื่นเป็นสุข เหมือนดอกปทุมกำลังแย้มอยู่ (๓) ไม่ฝันร้าย คือ บุคคลผู้เจริญเมตตาจนคุ้น เมื่อฝันก็ฝันแต่เรื่องที่เจริญเท่านั้น เช่นฝันว่าไหว้พระเจดีย์ กระทำบูชา ฝันว่าฟังธรรม และย่อมไม่ฝันเรื่องที่ร้าย เหมือนคนอื่น ที่ฝันเห็นตนถูกพวกโจร พากันรุมล้อม ฝันว่าถูกสัตว์ทำร้าย ฝันว่ากำลังตกเหว (๔) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย คือ บุคคลผู้เจริญเมตตาจนคุ้นเคย ย่อมเป็นที่รักที่พอใจของมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนแก้วมุกดาหาร ที่สวมไว้ที่อก และเหมือนพวงมาลัยประดับไว้ที่ศีรษะ (๕) เป็นที่รักของอมมนุษย์ทั้งหลาย คือ บุคคลผู้เจริญเมตตาจนคุ้นเคย ย่อมเป็นที่รักที่พอใจของอมมนุษย์ทั้งหลาย เหมือนเป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย (๖) เทวดาทั้งหลายรักษา คือ เทวดาทั้งหลายย่อมรักษามุขบุคคลผู้เจริญเมตตาจน

^{๒๔} อด. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๖๑/๒๖๕ - ๒๖๖.

^{๒๕} อด. เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕ - ๔๒๖.

คุ่น เหมือนมารดาและบิดารักษานบุตร (๙) ไฟ ยาพิษ หรือศัสตราภักล้ากรายไม่ได้ คือไฟไม่ยอมภักล้ากราย คือไม่เข้าไปพ้องพาร่างกายของผู้อยู่ด้วยเมตตา ยาพิษยอมไม่ภักล้ากราย คือไม่เข้าไปทำอันตรายร่างกายของผู้อยู่ด้วยเมตตา ศัสตรายอมไม่ภักล้ากราย คือยอมไม่เข้าไภล้าร่างกายของผู้อยู่ด้วยเมตตา (๑๐) จิตตั้งมั่นได้เร็ว คือ จิตของบุคคลผู้อยู่ด้วยเมตตา ย่อมตั้งมั่นได้รวดเร็ว ความที่จิตนั้นตั้งมั่นช้าไม่มี (๑๑) สีน้าสคไส คือ หน้าของผู้นั้นยอมมีสีผ่องใส เหมือนผลตาลสุกหลุดจากขั้ว (๑๒) ไม่หลงลืมสติตาย คือ ผู้อยู่ด้วยเมตตาไม่หลงตาย ย่อมตายเหมือนกับก้าวลงสู่ความหลับ (๑๓) เมื่อยังไม่แทงตลอดคุณวิเศษอันยอดเยี่ยมยอมเข้าถึงพรหมโลก คือ บุคคลผู้อยู่ด้วยเมตตา เมื่อไม่บรรลอรหัตตผลอันเป็นคุณวิเศษที่ยิ่งกว่าเมตตาสมาบัติ จุติจากอภัพภานั้นแล้ว ไปเกิดในพรหมโลก เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น^{๒๖}

๒. ผลดีต่อสังคม

เมตตาเป็นคุณธรรมสำคัญ ของการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขในสังคม ทำให้เกิดความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน โดยปรากฏในพระสูตรหลายแห่งในพระไตรปิฎก เมตตาจึงเป็นธรรมสำคัญเพราะถ้าขาดเมตตาแล้วความผาสุกของสังคมก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อบุคคลทั้งหลายมีความรักความปรารถนาดีต่อกัน ไม่เบียดเบียนกัน มีจิตใจที่ประกอบด้วยความรัก มีความปรารถนาประโยชน์แก่บุคคลอื่น สังคมจะสงบสุขและสันติภาพจะเกิดขึ้นในโลก หากทุกคนมีเมตตาธรรมประจำใจแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งที่เป็นความขัดแย้งส่วนบุคคลหรือความขัดแย้ง อันเกิดจากการเมือง ศาสนา หรือการแข่งขันทางธุรกิจ ก็จะลดความรุนแรงลง ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ประพันธ์ธรรมภาษิต เกี่ยวกับความเมตตาไว้ว่า “เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก”^{๒๗}

^{๒๖} งบ.อ. (ไทย) ๓๘/๕๕๑-๕๕๓.

^{๒๗} กรมศาสนา, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๓), หน้า ๕๒.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย เรื่องบทบาทของ พระนางสามาวดี ที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาตั้งแต่ประวัติของพระนาง ความเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในพระพุทธศาสนา ในฐานะเอตทัคคะทางด้านเมตตา และการประยุกต์ใช้เมตตา แก้ปัญหาชีวิตและสังคม พบว่าพระนางสามาวดีได้ต่อสู้ชีวิตบนพื้นฐานของควมมีเมตตาตลอดชีวิตของพระนาง โดยสรุปเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

๕.๑.๑ เหตุการณ์ในชีวิตในวัยเด็กของพระนางสามาวดี มีความเป็นอยู่สุขสบายตามสถานะของธิดาเศรษฐีในยุคนั้น แต่เมื่อมีโรคระบาดเกิดขึ้นในแคว้นภัททวดี ทำให้พระนางและบิดามารดาต้องอพยพไปยังเมืองโกสัมพีซึ่งทำให้ชีวิตของพระนางพลิกผันไป คือพระนางต้องสูญเสียบิดามารดา และที่นั้เองพระนางได้แสดงถึงคุณสมบัติพิเศษเฉพาะคือไม่แสดงความโกรธเมื่อถูกผู้ดูแลโรงทานบริภาษเรื่องปริมาณอาหารที่พระนางขอไม่เท่ากันในแต่ละวัน จึงต้องอดทนชี้แจงจนผู้ดูแลโรงทานเข้าใจและเห็นใจยินดีรับอุปการะพระนางไว้ในฐานะธิดา และในที่สุดพระนางได้รับการอุปการะจากโสมกเศรษฐี ได้รับการเลี้ยงดูสุขสบายจนกระทั่งได้อภิเษกเป็นมเหสีของพระเจ้าอุเทนแห่งกรุงโกสัมพี ชีวิตที่ดูเหมือนจะสุขสมบูรณ์ของพระนาง กลับมีอุปสรรคเพราะมเหสีอีกองค์หนึ่งของพระเจ้าอุเทนไม่พอใจจนนำไปสู่การวางแผนเผาพระนางสามาวดีในที่สุด

๕.๑.๒ คุณสมบัติพิเศษ

๑. พระพุทธองค์ ตรัสยกย่องว่าเป็นอุบาสิกาผู้เลิศทางด้านควมมีเมตตา
๒. เป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ โดยเป็นผู้อาสาไปขออาหารจากโรงทานของโสมกเศรษฐีมาให้บิดามารดาและให้บิดามารดาบริโภคก่อน พระนางจึงบริโภคส่วนที่เหลือ และยอมให้เศรษฐีส่งตัวไปถวายพระเจ้าอุเทน เพื่อไม่ให้พระเจ้าอุเทน ลงโทษเศรษฐี
๓. เป็นผู้ใฝ่ธรรม โดยยินดีฟังธรรมจากหญิงรับใช้ซึ่งได้ฟังธรรมมาจากพระพุทธเจ้า โดยมอบหมายให้หญิงรับใช้ไปฟังธรรมและมาแสดงให้พระนางฟังเป็นนิตย์

๔. เป็นผู้ไม่ประมาทโดยการเจริญเมตตาธรรมเป็นนิตย์ทั้งในเวลาปกติและในยามที่ตกอยู่ในอันตราย เหตุการณ์ที่สำคัญในเรื่องนี้คือเมื่อพระเจ้าอุเทนจะประหารชีวิตของพระนางด้วยธนู พระนางแผ่เมตตาให้พระเจ้าอุเทนจนลูกธนูของพระเจ้าอุเทนไม่สามารถทำอันตรายพระนางได้ รวมถึงในตอนที่ถูกขังอยู่ในปราสาทและถูกจุดไฟเผาพร้อมกับบริวาร พระนางก็ยังแผ่เมตตาให้กับผู้ที่คิดร้ายต่อพระนาง

๕.๑.๓ ความเกี่ยวข้องกับบุคคลในพระพุทธศาสนา

๑. ความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พระนางสามาวดีได้ถวายภัตตาหารและฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าหลังจากที่พระเจ้าอุเทนได้สติว่าพระองค์ได้ทำบาปหนักคือคิดจะปลงชีวิตของพระนางสามาวดีผู้ยึดมั่นในศีลธรรม พระองค์จึงขอร้องพระนางและอนุญาตให้พระนางนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์มาฉันภัตตาหารและแสดงธรรมเทศนาในพระราชวัง พระนางจึงมีโอกาสดำเนินเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้ฟังธรรมจากพระองค์แต่ก่อนที่พระนางจะได้มีโอกาสถวายภัตตาหารและฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าโดยตรงนั้น พระนางได้ฟังธรรมของพระพุทธองค์ที่นางขุชชุตตราฟังมาจากพระพุทธเจ้าและนำมาแสดงให้พระนางฟัง

๒. ความเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ เมื่อพระนางสามาวดีนิมนต์พระอานนท์และพระสงฆ์มาฉันภัตตาหารและแสดงธรรมในพระราชวังเป็นประจำแล้ว พระนางเกิดความเลื่อมใสศรัทธาจึงได้กระทำการบูชาธรรมด้วยการถวายผ้าอูดตราสงค์แก่พระอานนท์ ซึ่งพระอานนท์ก็ได้แจกจ่ายผ้าเหล่านั้นไปในหมู่สงฆ์

๓. ความเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ ในระหว่างที่พระนางสามาวดีอาศัยอยู่กับโมสกเศรษฐีนั้น พระเจ้าอุเทนเห็นพระนางก็พอพระทัยและทรงขอนางจากโมสกเศรษฐีมาเป็นพระมเหสีและในที่สุดพระนางก็เป็นผู้ชักนำให้พระเจ้าอุเทนเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และเป็นอุบาสกที่สำคัญคนหนึ่งในเวลาต่อมา

๔. ความเกี่ยวข้องกับอุบาสกอุบาสิกา อุบาสกที่พระนางสามาวดีเกี่ยวข้องคือโมสกเศรษฐีและพระเจ้าอุเทน พระนางได้มาอาศัยอยู่กับโมสกเศรษฐี และพระเจ้าอุเทนได้ขอพระนางจากโมสกเศรษฐีมาเป็นมเหสี ต่อมาทั้งโมสกเศรษฐีและพระเจ้าอุเทนก็ได้เป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนา ส่วนอุบาสิกาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับพระนางสามาวดีคือนางขุชชุตตราซึ่งเป็นหญิงบริวารของพระนางและเป็นผู้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า มาแสดงให้พระนางและหญิงบริวารฟังจนบรรลุนิพพาน

๕.๑.๔ บทบาทของพระนางสามาวดีที่มีต่อพระพุทธศาสนา

พระนางสามาวดีมีส่วนช่วยอุปถัมภ์พระศาสนาโดยการปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนโดยเคร่งครัด นอกจากนั้นเมื่อพระเจ้าอุเทนอนุญาตให้พระนางนิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์มาฉันภัตตาหารในพระราชวังได้ พระนางก็ได้กระทำเป็นประจำ จึงนับได้ว่าพระนางมีบทบาทในการอุปถัมภ์พระศาสนาโดยการถวายทานให้แก่ภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก นอกเหนือจากการถวายทานและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของศาสนาแล้ว พระนางยังมีบทบาทสำคัญในการชักชวนพระเจ้าอุเทนมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและเป็นอุบาสกที่สำคัญคนหนึ่งในเวลาต่อมา พระนางสามาวดีในสมัยที่ยังอาศัยอยู่ในบ้านคนดูแลโรงงานของโหมสกลเศรษฐีจึงมีส่วนช่วยทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแจกและรับทานซึ่งถือว่าเป็นการช่วยสังคมอย่างหนึ่ง

๕.๑.๕ แนวคิดเรื่องเมตตาในพระพุทธศาสนาเฉพาะในฐานะเอตทัคคะด้านการเป็นอยู่ด้วยการเจริญเมตตาจิต

๑. เอตทัคคะ เป็นตำแหน่งที่พระพุทธเจ้าประทานให้แก่พุทธสาวกหรือพุทธสาวิกาผู้มีความชำนาญเป็นเลิศในด้านต่าง ๆ เพื่อเป็นเกียรติแก่ผู้ได้รับตำแหน่งนั้น ๆ องค์ประกอบของการพิจารณาแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะคือ

๑) การให้ทาน ซึ่งเป็นการเสียสละสิ่งของของตนให้กับผู้อื่น เป็นการลดความตระหนี่เพื่อกำจัดกิเลสเพื่อที่จะได้สร้างคุณความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๒) การให้ความสงเคราะห์ คือการช่วยเหลืออุปถัมภ์ผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนให้ได้รับความเป็นอยู่ดีขึ้น เป็นการฝึกให้เป็นผู้มีความเมตตา โอบอ้อมอารี และสร้างคุณความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๓) การมีความเลื่อมใส หมายถึง ความมีศรัทธา มีความเชื่อมั่นเห็นคุณค่าในสิ่งที่ตนทำ จึงได้แสดงความเลื่อมใสนั้นออกมาทางกาย วาจา ใจ ด้วยกิริยาสุภาพ อ่อนน้อม อุบาสิกาผู้ได้รับการยกย่องคือ นางสุชาดา นางกาดิยานี นกุลมาตา กาลิอุบาสิกา

๔) การมีปัญญา คือความรู้ในสิ่งที่ควรรู้ นอกจากนั้นยังมีเหตุผลที่สนับสนุนการยกสาวกสาวิกา ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะคือการยกย่องตามผลบุญที่สะสมจากอดีตการยกย่องตามความเชี่ยวชาญ การยกย่องตามเรื่องราวที่เกิดขึ้นและการยกย่องตามความสามารถ ซึ่งในกรณีของอุบาสิกาที่ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะนั้นล้วนแต่เป็นผู้ที่ตั้งความปรารถนาตั้งแต่อดีตชาติทั้งสิ้น ในส่วนของพระนางสามาวดีนั้น พระนางได้ตั้งจิตปรารถนา

ตำแหน่งเอตทัคคะตั้งแต่ในอดีตชาติและได้ทำบุญถวายทานเป็นอันมาก จนกระทั่งในชาติปัจจุบันพระนางได้สะสมความดีเป็นนิสัยและอบรมกุศลจริยามาบริบูรณ์โดยตลอดจนได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะในด้านเป็นอยู่ด้วยเมตตาตั้งที่ได้ตั้งความปรารถนาไว้

๒. แนวคิดในเรื่องเมตตาในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นอานิสงส์ของเมตตาไว้หลายแห่งเช่น ทรงแนะนำให้พระสงฆ์แผ่เมตตาให้ตระกูลพญาเพื่อคุ้มครองรักษาตน พระพุทธเจ้าทรงแสดงความเมตตาต่อช้างนาฬาคีรีซึ่งดุร้ายให้หมดพิษไปได้ นอกจากเมตตาจะช่วยให้นุญย์แคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวงแล้ว การเจริญเมตตาโดยที่มีการกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจประกอบด้วยเมตตาเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญ การเจริญเมตตามีอานิสงส์หลายประการคือ ทำให้หลับเป็นสุข ตื่นเป็นสุข ไม่ฝันร้าย เป็นที่รักของมนุษย์และอมนุษย์ทั้งหลาย เทวดาทั้งหลายรักษา อันตรายต่าง ๆ ไม่กล้ากราย จิตตั้งมั่นได้เร็ว สีสหน้าสดใส ไม่หลงสติ เมื่อยังไม่บรรลุอรหัตผล ย่อมเข้าถึงพรหมโลก พระพุทธเจ้ายังได้ทรงแสดงผลแห่งการเจริญเมตตาชั่วสุดกลั่นหอมว่ามีมากกว่าการให้มหาทานจนกระทั่งมากกว่าการถึงพระรัตนตรัย อย่างไรก็ตาม เมตตาบารมีเป็นบารมีที่สร้างได้ไม่ยากนัก เพราะบุคคลส่วนมากไม่มีอิสระเนื่องจากยังเกิดเป็นทาสของอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ จึงมักทำให้รู้วาม ขาดเมตตาและความประสงค์ดีต่อกัน การทำให้เมตตาธรรมเกิดขึ้นจึงต้องหมั่นแผ่เมตตาให้สัตว์ทั้งปวง เมตตาจึงเป็นหลักธรรมที่มนุษย์ทั้งหลายพึงปฏิบัติต่อกัน

๓. บทบาทและรูปแบบการเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดี พระนางสามาวดีมีความเมตตาเป็นคุณธรรมที่เป็นพื้นฐานอยู่ภายในจิตใจ มีจิตที่เปี่ยมล้นไปด้วยความปรารถนาดีต่อผู้อื่นหรือสัตว์อื่น ซึ่งการที่พระนางมีคุณธรรมกับเมตตาสูงนั้นพระนางต้องเป็นผู้เจริญเมตตาต่อตนเองเป็นปกติอยู่ในเบื้องต้นจนพระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระนางให้เป็นอุบาสิกา ผู้เป็นเลิศด้านผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา ในส่วนของการมีเมตตาจิตต่อผู้อื่นนั้น พระนางสามาวดีเป็นผู้ที่มีเมตตาจิตต่อผู้อื่นสูงยิ่ง โดยจะเห็นได้ว่าพระนางไม่ผูกใจเจ็บแค้นคนที่ปฏิบัติไม่ดีต่อพระนางเลย มีเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตของพระนางยืนยันความเป็นผู้มีจิตเมตตาต่อผู้อื่น เช่น ไม่โกรธคนดูแลโรงทานของโฆสกเศรษฐี ที่บริภานางเรื่องการรับอาหาร ไม่ผูกใจเจ็บแค้นพระนางมากันทิยาที่พยายามใส่ร้ายพระนางด้วยเรื่องต่าง ๆ ไม่โกรธแค้นพระเจ้าอุเทนที่สั่งให้ประหารชีวิตพระนางพร้อมหญิงบริวาร แม้ในวาระสุดท้ายของชีวิตที่ถูกขังในปราสาทแล้วจุดไฟเผา พระนางก็ไม่ได้แสดงอาการโกรธแค้น แต่แผ่เมตตาให้กับคนที่คิดร้ายต่อพระนาง

๔. เมตตาจิตและกรรมเก่าของพระนางสามาวดี เมตตาจิตที่พระนางได้บำเพ็ญและสั่งสมไว้ในชาติปัจจุบัน ไม่อาจลบล้างกรรมเก่าที่พระนางเคยกระทำไว้ โดยในอดีตชาตินั้นพระนางและหญิงบริวาร 500 คนได้จุดไฟเผาพระปัจเจกพุทธเจ้าจึงทำให้พระนางและบริวารถูกเผาพร้อมกันในชาตินี้

๕. คุณค่าจากการศึกษาเรื่องบทบาทด้านเมตตาของพระนางสามาวดี จากการศึกษาเรื่องบทบาทด้านเมตตาของพระนางสามาวดีทำให้เห็นว่าเมตตาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและคุณประโยชน์แก่มวลมนุษย์ และยังเป็นคุณธรรมสำหรับการพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมระดับสูง ๆ ขึ้นไป การศึกษาเรื่องบทบาทด้านเมตตาของพระนางสามาวดี ทำให้เห็นคุณประโยชน์ของเมตตาว่าเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่สำคัญ ซึ่งเมื่อปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอแล้วจะทำให้ผู้ปฏิบัติมีความสุข ทำให้มีจิตคิดปรารถนาดี มีความเอื้อเฟื้อต่อกัน เป็นประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม เมตตายังเป็นวิธีการดับโทสะและทำให้จิตสงบระงับ ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เมตตาจึงเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่สำคัญ ที่จะทำให้เกิดความรักและความผูกพันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับสัตว์

๕.๑.๖ การประยุกต์ใช้เมตตาแก้ปัญหาชีวิตและสังคม

๑. โทษของการขาดเมตตานำความทุกข์มาสู่ตน การกระทำทางกาย วาจา ใจ ที่ปราศจากเมตตานั่นย่อมนำทุกข์มาสู่ตน ดังกรณีของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ต้องการฆ่ามหาดเล็กเพื่อเอารรยามาเป็นของตน หรือผู้ที่มีจิตเมตตาแต่เผลอสติลืมเจริญเมตตาที่อาจจะนำภัยมาสู่ตนได้เช่นกรณีพระภิกษุ ๕๐๐ รูปถูกรุกขเทวดาที่สิงสถิตอยู่ตามต้นไม้ใช้อุบายหลอกหลอนจนไม่สามารถทำจิตให้สงบได้ หรือสุวรรณสามโพธิสัตว์ถูกลูกศรของพระราชาขณะที่เผลอสติมิได้เจริญภาวนา

๒. จิตที่ขาดเมตตาทำให้เกิดพยาบาทปองร้าย เช่นกรณีของพระเจ้าวิฑูทกะที่เกิดความอาฆาตแค้นที่ถูกเหยียดหยามจึงยกกองทัพไปฆ่าล้างตระกูลศากยะ และเผาบ้านเมืองเสียวอดวาย ในที่สุดพระเจ้าวิฑูทกะเองก็ถูกกรรมตามสนองตายตกไปตามกัน จิตที่ขาดเมตตาและอาฆาตแค้นจึงไม่เกิดประโยชน์กับฝ่ายใดเลย

๓. จิตที่ขาดเมตตาทำให้กระวนกระวายไม่เป็นสุข เช่นกรณีของเศรษฐีในเมืองโกสัมพีกิจจะกำจัดเด็กที่เลี้ยงไว้ เมื่อทำไม่สำเร็จก็เกิดความทุกข์ร้อนกระวนกระวาย จนล้มป่วยและเสียชีวิตในที่สุด

๔. ปัญหาที่เกิดจากการขาดเมตตาจิตในปัจจุบัน ในปัจจุบันเกิดปัญหาสังคมที่มีสาเหตุมาจากการขาดเมตตาจิตเพราะปัจจัยภายในคือความบกพร่องหรือความต้องการของตัวบุคคล เช่น สภาพร่างกาย จิตใจ สติปัญญา หรือจิตวิญญาณ ปัญหาในสังคมที่เกิดขึ้นจากสาเหตุนี้ เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาการทะเลาะวิวาท เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้จะเกิดจากบุคคลที่ปราศจากเมตตา ไม่มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น และเมื่อประกอบกับการขาดสติเพราะเสพติดสิ่งเสพติดมีนเมา ทำให้บุคคลทำกรรมชั่วได้ง่ายขึ้น สาเหตุอีกประการหนึ่งของการขาดเมตตาจิต คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางสังคม การพัฒนาทางด้านวัตถุ การแข่งขันทางเศรษฐกิจและการเมือง ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดความไม่สงบเดือดร้อนแก่คนในสังคม ทำให้สังคมวุ่นวายไม่สงบสุข

๕.๑.๗ ผลเสียของการขาดเมตตาจิตต่อบุคคลและสังคม

๑. การขาดเมตตาจิตทำให้เกิดผลเสียต่อบุคคล คือ ทำให้ต้องทุกข์ทรมานเพราะได้รับโทษตามกฎหมาย เสื่อมเสียชื่อเสียงของตนและวงศ์ตระกูล เกิดความทุกข์ร้อนกระวนกระวายใจหาความสุขไม่ได้

๒. การขาดเมตตาจิตทำให้เกิดผลเสียต่อสังคม ทำให้สังคมขาดความสงบสุขและเป็นอุปสรรคต่อการเจริญก้าวหน้าของสังคม

๕.๑.๘ การประยุกต์รูปแบบการเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดีเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและสังคม

ปัญหาชีวิตและสังคมในปัจจุบันส่วนหนึ่งมีสาเหตุมาจากการขาดเมตตาที่มี ๒ ลักษณะคือเกิดจากปัจจัยภายในตัวบุคคลคือจิตใจ และปัจจัยภายนอกตัวบุคคลคือ สภาพแวดล้อม โดยปัจจัยภายในเป็นตัวชี้ขาดและปัจจัยภายนอกเป็นตัวกระตุ้น ปัจจัยภายในจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของปัญหาทั้งปวง ดังนั้นการแก้ปัญหาจึงต้องแก้ที่ปัจจัยภายในคือจิตใจ ซึ่งได้แก่การฝึกใจ พัฒนาใจของตนให้ประกอบด้วยเมตตาซึ่งจะนำไปสู่การแก้ปัญหาชีวิตและสังคม จากการศึกษารูปแบบการเจริญเมตตาของพระนางสามาวดี พบว่า พระนางเจริญเมตตาจิตต่อตนเองและผู้อื่นตลอดเวลา พระนางจึงไม่มีจิตคิดร้ายต่อผู้ใด การฝึกเจริญเมตตาจิตต่อตนเองและผู้อื่นตามแนวทางของพระนางสามาวดีจึงช่วยแก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้ การพัฒนาจิตตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจะมีการพัฒนาเป็นลำดับขั้นคือการให้ทานเพื่อลดกิเลสคือความโลภ การปรารถนาดีต่อผู้อื่นเพื่อลดกิเลสคือความโกรธและการเจริญภาวนา

เพื่อให้เกิดสติและปัญญาเพื่อกำจัดกิเลสคือความหลง เมื่อลดกิเลสลงได้แล้ว การพัฒนาจิตเพื่อให้มีคุณธรรมสูงขึ้นก็ทำได้ง่าย ปัญหาชีวิตและสังคมของมนุษย์ล้วนเกิดจากต้นตอที่สำคัญ คือ กิเลส ๓ ประการ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ การแก้ไขปัญหายังต้องนำหลักธรรมของศาสนาเข้ามาใช้ เช่น การยึดรูปแบบการเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดีมาใช้แก้ปัญหา โดยเจริญเมตตาจิตเพื่อไม่ให้ถูกโมหะครอบงำเพราะโมหะนั้นเป็นกิเลสที่ปิดบังใจให้มีมิดมิด เห็นผิดเป็นชอบ เห็นชั่วเป็นดี เมื่อบุคคลเจริญเมตตาจิตจึงเป็นการดับโทสะ เกิดความรักความปรารถนาดีกับผู้อื่น เกิดปัญญารู้ผิดชอบชั่วดี มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง โลภะและโทสะจะหายไป ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในสังคมก็จะลดลง การพัฒนาวิธีการเจริญเมตตาจิตจึงช่วยแก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้

การศึกษายาทบาทของพระนางสามาวดีที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาทำให้เห็นคุณค่าของความเมตตาซึ่งเป็นคุณธรรมที่พระนางสามาวดียึดถือในการดำรงชีวิตที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตและสังคมได้ทุกยุคทุกสมัย เพราะคนที่มีเมตตาย่อมมีความปรารถนาดีและหวังดีต่อตนเองและบุคคลอื่น ทำให้จิตใจสงบไม่คิดโกรธเคือง คนทั้งหลายจึงควรเจริญเมตตาจิตหรือแผ่เมตตาจิตโดยไม่จำกัด เป็นการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น พร้อมทั้งจะทำให้คุณงามความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป จากการศึกษารูปแบบการเจริญเมตตาจิตของพระนางสามาวดีทำให้เราเห็นว่าการเจริญเมตตาจิต มีผลดีต่อทั้งตนเองและสังคม

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะสำหรับการนำผลการวิจัยไปใช้

ประเด็นสำคัญของข้อค้นพบจากการวิจัยคือเมตตาธรรมเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่สำคัญยิ่งของบุคคลในสังคม เมตตาธรรมช่วยให้มนุษย์อยู่อย่างมีความสุขและช่วยให้สังคมสงบสุข ทุกคนจึงควรฝึกเจริญเมตตาเพื่อพัฒนาจิตของตนให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอตามแนวทางที่พระนางสามาวดีได้ปฏิบัติ ฝึกปฏิบัติการแผ่เมตตาให้แก่ตนเองและผู้อื่นให้ติดเป็นนิสัยก็จะช่วยเสริมสร้างความสุขให้ตนและสังคมได้

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป

๑. ควรได้มีการศึกษาอย่างละเอียดลึกซึ้ง ในเรื่องความสัมพันธ์ของอำนาจของการเจริญเมตตากับกรรมเก่าว่ามีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันหรือไม่
๒. ควรได้มีการพัฒนารูปแบบการเจริญเมตตามาใช้กับเยาวชนไทยเพื่อพัฒนาคุณธรรมด้านเมตตาให้เกิดขึ้นกับเยาวชน
๓. ควรได้มี การศึกษาการนำแนวคิดด้านเมตตาในพระพุทธศาสนา มาใช้ในการแก้ปัญหาสังคม
๔. ควรได้มี การศึกษาและรวบรวมบทบาทของอุบาสก อุบาสิกาที่เป็นเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน เพื่อให้ได้เห็นภาพรวมของการปฏิบัติที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะเพื่อการประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิต
๕. ควรได้มี การศึกษาว่าคุณธรรมพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ นอกจากเมตตาแล้วมีอะไรบ้างและจะพัฒนาให้เกิดขึ้นได้อย่างไร

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาฉบับบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูญาณ,
๒๕๓๓-๒๕๓๔.

_____. ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูญาณ,
๒๕๓๕.

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรณคฤปิฎก.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปล ชุด ๕๑ เล่ม.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับสยามรณคฤปิฎก.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.

โครงการพระไตรปิฎกฉบับชีดโรม. พระไตรปิฎกและอรรถกถาไทย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์, ๒๕๓๕.

พระพุทธโฆสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาโมกข์
(อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : บริษัทประยูรวงศ์พิมพ์
จำกัด, ๒๕๔๗.

ข. ข้อมูลวิทยานิพนธ์

(๑) หนังสือทั่วไป

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี

ภาค ๑. กรุงเทพฯ : กรมการศาสนา, ๒๕๑๖.

กรมศิลปากร. มลีนทปัญหา ฉบับพิสดาร. กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๑๑.

เกียรติชัย พงษ์พานิช. หล่อนต้องจ้างเขาคีลสำหรับ ?. กรุงเทพมหานคร : ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๓๒.

จ้านงค์ ทองประเสริฐ. พระพุทธเจ้ากับการยกสถานภาพสตรี. เอกสาร โรเนียว

นัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ย์ภูเสน. การพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๕.

_____. การศึกษาเรื่องผู้หญิง. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย, ๒๕๓๖.

ฉลอง เจยาคม. สามาวดีราชินีอรหันต์. กรุงเทพมหานคร : หจก.พร้อมมิตรการพิมพ์, ๒๕๓๕.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. เบญจศีล เบญจธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

บรรจบ บรรณรุจิ. เล่มนี้มีปัญหา. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ปิ่น มุกกันต์. บทบาทพระบรมครู. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๖.

ปรีชา ช้างขวัญยืน. สตรีในคัมภีร์ตะวันออก. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระครูถิลาณสัทธวิวัฒน์ (สมาน พรหมอยู่/กฤษณมโ). เอตทัคคะในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๖.

พระคุณี เมธงูโร. ผู้หญิงกับการปฏิบัติธรรม. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๓.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). ธรรมกับการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

_____. พระพุทธศาสนากับการศึกษาไทยในอดีต. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

_____. พุทธบริษัทกับพระธรรมวินัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญา, ๒๕๓๒.

_____. รากฐานพุทธจริยศาสตร์สำหรับสังคมไทยร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). ไตรลักษณ์. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๑.
- _____. ธรรมะสำหรับคนหนุ่มสาว. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒.
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____. พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.
- _____. พุทธธรรม ฉบับขยายความ. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๘.
- _____. ภาวะผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
- _____. มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.
- _____. สอนนาค – สอนทิต ชีวิตพระ – ชีวิตชาวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
พุทธธรรม, ๒๕๔๒.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธควรรู้. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑.
- พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๓.
- _____. พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๖.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร :
อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒.
- เรืองอุไร กุศลาสัย, ศาตราจารย์ (พิเศษ). สตรีในวรรณคดีพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทเคล็ดไทย, ๒๕๔๕.
- วศิน อินทสระ. ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕.
- สนิท ศรีสำแดง. สติสตรีในพระพุทธศาสนา. เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่อง
พระพุทธศาสนากับเหตุการณ์ปัจจุบัน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พุทธวิธีการสอนจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : เพชรรุ่ง
การพิมพ์, ๒๕๔๐.

(๒) บทความ :

พระบรมราชาบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่การสัมมนาผู้นำศาสนา ใน
โอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๒๕

(๓) บทความในหนังสือพิมพ์

คมชัดลึก, ๖ ก.พ. ๒๕๕๑ หน้า ๑.
 ไทยรัฐ, ๑๕ ตุลาคม ๒๕๕๐. หน้า ๑.
 ไทยรัฐ, ๖ ก.พ. ๒๕๕๑ หน้า ๑.
 มติชนรายวัน, ๑๑ กรกฎาคม ๒๕๔๘ หน้า ๖.
 มติชนรายวัน, ๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๐. หน้า ๑.
 มติชนรายวัน, ๒๑ ตุลาคม ๒๕๕๐. หน้า ๑.
 เดลินิวส์, ๖ ก.พ. ๒๕๕๑ หน้า ๑.
 ข่าวสด, ๖ ก.พ. ๒๕๕๑ หน้า ๑.

(๔) วิทยานิพนธ์

ดวงกมล ทองคณารักษ์. “บทบาทและความสำคัญของอุบาสิกในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.
 วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
 ๒๕๔๓.
 เปรม หิมจันทร์. “บทบาทของสตรีในอินเดียในวรรณกรรมอินเดีย”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร
 มหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
 ๒๕๒๒.
 พระมหาชัยวัฒน์ อภิธานจารี (สิงห์โงน). “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของนางวิสาขามหา
 อุบาสิกาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาถวิล เตชะคำ. “อุบาสกในพระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต ภาควิชาภาษาตะวันออก จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาบุญเรือน ปภังกร (พิลาพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

รังษิ สุทนต์. “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของอนาถบิณฑิกอุบาสกที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สุนทรี สุริยะรังษิ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอุบาสิกาสผู้ได้รับเอตทัคคะ”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

(๕) ภาษาอังกฤษ

Rhys D. & William S. **Pali – English Dictionary**. Delhi : Motilal Banarsidass, 1933.
Time. **Webster’s Dictionary**. phillippines: G&C Merriam Co., 1978.

ภาคผนวก ก.

สุวรรณสามชาดก^๑

ครั้งหนึ่ง มีสหายสองคนรักใคร่กันมาก ต่างก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน ไปมาหาสู่กันอยู่เสมอ ทั้งสองตั้งใจว่า ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีลูกสาว อีกฝ่ายหนึ่งมีลูกชาย ก็จะทำให้แต่งงานกัน เพื่อครอบครัวทั้งสองฝ่าย จะได้ผูกพันใกล้ชิดกัน ไม่มีเสื่อมคลาย อยู่ต่อมาฝ่ายหนึ่งก็มี ลูกชายชื่อว่า ทูลกุมาร อีกฝ่ายหนึ่งมีลูกสาวชื่อว่า ปาริกามาริ เด็กทั้งสองคนมีรูปร่างหน้าตางดงาม สติปัญญาเฉลียวฉลาด และมีจิตใจตั้งมั่นอยู่ในศีล เมื่อเติบโตขึ้นพ่อแม่ของทั้งสอง ก็ตกลงจะทำตามที่เคยตั้งใจไว้ คือให้ลูกของทั้งสองได้แต่งงานกัน แต่ทั้งทูลกุมาร และปาริกามาริ ต่างบอกกับพ่อแม่และแม่ว่า ไม่ต้องการแต่งงานกัน แม้จะรู้ว่าฝ่ายหนึ่งเป็นคนดี รูปร่างหน้าตาดี และเป็นคนสนิทกันมา ตั้งแต่เด็กก็ตาม ในที่สุดพ่อแม่ของทั้งสองก็จัดการแต่งงานให้จนได้ แต่แม้ว่าทูลกุมารและปาริกาจะแต่งงานกันแล้ว ต่างก็ยังคงประพฤติปฏิบัติเสมือนเป็นเพื่อนกันตลอดมา ไม่เคยประพฤติต่อกันฉันท์สามีภรรยา ยิ่งไปกว่านั้น ทั้งสองมีความปรารถนาตรงกันคือ ประสงค์จะออกบวช ไม่อยากดำเนินชีวิตอย่างชาวบ้านธรรมดา ซึ่งจะต้องพัวพันกับการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เพื่อเป็นอาหารบ้าง หรือเพื่อป้องกันตัวเองบ้าง เมื่อได้อ่านวอนพ่อแม่ของทั้งสองฝ่ายอยู่เป็นเวลานาน ในที่สุดทั้งสอง ก็ได้รับคำอนุญาตให้บวชได้ จึงพากันเดินทางไปสู่ป่าใหญ่ และอธิษฐานออกบวช นุ่งผ้าข้อมเปือกไม้ และไว้ผมอย่างดาบส บำเพ็ญธรรมอยู่ ณ ศาลาในป่า นั้น ด้วยความเมตตาอันมั่นคงของทั้งสองคน บรรดาสิงสาราสัตว์ ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น ต่างก็มีเมตตาจิตต่อกัน ไม่ทำร้ายซึ่งกันและกัน ต่างหากินอยู่ด้วยความสุขสำราญ ต่อมาวันหนึ่งพระอินทร์ เสด็จเห็นอันตราย ซึ่งจะเกิดกับทูลดาบสและปาริกา ดาบสินี จึงตรัสบอกแก่ดาบสว่า “ข้าพเจ้าเล็งเห็นว่า อันตรายจะเกิดขึ้นแก่ท่าน ขอให้ท่านจงมีบุตร เพื่อเป็นผู้ช่วยเหลือ ปณณิบัติในยามลำบากเกิด” ทูลดาบสจึงถามว่า “อาตมาบำเพ็ญพรตเพื่อความพ้นทุกข์ อาตมาจะมีบุตรได้อย่างไร อาตมาไม่ต้องการ ดำเนินชีวิตอย่างชาวโลก ที่จะทำให้อดทนเวียน อยู่ในความทุกข์อีก” พระอินทร์ตรัสว่า “ท่านไม่จำเป็น ต้องประพฤติปฏิบัติอย่างชาวโลก แต่ท่านจำเป็นต้องมีบุตร เพื่อช่วยเหลือ ปณณิบัติ ขอให้เชื่อข้าพเจ้าเถิด ท่านเพียงแต่เอามือลูบท้อง นางปาริกา ดาบสินี นางก็จะตั้งครรภ์ ลูกในครรภ์นางจะได้ เป็นผู้ดูแลท่านทั้งสองต่อไป” เมื่อพระอินทร์ตรัสบอกดังนี้

^๑ พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๕๖-๔๒๐/๒๕๖-๒๔๕.

ทุกลดาบสจึงทำตาม ต่อมานางปาริกาที่ตั้งครรภ์ ครั้นครบกำหนดก็คลอดบุตร มีผิวพรรณงดงาม ราวทองคำบริสุทธิ์ จึงได้ชื่อว่า “สุวรรณสาม” ปาริกา ดาบสินีเลี้ยงสุวรรณสาม จนเติบโตใหญ่อยู่ในป่า นั้น มีบรรดาสัตว์น้อยใหญ่นานาชนิด แวดล้อมเป็นเพื่อนเล่น ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก อยู่ สุวรรณสามมันสังเกตจดจำ สิ่งที่พ่อแม่ปฏิบัติเช่นการไปตักน้ำ ไปหาผลไม้เป็นอาหาร เส้นทางที่ไปหาน้ำและอาหาร สุวรรณสามพยายาม ช่วยเหลือพ่อแม่ กระทำกิจกรรมต่างๆ เท่าที่จะกระทำได้ เพื่อให้พ่อแม่ได้มีเวลาบำเพ็ญธรรมตามที่ประสงค์ วันหนึ่งเมื่อทุกลดาบสและนางปาริกา ดาบสินี ออกไปหาผลไม้ในป่า เผอิญฝนตกหนัก ทั้งสองจึงหลบฝนอยู่ที่ใต้ต้นไม้ใหญ่ใกล้จอมปลวก โดยไม่รู้ว่าจะจอมปลวกนั้น มีงูพิษอาศัยอยู่ น้ำฝน ที่ชุ่มเปียกเสื้อผ้าและมุ่นผมของทั้งสอง ไหลหยดลงไปในรู งูตกใจจึงพ่นพิษออกมาป้องกันตัว พิษร้ายของงูเข้าตาทั้งสองคน ความร้ายของพิษทำให้ ดวงตาบอดมืดมิดไปทันที ทุกลดาบสและนางปาริกา ดาบสินี จึงไม่สามารถจะกลับไปถึงศาลาที่พักได้ เพราะมองไม่เห็นทางต้องวนเวียนคลำทางอยู่แถวนั้น คนทั้งสองต้องเสียดวงตา เพราะกรรมในชาติก่อน เมื่อครั้งทุกลดาบส เกิดเป็นหมอรักษาตา ปาริกาเกิดเป็นภรรยาของหมอนั้น วันหนึ่งหมอได้รักษาตาของเศรษฐี จนหายขาดแล้ว แต่เศรษฐีไม่ยอมจ่ายค่ารักษา ภรรยาจึงบอกกับสามีว่า “พี่จงทำยาขึ้นอย่างหนึ่ง ให้มีฤทธิ์แรง แล้วเอาไปให้เศรษฐีผู้นั้น บอกว่าตายังไม่หายสนิท ขอให้ใช้ยานี้ป้ายอีก” หมอทำตามที่ภรรยาบอก ฝ่ายเศรษฐีเชื่อในสรรพคุณยาของหมอก็ทำตาม ตาของเศรษฐีก็บอดสนิทในไม่ช้า ด้วยบาปที่ทำไว้ในชาติก่อน ส่งผลให้ทั้งสองคนต้องตาบอดในชาตินี้ ฝ่ายสุวรรณสาม คอยพ่อแม่อยู่ที่ศาลา ไม่เห็นกลับมาตามเวลา จึงออกเดินตามหา ในที่สุดพบพ่อแม่วนเวียนอยู่ข้างจอมปลวก เพราะนัยน์ตาบอดหาทางกลับไม่ได้ สุวรรณสามจึงถามว่าเกิดอะไรขึ้น เมื่อพ่อแม่เล่าให้ฟัง สุวรรณสามก็ร้องไห้ แล้วก็หัวเราะ พ่อแม่จึงถามว่าเหตุใด จึงร้องไห้แล้วก็หัวเราะเช่นนั้น สุวรรณสามตอบว่า “ลูกร้องไห้เพราะ เสียใจที่พ่อแม่บอดตาบอด แต่หัวเราะเพราะลูกดีใจ ที่ลูกจะได้ปรนนิบัติ ไม่ให้พ่อแม่ต้องเดือดร้อนแต่อย่างใด” จากนั้นสุวรรณสาม ก็พาพ่อแม่กลับไปยังศาลาที่พัก จึงหาเชือกมาผูกโยงไว้โดยรอบ สำหรับพ่อแม่ จะได้ใช้จับเป็นราวเดินไป ทำอะไรก็ได้สะดวก ในบริเวณศาลานั้น ทุกวันสุวรรณสาม จะไปตักน้ำมาสำหรับพ่อแม่ได้ดื่มได้ใช้ และไปหาผลไม้ในป่ามาเป็นอาหาร เวลาสุวรรณสาม ออกไปหาผลไม้ บรรดาสัตว์ทั้งหลาย จะพากันมาแวดล้อม ด้วยความไว้วางใจ เพราะสุวรรณสามเป็นผู้มีเมตตาจิต ไม่เคยทำอันตรายแก่ฝูงสัตว์

สุวรรณสามจึงมีเพื่อนแวดล้อม เป็นบรรดาสัตว์นานาชนิด พ่อแม่ลูกทั้งสามจึงมีแต่ความสุข ปราศจากความทุกข์ร้อนวุ่นวายทั้งปวงอยู่มาวันหนึ่ง พระราชาแห่งเมือง

พาราณสี พระนามว่า “กบิลยักษราช” เป็นผู้ชอบออกปลาล่าสัตว์ พระองค์ออกเสด็จล่าสัตว์ มาจนถึงทำนน้ำที่สุวรรณสาม มาตักน้ำไปให้พ่อแม่ พระราชาสังเกตเห็นรอยเท้าสัตว์ชุกชุมในบริเวณนั้น จึงชும்คอยิงสัตว์ที่ผ่านมากินน้ำ ขณะนั้นสุวรรณสามนำหมอน้ำ มาตักน้ำไปใส่ที่ศาลาดังเช่นเคย มีฝูงสัตว์เดินตามมาด้วยมากมาย พระราชาทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงแปลกพระทัยว่าสุวรรณสามเป็นมนุษย์หรือเทวดา เหตุใดจึงเดินมากับฝูงสัตว์ ครั้นจะเข้าไปถามก็เกรงว่า สุวรรณสามจะตกใจหนีไปก็จะได้ตัว จึงคิดจะยิงด้วยธนูให้หมดกำลังก่อน แล้วค่อยจับตัวไว้ซักถาม เมื่อสุวรรณสามลงไปตักน้ำแล้ว กำลังจะเดินกลับไปศาลา พระราชากบิลยักษราช ก็เล็งยิงด้วยธนูวางยาถูกสุวรรณสามที่ล่าตัว ทะลุจากขวาไปซ้าย สุวรรณสามล้มลงกับพื้น แต่ยังไม่ตายจึงเอ่ยขึ้นว่า “เนื้อของเรากินไม่ได้ หนังของเราเอาไปทำอะไรก็ไม่ได้ จะยังเราทำไม คนที่ยิงเราเป็นใคร ยิ่งแล้วจะซ่อนตัวอยู่ทำไม” กบิลราชได้ยินวาจาอ่อนหวานเช่นนั้น ก็ยิ่งแปลกพระทัย ทรงคิดว่า หนูน้อยคนนี้เป็นใครกันหนอ ถูกเรายิงล้มลงแล้ว ยังไม่โกรธเคือง กลับใช้ถ้อยคำอ่อนอ่อนหวาน แทนที่จะด่าว่าด้วยความโกรธแค้น เราจะต้องแสดงตัวให้เขาเห็น คิดดังนั้นแล้ว พระราชาจึงออกจากที่ชุ่มไป ประทับอยู่ข้าง ๆ สุวรรณสาม พลองตรัสว่า “เราชื่อกบิลยักษราช เป็นพระราชาแห่งเมืองพาราณสี เจ้าเป็นผู้ใด มาทำอะไรอยู่ในป่านี้” สุวรรณสามตอบไปตามความจริงว่า “ข้าพเจ้าเป็นบุตรดาบส ชื่อว่าสุวรรณสาม พระองค์ยังข้าพเจ้าด้วยธนูพิษ ได้รับความเจ็บปวดแสนสาหัส พระองค์ประสงค์อะไรจึงยิงข้าพเจ้า” พระราชาไม่กล้าตอบความจริง จึงแสร้งตรัสเท็จว่า “เราตั้งใจยิงเนื้อเป็นอาหาร แต่พอเข้ามาเนื้อก็เตลิดหนีไปหมด เราโกรธจึงยิงเจ้า” สุวรรณสามแย้งว่า “เหตุใดพระองค์จึงตรัสอย่างนั้น บรรดาสัตว์ทั้งหลายในป่านี้ ไม่เคยกลัวข้าพเจ้า ไม่เคยเตลิดหนีข้าพเจ้าเลย สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนของข้าพเจ้า” พระราชาทรงละอายพระทัย ที่ตรัสความเท็จแก่สุวรรณสาม ผู้ถูกยิงโดยปราศจากความผิด จึงตรัสตามความจริงว่า “เป็นความจริงที่เจ้าว่า สัตว์ทั้งหลายมิได้กลัวภัยจากเจ้าเลย เรายิงเจ้าก็เพราะความโง่เขลาของเราเอง เจ้าอยู่กับใครในป่านี้ ออกตักน้ำไปให้ใคร” สุวรรณสามบ้วนโลหิตออกจากปาก ตอบพระราชาว่า “ข้าพเจ้าอยู่กับพ่อแม่ ซึ่งดาบอดทั้งสองคน อยู่ในศาลาในป่านี้ ข้าพเจ้าทำหน้าที่ปรนนิบัติพ่อแม่ ดูแลหาน้ำและอาหารสำหรับท่านทั้งสอง เมื่อข้าพเจ้ามาถูกยิงเช่นนี้ พ่อแม่ก็จะไม่มีใคร ดูแลปรนนิบัติอีกต่อไป อาหารที่ศาลายังพอสำหรับ ๖ วัน แต่ไม่มีน้ำ พ่อแม่ของข้าพเจ้าจะต้องอดน้ำและอาหาร เมื่อปราศจากข้าพเจ้า โอ พระราชา ความทุกข์ความเจ็บปวดที่เกิด จากการถูกยิงด้วยธนูของท่านนั้นยังไม่เท่าความทุกข์ ความเจ็บปวดที่เป็นห่วงพ่อแม่ของข้าพเจ้า จะต้องได้รับความเดือดร้อน เพราะขาดข้าพเจ้าผู้ปรนนิบัติ ต่อไปนี้พ่อแม่คงไม่ได้ เห็นหน้าข้าพเจ้าอีกแล้ว”

สุวรรณสามร้องไห้ ด้วยความทุกข์ใจอย่างยิ่ง พระราชาทรงได้ยินดังนั้น ก็เสียพระทัยยิ่งนัก ว่า ได้ทำร้ายสุวรรณสาม ผู้มีความกตัญญูสูงสุด ผู้ไม่เคยทำอันตรายต่อสิ่งใดเลย จึงตรัสถึงสุวรรณสามว่า “ท่านอย่ากังวลไปเลยสุวรรณสาม เราจะรับดูแลปรนนิบัติ พ่อแม่ของท่านให้เหมือนกับที่ท่าน ได้เคยทำมา จงบอกมาเถิดว่า พ่อแม่ของท่านอยู่ที่ไหน พระราชาตรัสถามสุวรรณสาม ว่าจะส่งความไปถึงพ่อแม่บ้างหรือไม่ สุวรรณสามจึงขอให้พระราชา บอกพ่อแม่ว่า ตนฝากกราบไหว้ลาพ่อแม่ มากับพระราชา เมื่อสุวรรณสามประนมมือกราบลงแล้ว ก็สลบไปด้วยธนูพิษ ลมหายใจหยุด มือเท้าและร่างกายแข็งเกร็งด้วยพิษยา พระราชาทรงเศร้าเสียพระทัยยิ่งนัก ราลึกลับถึงกรรมอันหนัก ที่ได้ก่อขึ้นในครั้งนี้ แล้วก็ทรงรำลึกได้ว่า ทางเดียวที่จะช่วยผ่อนหนักของพระองค์ได้คือปฏิบัติตามวาจา ที่สัญญาไว้กับสุวรรณสาม คือไปปรนนิบัติพ่อแม่ของสุวรรณสาม เหมือนที่สุวรรณสามได้กระทำให้พระราชาอภิเษกขราช จึงนำหมอน้ำที่สุวรรณสามดักไว้นั้น ออกเดินทางไปที่ศาลาที่สุวรรณสามบอกไว้ ครั้นไปถึงทูลดาบสก็ได้ยิน เสียงฝีเท้าพระราชา ก็ร้องถามขึ้นว่า “นั่นใครขึ้นมา ไม่ใช่สุวรรณสาม ลูกเราแน่ ลูกเราเดินฝีเท้าเบา ไม่ก้าวหนักอย่างนี้” พระราชาไม่กล้าบอกไปในทันทีว่า พระองค์ยังสุวรรณสามตายแล้ว จึงบอกแต่เพียงว่า “ข้าพเจ้าเป็นพระราชา แห่งเมืองพาราณสี มาเที่ยวยิงเนื้อในป่านี้” ดาบสจึงเชิญให้พระราชาเสวยผลไม้ และเล่าว่าบุตรชายชื่อสุวรรณสาม เป็นผู้ดูแลจัดหาอาหารไว้ให้ ขณะนี้สุวรรณสามออกไปตักน้ำ อีกสักครู่คงจะกลับมา พระราชาจึงตรัสด้วยความเศร้าเสียพระทัยว่า สุวรรณสามไม่กลับมาอีกแล้ว บัดนี้สุวรรณสามถูกลูกธนูทองของข้าพเจ้า ถึงแก่ความตายแล้ว” ดาบสทั้งสองได้ยินดังนั้น ก็เสียใจยิ่งนัก นางปาริกา ดาบสินีนั้น ตั้งแต่แรกก็โกรธแค้นที่พระราชายิงสุวรรณสามตาย แต่ทูลดาบสได้ปลอบประโลมว่า “จงนึกว่าเป็นเวรกรรมของสุวรรณสาม และเราทั้งสองเกิด จงตำรวมจิตอย่าโกรธเคืองเลย พระราชาก็ได้ยอมรับผิดแล้ว” พระราชาตรัสตอบว่า “ท่านทั้งสองอย่ากังวลไปเลย ข้าพเจ้าได้สัญญา กับสุวรรณสามแล้วว่า จะปรนนิบัติท่านทั้งสองให้ เหมือนกับที่สุวรรณสาม เคยทำมาทุกประการ” ดาบสทั้งสองอ่อนวอนพระราชาให้พาไปที่สุวรรณสามนอนตายอยู่ เพื่อจะได้สัมผัสลูกบดล้าลูกเป็นครั้งสุดท้ายพระราชาก็ทรงพาไป ครั้นถึงที่สุวรรณสามนอนอยู่ ปาริกา ดาบสินีก็ซ่อนเข้าลูกขึ้นวางบนตักทูลดาบสก็ซ่อนศีรษะสุวรรณสาม ประคองขึ้นบนตัก ต่างพากันรำพันถึงสุวรรณสาม ด้วยความเศร้าโศก บังเอิญ ปาริกาดาบสินี ที่ลูกบดล้าบริเวณหน้าอกสุวรรณสาม รู้สึกว่ายังอุ่นอยู่ จึงคิดว่าลูกอาจเพียงสลบไปไม่ถึงตาย นางจึงตั้งจิตอธิษฐานว่า “สุวรรณสามลูกเราเป็นผู้ประพฤติดีตลอดมา มีความกตัญญูทวดต่อพ่อแม่อย่างยิ่ง เรา รักสุวรรณสามยิ่งกว่าชีวิตของเราเอง ด้วยสัจจวาจาของเรานี้ ขอให้พิษของธนูคลายไปเถิด ด้วย

บุญกุศลที่สุวรรณสามได้เลี้ยงดูพ่อแม่ตลอดมา ขออำนาจแห่งบุญ จงคล้านดาลให้สุวรรณสามฟื้นขึ้นมาเถิด” เมื่อนางตั้งสัตยาธิษฐานจบ สุวรรณสามก็พลิกกายไปข้างหนึ่ง แต่ยังไม่อยู่ ทุกลดาบสจึงตั้งสัตยาธิษฐานเช่นเดียวกัน สุวรรณสามก็พลิกกายกลับไปอีกข้างหนึ่ง ฝ่ายทางเทพธิดาดาวสุนทร ผู้ดูแลรักษาอยู่ ณ บริเวณเขาคันธมาทน์ ก็ได้ตั้งสัตยาธิษฐานว่า “เราทำหน้าที่รักษาเขาคันธมาทน์มาเป็นเวลานาน เราชักสุวรรณสาม ผู้มีเมตตาจิต และมีความกตัญญูยิ่งกว่าใคร ด้วยสัจจวาจานี้ ขอให้พิษจงหายไปเถิด” ทันใดนั้นสุวรรณสาม ก็พลิกกายฟื้นตื่นขึ้น หายจากพิษธนูโดยสิ้นเชิง ยิ่งกว่านั้นดวงตาของ พ่อแม่สุวรรณสาม ก็กลับแลเห็นเหมือนเดิม พระราชาทรงพิศวงยิ่งนัก จึงตรัสถามสุวรรณสาม ว่าฟื้นขึ้นมาได้อย่างไร สุวรรณสามตอบพระราชว่า “บุคคลใดเลี้ยงดูปรนนิบัติบิดามารดา ด้วยความรักใคร่เอาใจใส่ เทวดาและมนุษย์ย่อมช่วยคุ้มครองบุคคลนั้น นักปราชญ์ย่อมสรรเสริญ แม้เมื่อตายไปแล้ว บุคคลนั้นก็จะได้ไปบังเกิดในสวรรค์ เสวยผลบุญแห่งความกตัญญูกตเวทีของตน” พระราชาทูลอักษรราช ได้ยินดังนั้นก็ชื่นชมโสมนัส ตรัสกับสุวรรณสามว่า “ท่านทำให้จิตใจและดวงตา ของข้าพเจ้าสว่างไสว ข้าพเจ้ามองเห็นธรรม ต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะรักษาศีล จะบำเพ็ญกุศลกิจ จะไม่เบียดเบียนชีวิตสัตว์อีกแล้ว” ตรัสปฎิญาณแล้ว พระราชาก็ทรงขอมาโทษ ที่ได้กระทำให้สุวรรณสามเดือดร้อน แล้วพระองค์ก็เสด็จกลับพาราณสี ทรงปฏิบัติตามที่ได้อรรถไว้ทุกประการ จนตลอดพระชนม์ชีพ ฝ่ายสุวรรณสามก็เลี้ยงดูปรนนิบัติพ่อแม่ บำเพ็ญเพียรทางธรรม เมื่อสิ้นชีพก็ได้ ไปเกิดในพรหมโลกร่วมกับพ่อแม่ ด้วยบุญกุศลที่ได้กระทำมาคือ ความเมตตาต่อมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลาย และความกตัญญูกตเวที ต่อบิดามารดาอันเป็นกุศลกรรมสูงสุด ที่บุตรพึงกระทำต่อบิดามารดา

คติธรรม : บำเพ็ญเมตตาบารมี ว่าด้วยเรื่องของความมีเมตตาจิต ซึ่งจะทำให้ชีวิตสงบสุขได้ ไร้ภัยอันตรายใด ๆ ธรรมนั้นคือเกราะแก้ว มิให้ถูกผู้ใด ทำร้ายได้เป็นแน่แท้

ภาคผนวก ข.

เหตุแห่งความโกรธ ๑๐^๑

ความโกรธ เกิดเพราะเหตุ ๑๐ อย่าง คือ

๑. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๒. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๓. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่เรา
๔. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๕. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๖. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ แก่คนผู้เป็นที่รักที่ชอบพอของเรา
๗. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้ได้ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่ผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
๘. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้กำลังทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่ผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
๙. เพราะสำคัญว่า ผู้นี้จักทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ แก่ผู้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบพอของเรา
๑๐. ความโกรธเกิดขึ้นในฐานะอันไม่สมควร

ใจปองร้าย มุ่งร้าย ขัดเคือง เคือง เคืองมาก เคืองตลอด ชัง ชิงชัง เกลียดชัง ใจพยาบาท ใจแค้นเคือง ความโกรธ กิริยาโกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาคิดประทุษร้ายภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความโกรธ ความแค้น ความดูร้าย ความเกรี้ยวกราด ความไม่เข้ากันได้แห่งจิตเป็นปานนี้ นี้ตรัสเรียกว่า ความโกรธ

อีกนัยหนึ่ง พึงทราบความโกรธ ความโกรธน้อย บางครั้งความโกรธเพียง ทำให้ใจ ขุ่นมัว ยังไม่ถึงกับหน้าเจ้าหน้าอ้อมก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้หน้าเจ้าหน้าอ้อม แต่ยังไม่ถึงกับคางสั้นก็มี บางครั้งความโกรธเป็นเพียงทำให้คางสั้น แต่ยังไม่ถึงกับพูดคำหยาบก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้พูดคำหยาบ แต่ยังไม่ถึงกับตาขวางมองทิศมองทางก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้คิ้วไม่คว่ำมิด แต่ยังไม่ถึงกับเงี้ยวเงี้ยวมิด(ที่ถือไว้)ก็มี บางครั้งความโกรธเพียงทำให้เงี้ยวเงี้ยวและมิด แต่ยังไม่ถึงกับลงมือฟาดฟันก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ฟาดฟัน แต่ยังไม่ถึงกับทำให้เกิดบาดแผลก็มี บางครั้งความโกรธ เพียงแต่ทำให้เกิดบาดแผล

^๑ พ.ร.บ. (ไทย) ๓๐/๑๓/๑๐๖-๑๐๗.

แต่ยังไม่ถึงกับทำให้กระดูกหักก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ทำให้กระดูกหัก แต่ยังไม่ถึงกับทำให้อวัยวะขาดหลุดไปก็มี บางครั้งความโกรธเพียงแต่ ทำให้ผู้อื่นเสียชีวิต แต่ยังไม่ถึงกับทำให้ดำรงตนอยู่เพื่อมาตนเองก็มี เมื่อใดความโกรธ ทำให้บุคคลมาผู้อื่น แล้วมาตัวเองเสียด้วย เมื่อนั้นความโกรธเป็นไปรุนแรงมาก ก่อความเป็นภัยแรงอย่างยิ่ง ความโกรธนั้น ผู้ใดละได้ แล้ว ตัดขาดได้แล้ว ทำให้สงบได้แล้ว ทำให้เกิดขึ้นไม่ได้อีก เผาด้วยไฟก็อยู่ได้แล้ว ผู้นั้นตรัสเรียกว่า ปราศจากวัน.....”

อุบายระงับความโกรธ^๒

ภิกษุทั้งหลาย วิธีพูดที่บุคคลใช้พูดกับเธอทั้งหลาย ๕ ประการนี้ คือ

๑. พูดตามกาลอันสมควรหรือให้สมควร
๒. พูดเรื่องที่เป็นจริง
๓. พูดคำที่อ่อนหวานหรือหยาบคาย
๔. พูดคำที่มีประโยชน์หรือไร้ประโยชน์
๕. มีเมตตาจิตพูดหรือมีโทสะพูด

บุคคลอื่นเมื่อพูด จะฟังพูดตามกาลอันสมควร หรือไม่สมควรก็ตาม จะฟังพูดเรื่องที่เป็นจริง หรือไม่จริงก็ตาม จะฟังพูดคำอ่อนหวานหรือหยาบคายก็ตาม จะฟังพูดคำที่มีประโยชน์หรือไร้ประโยชน์ก็ตาม จะฟังมีเมตตาจิตพูดหรือมีโทสะพูดก็ตาม ในข้อนั้น เธอทั้งหลาย ควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า ‘จิตของเราไม่ผันแปร เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ด้วย สิ่งอันเป็นประโยชน์อยู่ อย่างผู้มีเมตตาจิตไม่มีโทสะ เราจักแผ่เมตตาจิตไปให้บุคคลนั้นอยู่ และเราจักแผ่เมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียน ไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่า อันเป็นอารมณ์ของเมตตาจิตนั้นอยู่’

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรสำเหนียกด้วยอาการ ดังกล่าวมานี้
ทำจิตใจให้หนักแน่นเหมือนแผ่นดิน

“ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษ คือเอาจอบและตะกร้ามาแล้ว พูดอย่างนี้ว่า ‘เราจักทำแผ่นดินใหญ่นี้ไม่ให้แผ่นดิน’ เขาขุดลงตรงที่นั่นๆ โขยเศษดินทิ้งลงไปในที่นั่นๆ บ้วนน้ำลายลงในที่นั่นๆ ถ่ายปัสสาวะรดลงในที่นั่นๆ แล้วพูดสาบว่า ‘เอ็งอย่าเป็น

^๒ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๓/๒๓๕-๒๔๔.

แผ่นดิน เอ็งอย่าเป็นแผ่นดิน’ เธอทั้งหลายเข้าใจความข้อนี้ว่าอย่างไร บุรุษนั้นพึงทำเพื่อแผ่นดินใหญ่นี้ ไม่ให้เป็นแผ่นดินได้หรือไม่

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุใด”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะแผ่นดินใหญ่นี้ ลึกหาประมาณมิได้ เขาจะทำแผ่นดินใหญ่นั้น ไม่ให้เป็นแผ่นดินไม่ได้ง่าย บุรุษนั้นจะต้องได้รับความเหน็ดเหนื่อย และความลำบากใจเป็นแน่แท้”

“ภิกษุทั้งหลาย วิพุดที่บุคคลอื่น จะใช้พุดกับเธอทั้งหลายก็ฉนั้นเหมือนกัน มีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. พุดตามกาลอันสมควรหรือไม่สมควร
๒. พุดเรื่องที่เป็นจริงหรือไม่เป็นจริง
๓. พุดคำที่อ่อนหวานหรือหยาบคาย
๔. พุดคำที่มีประโยชน์หรือไร้ประโยชน์
๕. มีเมตตาจิตพุดหรือมีโทสะพุด

บุคคลอื่นเมื่อพุด จะพึงพุดตามกาลอันสมควร หรือโหม่นศักดิ์ตาม จะพึงพุดเรื่องที่เป็นจริง หรือไม่เป็นจริงก็ตาม จะพึงพุดคำที่อ่อนหวาน หรือหยาบคายก็ตาม จะพึงพุดคำที่มีประโยชน์ หรือไร้ประโยชน์ก็ตาม จะพึงมีเมตตาจิตพุด หรือมีโทสะพุดก็ตาม ในข้อนั้น เธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า ‘จิตของเราจักไม่แปรผัน เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ ด้วยสิ่งอันเป็นประโยชน์ อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ เราจักแผ่เมตตาจิต ไปให้บุคคลนั้นอยู่ และเราจักแผ่เมตตาจิตอันไพบุลย์ เสมอด้วยแผ่นดิน เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียน ไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่า อันเป็นอารมณ์ ของเมตตาจิตนั้นอยู่’

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรสำเหนียก ด้วยอาการดังกล่าวมานี้

ทำใจให้ว่างเหมือนอากาศ

“ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษ ถือเอาแต่ครั้งสี่เหลียง สี่เจียว หรือสีแดงเลือดนกมาแล้ว พุดอย่างนี้ว่า ‘เราจักเขียนรูปในอากาศนี้ ทำให้เป็นรูปปรากฏ’ เธอทั้งหลายเข้าใจข้อนี้ว่าอย่างไร บุรุษนั้นจะเขียนรูปในอากาศนี้ ทำให้เป็นรูปปรากฏได้หรือไม่

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าค่ะ”

“ซื่อนั้นเพราะเหตุใด”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะอากาศนี้ไม่มีรูปร่าง ซื่อให้เห็นไม่ได้ เขาจะเขียนรูปในอากาศนั้น ทำให้เป็นรูปปรากฏไม่ได้ง่ายเลย บุรุษนั้นจะต้องเห็นดเห็น้อย ลำบากใจเสียเปล่าเป็นแน่”

“ภิกษุทั้งหลาย วิธีพูดที่บุคคลอื่น จะใช้พูดกับเธอทั้งหลายก็ฉนั้นนั่น เหมือนกัน มีอยู่ ๕ ประการ ดังนี้คือ

๑. พูดตามกาลอันสมควร

ฯลฯ

๕. มีเมตตาจิตพูดหรือมีโทสะพูด

ฯลฯ และเราจักแผ่เมตตาอันไพศาล เสมอด้วยอากาศ เป็นมหัคคตะไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่า อันเป็นอารมณ์ของเมตตาจิตนั้นอยู่”

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย ควรสำเหนียกด้วยอาการ ดังกล่าวมานี้

ทำใจให้เย็นเหมือนแม่น้ำ

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษถือคบหญา ที่ลุกโพลงมาแล้วพูดอย่างนี้ ‘เราจักเผาแม่น้ำคงคาให้ร้อนจัด เดือดเป็นควันพุ่งด้วยคบหญา ที่ลุกโพลงแล้วนี้’ เธอทั้งหลายเข้าใจความซื่อนั้นว่าอย่างไร บุรุษนั้นจักเผาแม่น้ำคงคาให้ร้อนจัด เดือดเป็นควันพุ่งด้วยคบหญา ที่ลุกโพลงแล้วได้หรือไม่”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าค่ะ”

“ซื่อนั้นเพราะเหตุใด”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะแม่น้ำคงคาเป็นแม่น้ำที่ลึกที่สุดประมาณ เขาจะทำให้แม่น้ำคงคานั้นให้ร้อนจัด เดือดเป็นควันพุ่งด้วยคบหญา ที่ลุกโพลงแล้วไม่ได้ง่ายเลย บุรุษนั้นจะต้องเห็นดเห็น้อย ลำบากใจเสียเปล่าเป็นแน่”

“ภิกษุทั้งหลาย วิธีพูดที่บุคคลอื่นจะใช้พูด กับเธอทั้งหลาย ก็ต้องฉนั้นนั่นเหมือนกัน มีอยู่ ๕ ประการนี้ คือ

๑. พูดตามกาลอันควรหรือไม่สมควร

ฯลฯ

๕. มีเมตตาจิตพูดหรือมีโทสะพูด

๗๑ และเราจักแผ่เมตตาจิตอันไพบูรณ์ เสมอด้วยแม่น้ำ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่า อันเป็นอารมณ์ของเมตตาจิตนั้นอยู่”

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรสำเหนียกด้วยอาการดังกล่าวมานี้

ทำให้ให้อ่อนโยนเหมือนกระสอบหนังแมว

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนกระสอบหนังแมวที่ฟอกแล้ว ฟอกสะอาดแล้ว ฟอกเรียบร้อยแล้ว อ่อนนุ่มดังปุยนุ่น ดีไม่มีเสียง ดีไม่ดัง ถ้ามีบุรุษถือเอาไม้หรือกระบือเข้ามาแล้ว พูดอย่างนี้ว่า ‘เราจักทำกระสอบหนังแมวที่ฟอกแล้ว ฟอกสะอาดแล้ว ฟอกเรียบร้อยแล้ว อ่อนนุ่ม ดีไม่มีเสียง ดีไม่ดัง ให้มีเสียงก้องขึ้น ด้วยไม้หรือกระบือ’ เธอทั้งหลายเข้าใจข้อความนั้นว่าอย่างไร บุรุษนั้นจะทำกระสอบหนังแมวนี้ที่ฟอกแล้ว ฟอกสะอาดแล้ว ฟอกเรียบร้อยแล้ว อ่อนนุ่มดังปุยนุ่น ดีไม่มีเสียง ดีไม่ดัง ให้กลับมีเสียงดังก้องขึ้น ด้วยไม้หรือกระบือได้หรือไม่”

“ไม่ได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ซื่อนั้นเพราะเหตุไร”

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะกระสอบหนังแมวนี้ที่เขาฟอกแล้ว ฟอกสะอาดแล้ว ฟอกเรียบร้อยแล้ว อ่อนนุ่มดังปุยนุ่น ดีไม่มีเสียง ดีไม่ดัง เขาจะกระทำกระสอบหนังแมวนี้ให้กลับมีเสียงดังก้องขึ้น ด้วยไม้หรือกระบือไม่ได้ง่ายเลย บุรุษนั้นจะต้องเหน็ดเหนื่อย ลำบากใจเสียเปล่าเป็นแน่”

“ภิกษุทั้งหลาย วิธีที่บุคคลอื่นจะใช้พูดกับพวกเธอก็ฉันนั้นเหมือนกัน มีอยู่ ๕ ประการนี้ คือ

๑. พูดตามกาลอันสมควรหรือไม่สมควร
๒. พูดเรื่องที่เป็นจริงหรือไม่เป็นจริง
๓. พูดคำที่อ่อนหวานหรือหยาบคาย
๔. พูดคำที่มีประโยชน์หรือไร้ประโยชน์
๕. มีเมตตาจิตพูดหรือมีโทสะพูด

บุคคลอื่นเมื่อพูด จะฟังพูดตามกาลอันสมควร หรือไม่สมควรก็ตาม จะฟังพูดเรื่องที่เป็นจริง หรือไม่เป็นจริงก็ตาม จะฟังพูดคำที่อ่อนหวาน หรือหยาบคายก็ตาม จะฟังพูดคำที่มีประโยชน์ หรือไร้ประโยชน์ก็ตาม จะฟังมีเมตตาจิตพูด หรือมีโทสะพูดก็ตาม ในข้อนั้นเธอ

ทั้งหลาย ควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า ‘จิตของเราไม่แปรผัน เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ ด้วยสิ่งอันเป็นประโยชน์อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ เราจักแผ่เมตตาจิตไปให้บุคคลนั้นอยู่ และเราจักแผ่เมตตาจิตอันไพบุลย์ เสมอด้วยกระสอบหนังแมว เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่า อันเป็นอารมณ์ของเมตตาจิตนั้นอยู่’

ภิกษุทั้งหลาย หากพวกโจรผู้ประพฤติดำทราวม จะพึงใช้เลื่อยที่มีที่จับ ๒ ข้างเลื่อยอวัยวะน้อยใหญ่ ผู้มีจิตคิดร้าย แม้ในพวกโจรนั้น ก็ไม่เชื่อว่าทำตามคำสั่งสอนของเรา เพราะเหตุที่อดกลั้นไม่ได้นั้น แม้ในจิตนั้น เราจักไม่เปล่งวาจาชั่วหยาบ และจักอนุเคราะห์ ด้วยสิ่งที่เป็นประโยชน์ อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ เราจักแผ่เมตตาจิตไปให้บุคคลนั้นอยู่ และเราจักแผ่เมตตาจิตอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่า อันเป็นอารมณ์ของเมตตาจิตนั้นอยู่

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรสำเหนียก ด้วยอาการดังกล่าวมานี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรมนสิการถึงโอวาท ซึ่งมีอุปมาด้วยเลื่อยนี้เนื่อง ๆ เกิด เธอทั้งหลายเห็นวิธีพูด ที่มีโทษน้อยหรือมีโทษมาก ที่เธอทั้งหลายอดกลั้นไม่ได้หรือไม่”

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ไม่เห็น พระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ เธอทั้งหลายจงมนสิการคือโอวาท ซึ่งมีอุปมาด้วยเลื่อยนี้เนื่อง ๆ เกิด ข้อนี้จักมีเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เธอทั้งหลาย สิ้นกาลนาน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสสุภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดี ต่างชื่นชมพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ภาคผนวก ก.

วิธีการแผ่เมตตา

การเจริญเมตตาพรหมวิหาร หรือแผ่เมตตา มี ๓ วิธี คือ^๑

๑. โอนธิโสฬรณา เป็นการแผ่เมตตา โดยไม่เจาะจง มีดังนี้

๑.๑ สัพเพ สัตตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อตุตฺตานํ ปริหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มี

ความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๑.๒ สัพเพ ปาณาอเวราอพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อตุตฺตานํ ปริหรนฺตุ

ขอปาณะทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์

มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๑.๓ สัพเพ ภูตา อเวราอพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อตุตฺตานํ ปริหรนฺตุ

ขอภูตทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มี

ความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๑.๔ สัพเพ ปุคฺคฺลา อเวราอพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อตุตฺตานํ ปริหรนฺตุ

ขอบุคคลทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์

มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๑.๕ สัพเพ อตุตฺทวปริยาปณฺนาอเวราอพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อตุตฺตานํ ปริหรนฺตุ

ขอผู้นั่งอยู่ในอัทธภาพ ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่

มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๒. โอนธิโสฬรณา เป็นการแผ่เมตตาโดยเฉพาะเจาะจง ดังนี้

๒.๑ สัพพา อิตฺถิโย อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อตุตฺตานํ ปริหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มี

ความสุข รักษาตนอยู่เกิด

๒.๒ สัพเพ ปุริสา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อตุตฺตานํ ปริหรนฺตุ

^๑ วิสุทธิ. (ไทย) ๑/๒๕๕/๓๓๕-๓๔๐.

ขอบุรุษทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีคามบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษา
ตนอยู่เถิด

๒.๓ สัพเพ อริยา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อุตฺตานํ ปรีหรนฺตุ
ขออริยชนทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีคามบีบคั้น ไม่มีทุกข์
มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๒.๔ สัพเพ อนริยา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อุตฺตานํ ปรีหรนฺตุ
ขออนริยชนทั้งหลาย จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีคามบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข
รักษาตนอยู่เถิด

๒.๕ สัพเพ เทวา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อุตฺตานํ ปรีหรนฺตุ
ขอเทพทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีคามบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษา
ตนอยู่เถิด

๒.๖ สัพเพ มนุสฺสา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อุตฺตานํ ปรีหรนฺตุ
ขอมนุษย์ทั้งหลายทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีคามบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๒.๗ สัพเพ วินิปาติกา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อุตฺตานํ ปรีหรนฺตุ
ขอวินิปาติกะทั้งปวง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีคามบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๓. ทิสาพรณา เป็นการแผ่เมตตาไปในทิศทั้งหลายมีดังนี้

๓.๑ สัพเพ ปฺรคฺคิมา ย ทิสาย สตุตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี อุตฺ
ตานํ ปรีหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศตะวันออก จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีคาม บีบคั้น
ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๓.๒ สัพเพ ปจฺฉิมา ย ทิสาย สตุตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี
อุตฺตานํ ปรีหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศตะวันตก จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีคาม บีบคั้น
ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๓.๓ สัพเพ อุตฺตราย ทิสาย สตุตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺหา สุจี
อุตฺตานํ ปรีหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศเหนือ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีคามบีบคั้น ไม่มี
ทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๓.๔ สพฺเพ ทกฺขิณาย ทิสาย สตุตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺชา สุจี อุตฺตานํ
ปริหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศใต้ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่มีทุกข์
มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๓.๕ สพฺเพ ปุรตฺถิมาย อนฺนทิสาย สตุตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺชา สุจี
อุตฺตานํ ปริหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มี
ความบีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๓.๖ สพฺเพ ปจฺฉิมาย อนฺนทิสาย สตุตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺชา สุจี อุตฺ
ตานํ ปริหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศตะวันตกเฉียงใต้ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความ
บีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๓.๗ สพฺเพ อุตฺตราย อนฺนทิสาย สตุตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺชา สุจี
อุตฺตานํ ปริหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศตะวันออกเฉียงเหนือ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความ
บีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๓.๘ สพฺเพ ทกฺขิณาย อนฺนทิสาย สตุตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺชา สุจี
อุตฺตานํ ปริหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศตะวันออกเฉียงใต้ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความ
บีบคั้น ไม่มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๓.๙ สพฺเพ เหนฺฎฺฐิมาย ทิสาย สตุตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺชา สุจี
อุตฺตานํ ปริหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศเบื้องล่าง จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่
มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

๓.๑๐ สพฺเพ อุปฺริมาย ทิสาย สตุตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺชา สุจี อุตฺตานํ
ปริหรนฺตุ

ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ในทิศเบื้องบน จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีความบีบคั้น ไม่
มีทุกข์ มีความสุข รักษาตนอยู่เถิด

คำแผ่เมตตาให้ตนเอง

อหิ สุจิโต โหมิ ขอให้ข้าพเจ้าจงมีความสุข
 นิทุทุกโข โหมิ ขอให้ข้าพเจ้าจงปราศจากความทุกข์
 อเวโร โหมิ ขอให้ข้าพเจ้าจงปราศจากเวรภัย
 อพฺยาปชฺโณ โหมิ ขอให้ข้าพเจ้าจงปราศจากความลำบากกายและใจ
 อนินฺโณ โหมิ ขอให้ข้าพเจ้าจงปราศจากความทุกข์กาย ทุกข์ใจ
 สุชี อดฺตานํ ปริหรามิ จงมีความสุขกาย สุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

การแผ่เมตตาให้แก่ตนเอง เพื่อให้ตนมีความรักในตนเองก่อน แล้วจึงขยายความรักไป
 ถึงผู้อื่น

คำแผ่เมตตาให้แก่ผู้อื่น

สพฺเพ สตฺตา สัตว์ทั้งหลาย ที่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่ เจ็บตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น
 อเวรา โหนตุ จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย
 อพฺยาปชฺฌา โหนตุ จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีความเบียดเบียน ซึ่งกันและกันเลย
 อนินฺมา โหนตุ จงเป็นสุข ๆ เถิด อย่าได้มีความทุกข์กาย ทุกข์ใจเลย
 สุชี อดฺตานํ ปริหรนฺตุ จงมีความสุขกาย สุขใจ รักษาตนให้พ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นเถิด

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นามสกุล	นางวนิดา ฉายาสุดบุตร
วัน เดือน ปีเกิด	๒๕ มิถุนายน ๒๕๔๒
สถานที่เกิด	ตำบลขันเงิน อำเภอลำสนธิ จังหวัดลพบุรี
ประวัติการศึกษา	โรงเรียนสตรีลำสนธิ พุทธศักราช ๒๕๖๖ คหกรรมศาสตรบัณฑิต (พัฒนาการเด็กและครอบครัว) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช พุทธศักราช ๒๕๔๑ ศิลปศาสตรบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช พุทธศักราช ๒๕๔๕
ประวัติการทำงาน	พนักงานองค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย
ปัจจุบัน	ประกอบอาชีพส่วนตัว
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	๑๒๖/๗๗ หมู่บ้านการเคหะนนทบุรี ตำบลปากเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๒๐